

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH
NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA

**KONTRADIKCIJE U KONZERVATIVNO-PATERNALISTIČKOM
POIMANJU DRŽAVE**

-magistarski rad-

Kandidat:

Hindija Ilhana

Mentor:

prof. dr. Fejzić Elvis

Broj indeksa
151/II-UPD

Sarajevo, oktobar 2023. godine

2023

Ilhana Hindija

Kontradikcije u konzervativno-paternalističkom poimanju države

ODSJEK POLITICOLOGIJA

**KONTRADIKCIJE U KONZERVATIVNO-PATERNALISTIČKOM
POIMANJU DRŽAVE**

-magistarski rad-

Kandidat:

Hindija Ilhana

Mentor:

prof. dr. Fejzić Elvis

Broj indeksa
151/II-UPD

Sarajevo, oktobar 2023. godine

Sadržaj

UVOD	1
I. Teorijsko-metodološki okvir rada	2
II. Metodološki okvir rada.....	3
1. Problem istraživanja	3
2. Predmet istraživanja.....	3
2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	3
3. Ciljevi istraživanja	5
4. Sistem hipoteza	6
5. Način istraživanja.....	6
6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	7
Prvi dio.....	8
1. Paternalistički konzervativizam i država	8
1.1. Paternalistički konzervativizam kao ideologija i politika.....	11
1.2. Teorijska poimanja države u politologiji.....	16
Drugi dio	25
2. Konzervativizam, država i društvo	25
2.1. Paternalističko poimanje državne vlasti	31
2.2. Konzervativno-paternalističko shvatanje društvenih odnosa	38
Treći dio	42
3. Konzervativizam, nacija i religija	42
3.1. Konzervativna država i nacionalne zajednice	48
3.2. Paternalistička država i religiozne skupine	54
Četvrti dio.....	61
4. Paternalistički konzervativizam i demokratija	61
4.1. Uticaj historijskih tradicija na demokratski proces.....	69
4.2. Preddemokratska obilježja konzervativno-paternalističke države	74
Zaključna razmatranja	78
Literatura	83

UVOD

Primarni zadatak ovog rada je istražiti konzervativno-paternalističko poimanje države, unutar kojeg se određuje priroda države, njena struktura, društveno-ekonomske uloge i režim vladavine. Posebna pažnja će biti posvećena odnosu konzervativizma, države i društva sa tendencijom tumačenja paternalističkog shvatanja državne vlasti i društvenih odnosa. U ovome radu će se identificirati glavna obilježja odnosa paternalističkog konzervativizma i države, u okviru čega će se nastojati istražiti paternalistički konzervativizam kao ideologija i politika, te ponuditi teorijska poimanja države u politologiji, referirajući se na meritorne autore teorije države.

Prvenstveno, fokus će biti usmjeren na konzervativizam, državu i društvo, u smislu da će biti određeno paternalističko poimanje državne vlasti i konzervativno-paternalističko shvatanje društvenih odnosa. U svrhu postizanja doprinosa naučnim saznanjima predočit će se analiza paternalističkog konzervativizma, sa fokusom na eksplanaciju utjecaja paternalističkog konzervativizma na državu i društvo, što ujedno predstavlja naučni i društveni cilj ovoga rada. Opisivanjem krucijalnih elemenata i aspekata paternalističkog konzervativizma nastoje se uočiti glavne kontradikcije koje proizilaze iz njegovog djelovanja na relaciji država – društvo.

Budući da država posjeduje legitimni izvor autoriteta, ona posredstvom donošenja zakona vrlo često paternalistički djeluje naspram društva, pa se kao važan zadatak predstavlja otkriti kako se to reflektira na pojedinca i u kojoj mjeri utiče na njegovu autonomiju i može li se onda autonomija smatrati prividnom u slučaju kada država radi na očuvanju i realiziranju općih interesa, zanemarujući pojedinačne slučajeve. Kako se to odražava na autonomiju pojedinca najbolje će pokazati praktični primjeri za razmatranje državnog paternalizma koji će biti uvršteni u istraživanje. Posebna pozornost će biti usmjerena na odnos konzervativizma sa nacijom i religijom, te će se unutar ovog fragmenta objasniti veza konzervativne države i nacionalne zajednice, kao i paternalističke države i religijske skupine, a potom i na odnos paternalističkog konzervativizma i demokratije, u okviru čega će se istražiti utjecaj historijskih tradicija na demokratski proces i detektovati preddemokratska obilježja koja konzervativno-paternalističke države imaju, u svrhu komparacije.

I. Teorijsko-metodološki okvir rada

Kompleksnost tematike, koja uključuje istraživanje paternalističkog konzervativizma kao ideologije, teoriju države i postupak identifikacije kontradikcija koje proizilaze iz konzervativno-paternalističkog poimanja države zahtjeva interdisciplinarni pristup. Stoga će područje znanstvene analize biti interdisciplinarne prirode, što označava da će tok istraživanja biti sproveden u okviru više znanstvenih područja. Znanstvena područja na osnovu kojih će se istraživanje sprovesti su područje politologije, sociologije i povijesti, odnosno politološki, sociološki i povjesni aspekti znanstvenih područja. Odluka da se istraživanje vrši u okviru tri navedena aspekta počiva u simbozi problemskog pitanja koje će u nastavku biti formulirano i ovih aspekata.

Zasnovati ovo istraživanje na znanstvenom području politologije je od krucijalne važnosti, prvenstveno zbog korelacije odnosa politike, teorije ideologije, teorije države i teorije demokratije i ljudskih prava sa tematikom istraživanja, budući da su u fokusu istraživanja. Sprovedba istraživanja u okviru sociologije kao društvene znanosti, koja se bavi društvom i uticajem društvenih pojava na društveni život, od iznimne je važnosti jer sama tematika ima direktnе implikacije na društvo i društvene odnose. Znanstveno područje povijesti uvršteno je u tok istraživanja iz dva ključna razloga, od kojih je prvi da su paternalizam i konzervativizam usko povezani sa tradicijom koja, vodeći se njihovom ideologijom, predstavlja stavku temeljnih vrijednosti na kojima bi društvo trebalo da se zasniva, a drugi razlog jeste historijska pozadina paternalističkog konzervativizma koja će biti istražena i predočena u nastavku.

II. Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Problem istraživanja se direktno odnosi na identificiranje fundamentalnih egzistencijalnih političkih, socijalnih i ekonomskih poteškoća u društvu, koje proizilaze iz konzervativno-paternalističkog upravljanja državom, te osnovnih izvora kontradikcija koje nastaju, a njegova formulacija glasi: "*Na koji način paternalistički konzervativizam utiče na autonomiju, interes i prava društva?*" U dalnjem toku istraživanja nastojat će se pronaći mogući odgovor na formulirano problemsko pitanje istraživanja.

2. Predmet istraživanja

Kao predmet istraživanja određena je teorijska konstrukcija paternalističkog konzervativizma i konzervativno-paternalističkog poimanja države, koja obuhvata određivanje prirode države, njene strukture, režima vladavine i društveno-ekonomske uloge. Naglasak je na utjecaju konzervativno-paternalističkih odluka na društvo, budući da je cilj istražiti učinak i značaj političkih odluka, koje se predstavljaju kao odluke kolektivnog interesa, na autonomiju pojedinca. Posebna pozornost se usmjerava na identificiranju glavnih obilježja paternalističkog konzervativizma, njegovog odnosa sa državom, sa namjerom tumačenja paternalističkog shvatanja državne vlasti i društvenih odnosa.

2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

Konzervativizam – pojam se do dvadesetih godina 19. vijeka koristio kao oznaka suprotstavljanja principima Francuske revolucije. (Hejvud, 2005: 71) Same konzervativne ideje nastale su kao posljedica na ovu revoluciju i modernizaciju Zapada, u sklopu kojih je došlo do ubrzanih političkih i ekonomskih posljedica. Budući da konzervativizam nije vezan za jedan fiksirani sistem ideja to doprinosi njegovom napretku. Kao centralna vjerovanja konzervativizma ističu se na prvom mjestu "tradicija, ljudska nesavršenost, organsko društvo hijerarhija i autoritet i svojina." (Hejvud, 2005:

75) Iz konzervativizma proizilazi i paternalistički konzervativizam koji nalaže da se važne konzervativne vrijednosti mogu zaštiti uz poštivanje iskustva, uz osporavanje korjenitih promjena, ali i prihvatanje određenih promjena u korist očuvanja.

Paternalizam – označava "djelovati na očinski način." (Hejvud, 2005: 89) U formi političkog principa se odnosi na "moć ili autoritet koji se sprovodi nad drugima, u namjeri da se postigne određena "korist ili spreči neka šteta." (Hejvud, ibid: 89) Prepoznaju se dvije vrste paternalizma, meki i tvrdi paternalizam, gdje se za meki paternalizam smatra da je popraćen širokim pristankom onih koji su mu podvrgnuti, dok sa druge strane, tvrdi paternalizam djeluje izravno bez pristanka.

Država – "lat. status, riječ koja pokazuje "određeni položaj", kao i "ideju stabilnosti". (Zgodić, 2015: 14) Država predstavlja oblik društveno-političkog organiziranja, koja ima suverenu moć da upravlja i izvršava političke, ekonomске i društvene funkcije unutar granica svoje teritorije, odnosno određenog prostora. Sastavni elementi koji sačinjavaju državu jesu "državno područje, državni narod i državna vlast." (Zgodić, 2015: 17) Njenu suštinsku stranu čine politička, ideološka i ekonomski funkcija, a smatra se organizacijom koja posjeduje monopol legitimne prinude, koji za cilj ima očuvati njene osnovne funkcije i omogućiti njihovu sprovedbu. (Zgodić, 2015: 14-25)

Nacija – lat. *natio* – biti rođen. U osnovi, nacije predstavljaju "kulturne entitete, skupine ljudi koje su povezane zajedničkim vrednostima i tradicijama, posebno zajedničkim jezikom, religijom i istorijom, a koje obično žive u istoj geografskoj oblasti." (Hejvud, 2005: 167) Pa se kao članovima nacije određuju oni koji zadovoljavaju prethodno navedene kriterije. Sa druge strane, pojavljuje se i suprotno mišljenje o pripadnosti naciji, koje nalaže da naciju čine pojedinci koji dijele, odnosno imaju zajedničko državljanstvo neovisno o porijeklu ili o etničkoj pripadnosti.

Demokratija – u osnovi svoga značenja sadrži grčke riječi "*demos*, što označava narod i *cratos*, što znači vladavina, upravljanje, vlast." (Prelot, 2002: 58) Pa se tako ona najčešće definira kao vladavina naroda, iako njena ustaljena definicija nije postojeća. Ključne karakteristike demokratije podrazumijevaju postojanje individualnih prava i sloboda, odlučivanje prema zakonu većine i postojanost političkog pluralizma. (Prelot, 2002: 58-76)

Religija – predstavlja "organizovanu zajednicu ljudi koji su povezani zajedničkim korpusom verovanja koja se tiču neke vrste transcendentne stvarnosti, verovanja koja se obično izražavaju putem skupa odobrenih aktivnosti i prakse." (Hejvud, 2005: 310) Kada su u pitanju ideologije i njihovo poimanje i pogledi na religiju, neki je smatraju kao privatnu stvar, dok drugi u njoj vide

neminovnu poveznicu sa politikom i državom, a postoje i oni koji je vide kao negativan segment koji je potrebno isključiti iz političke sfere.

3.Ciljevi istraživanja

Naučni cilj istraživanja se zasniva na analizi, elaboraciji, opisivanju i objašnjavanju paternalističkog konzervativizma u svrhu postizanja doprinosa naučnim saznanjima, budući da je analiza ovakve tematike nedovoljno zastupljena, a predstavlja važan segment društvene i političke zbilje. Predočavanje nedostataka, argumenata i kritika o odnosu političkih vlasti naspram društva za naučni cilj postavlja posvećenost deskripciji i eksplanaciji uticaja paternalističkog konzervativizma na društvo, kao i posvećenost preispitivanju društvene jednakosti, u smislu da li ona predstavlja mit, da bi se kao rezultat pojavila poveznica između paternalističkog konzervativizma, njegovog poimanja državne vlasti i društva, te uticaja na isto. Posebna pozornost se stavlja na pragmatične ili društvene ciljeve istraživanja, koji govore o važnom obilježju ovog istraživanja, o društvu. Kao *društveni cilj* istraživanja određuje se neminovna eksplanacija o utjecaju paternalističkog konzervativizma na državu i društvo. Cilj je pridonijeti povećanju educiranosti i osviještenosti o tome kako paternalistička država utiče, podsredstvom zakona i mjera, na autonomiju pojedinca, njegova prava, slobode i mogućnost ličnog donošenja odluka. Cilj je ukazati na probleme koji proizilaze iz paternalističkog poimanja državne vlasti, u svrhu postizanja razvitka osviještenosti društva i političke vlasti, kako bi se ograničila hijerarhijska podjela i autoritet, a istovremeno stimulirala aktivnost društva i povećalo njihovo učešće u političkoj sferi.

4.Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

U paternalističkim državama društvo je suočeno sa političkim, socijalnim i ekonomskim poteškoćama zbog toga što centralna vjerovanja na kojima se paternalistički konzervativizam zasniva, umanjuju i ograničavaju autonomiju, individualna prava i slobodu pojedinca, u svrhu postizanja određenog dobra.

4.2. Pojedinačne hipoteze

- 1) Konzervativno-paternalističko vjerovanje u hijerarhijsku prirodu društva i autoritet u suprotnosti je sa njihovim zalaganjem za uspostavljanje ravnoteže u slučajevima društvene nejednakosti;
- 2) Paternalistički konzervativizam percipira društvo kao nedovoljno sposobno da racionalno formira i prati vlastito poimanje i koncepciju dobra.
- 3) Konzervativno-paternalistička privrženost jednoj naciji i religiji u suprotnosti je sa njihovom idejom pružanja sigurnosti i pripadnosti društvu.
- 4) Politička vlast koristeći legitimni autoritet pri donošenju odluka, na manipulativne načine, često obespravljuje pojedince.

5.Način istraživanja

Zbog značajne uloge politike i vlasti u okviru ove tematike, a budući da se teži opisati politička ideologija i njen politički uticaj, zasnovati istraživanje na znanstvenom području politologije nameće se kao nužno. Politološki način istraživanja rada koji je prikladan predmetu istraživanja ove teme i koji će najadekvatnije doprinijeti procesu istraživanja bit će baziran na korištenju metoda prikupljanja podataka, analize sadržaja, deskripcije, historijske metode i komparativne metode. U okviru kojih će se, kroz metodu prikupljanja podataka nastojat pronaći izvore podataka koje čine stručna naučna djela, radovi, publikacije i internet izvori, relevantni za

tematiku, odnosno koji u najvećoj mjeri pojašnjavaju pojam konzervativizma, paternalizma, konzervativno-paternalističkog poimanja države, sve ono što je zapravo predmetom istraživanja, na kojima će istraživanje biti bazirano. Metodom analize sadržaja načinit će se obrada prikupljenih podataka, u okviru koje će se potražiti uzrok, veza i posljedice, te načiniti kritički osrvt na iste, iz čega će se izvesti zaključak. U čemu će nadalje od pomoći biti deskriptivna metoda, kojom će se služiti u svrhe opisivanje predmeta i pojave, kao i njihovih relacija. Historijska metoda poslužit će za iznošenje baznih činjenica na kojima počivaju konzervativizam, demokratija i drugi procesi i pojave ključni za ovo istraživanje, što se označava kao važno jer se teži ponuditi uvid u nastanak, fundament i tradiciju paternalističkog konzervativizma, sa tendencijom povezivanja tih obilježja sa današnjim. I na poslijetku, komparativnom metodom služit će se u slučajevima kada bude potrebno načiniti usporedbu među procesima, događajima, pojavama, državama i predmetima, u sklopu koje će se težiti prepoznati i istaknuti sličnosti, razlike, i neka obilježja podudarnosti ili različitosti.

6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Za potrebe provjere hipoteze i sprovedbu primarnog cilja predmeta istraživanja kompletiranja rada uzima se period od šest mjeseci. Prostorno se ovaj rad fokusira na političke sisteme i države koje se dovode u vezu sa paternalističkim konzervativizmom.

Prvi dio

1. Paternalistički konzervativizam i država

Paternalistički konzervativizam je vrsta konzervativizma koja je preovladavala u toku 19. i 20. stoljeća, a propagira vjerovanje da društvo postoji i da se razvija u svome organskom smislu, te u skladu s tim i građani unutar društva imaju obaveze jedni prema drugima, gdje se kao zadatak države ističe osiguravanje dobrobiti građana i očuvanje stabilnosti i društvene kohezije. Paternalizam bismo mogli najbliže shvatiti kroz definiciju koju predlaže The Oxford Companion to Philosophy, gdje se navodi da je paternalizam: "Moć koju jedna osoba ili ustanova vrši nad drugom, da bi joj pružila neke prednost i/ili sprečila štetu, nezavisno od njenog pristanka. Paternalizam je, dakle, pretnja autonomiji, slobodi i privatnosti. Ipak, paternalizam je poželjan u odnosu na malu decu, mentalno bolesne i druge slične slučajeve. Liberali uvek teže da paternalizam ograniče na minimum. Njihov kriterijum je da li bi jedna racionalna osoba, obaveštena osvim relevantnim činjenicama, pristala na takvu intervenciju kako bi se moglo pretpostaviti za nesvesnu žrtvu neke nesreće čiji je život ugrožen na osnovu toga što bi takav paternalizam mogao sačuvati ili povećati slobodu u kasnjem vremenu itd."¹ Činjenica da paternalizam identificira ulogu države sa ulogom roditelja, tačnije oca, dovodi do razmatranja kakva ta uloga može biti, što upućuje na podjelu koju većina autora naziva "meki" ili "tvrdi" paternalizam. U nastojanju da se razjasni navedena podjela logički odgovor bi bio da se u prvom slučaju radi o onoj ulozi države u kojoj ona nastoji zaštiti pojedinca kako ne bi počinio neko djelo, koje se smatra lošim, ali pod uvjetima prisile, pa tako se može zaključiti da "meki paternalizam karakteriše širok pristanak onih koji su podvrgnuti paternalizmu." (Hejvud, 2005: 89) Dok drugi slučaj upućuje na državu koja se apriori stavlja iznad pojedinca i ograničava mu slobodu, jer smatra da bez sumnje ima uvid ili znanje o općoj dobrobiti, te tako "tvrdi paternalizam deluje bez obzira na pristanak i tako se preklapa sa autoritarizmom. Osnova paternalizma je to što su mudrost i iskustvo nejednako raspoređeni u društvu; oni koji imaju autoritet znaju bolje. Protivnici dokazuju da autoritetu ne treba verovati i da paternalizam ograničava slobodu i doprinosi infantilizaciji društva." (Hejvud, ibid: 89) Bez sumnje se može reći da "meki" paternalizam sa sobom donosi korist u ovisnosti o kojoj se mjeri i zakonu radi, ali posebice ako su u pitanju mjere očuvanja zdravlja, poput zabrane pušenja na javnim

¹Citirano prema: Marković, Mihailo. (2008), Paternalizam i kritika. Odgovor Aleksandru Prnjatu, Filozofija i društvo. Str. 281.

mjestima ili pak vezivanja pojaseva u automobilu. Međutim, problem nastaje u upotrebi "tvrdog" paternalizma kada država nameće određeni sistem vrijednosti smatrajući ga kao jedini ispravan za cjelokupno građanstvo ili kada preduzima određene mjere proglašavajući ih mjerama od općeg interesa. Paternalizam u ovakvom smislu predstavlja opasnost po slobodu, autonomiju i privatnost pojedinca. Za ovaku vrstu poimanja države, te njenog odnosa prema građanima Kant upućuje negativnu kritiku navodeći: "Vlada koja bi bila izgrađena na principu dobronamjenosti prema narodu, kao očevi prema djeci, tj. očinska vlast (imperium paternal) u kojoj su podanici primorani da se ponašaju pasivno kao nezrela djeca koja ne mogu razlikovati šta im je zaista korisno, a što štetno, već moraju čekati, i jedno i drugo, na prosudbu šefa države kako treba da budu sretni, a za dobrobit glave da želi njihovu sreću: takva vlada je najveći despotizam koji se može zamisliti (aranžman koji ukida svaku slobodu podanika koji tada nemaju nikakva prava)." (Kant, Cit.prema: Zgodić, 2015: 106) Dakle, govoreći o državi koja stremi postići opće dobro za građane, važno je razmotriti pitanje autonomije i slobode pojedinca da donosi odluke u skladu sa vlasitim mišljenjem u takvoj vladavini, a u slučaju implementacije paternalističkog konzervativizma uočen je pretjeran uticaj i miješanje vlade u odluke ličnog izbora.

Sloboda ne mora označavati da se uvijek mora raditi ono što želimo, a također ni uplitanje na paternalistički način ne mora uvijek rezultirati kao donošenje ličnog izbora umjesto pojedinaca. Ako je u pitanju neopoziva šteta koju pojedinac nanosi, mora se priznati da najučinkovitije dejstvo pri suzbijanju takve štete posjeduje upravo strategija tvrdog paternalizma. Ipak, država bi trebalo da manifestira svoju ulogu kroz osiguravanje sigurnosti i dobrobiti svojim građanima, a autonomija pojedinca se mora ispoštovati, što mora se priznati nije uvijek slučaj. Ono što bi se definitivno trebalo učiniti jeste postići balans i proiznaći mehanizam da autoritet, koji posjeduje država, na zdrav način projektuje na svoje građane, potrebno je načiniti i razgraničenje, distinkciju onih stavki koje čine lični izbor i onih koje čine opću dobrobit društva, pa se kao potreba javlja stalni nadzor i praćenje rada države, da bi se na taj način postiglo uvjerenje da država svoju ulogu vrši na pravi način, ne kršeći prava građana. Što zahtijeva mnogo napora i truda, ali rezultati su vrijedni, a možda bi to samo predstavljalo jednu utopijsku ideju.

U slučaju kada se radi o održavanju stabilnosti društva uviđa se pozitivan učinak i korisnost paternalističkog konzervativizma, ali kako u njegovoj primjeni ne bi došlo do kršenja ljudskih prava i sloboda pojedinca, kao i zloupotrebe moći, što je česta pojava, neophodno je osigurati ravnotežu. Unatoč činjenici da se paternalistički konzervativizam zasniva na vjerovanju da se država treba ponašati kao otac prema svojim građanima, pa tako naglašava potrebu za

očuvanjem tradicionalnih vrijednosti, održavanjem reda i jačanjem stabilnosti, ovakva država ima tendenciju da svojim građanima organičava osobne izbore, slobode i prava. Pa tako kada su u pitanju kritike paternalističke države, tu se ponajviše ističe kritika da pojedinci nisu važni za paternalističku državu, koja pritom ne uzima u obzir ono što sami građani smatraju i prihvataju kao dobro zasnovano na njihovim kritičkim mišljenjima i prosudbama, što upućuje na veliku mogućnost da paternalistička država na doborbit društva ne gleda kao na krajnji cilj, upravo suprotno, koristi društvo kao sredstvo za postizanje drugih ili vlastitih interesa. Ovakva tvrdnja, koja uključuje razmatranje odnosa paternalizma i slobode pojedinca, može se asocirati sa Feinbergovim nastojanjem da slobodu pojedinca situira iznad državne kontrole, što potvrđuje svojim odvažnim stavom da: "Autonomna individua može donositi odluke koje joj štete, a vlada se ne bi trebala miješati i spriječiti je da učini ono što joj može štetiti ako želi da izvrši štetnu radnju." (Feinberg, 1986: 106) Prateći Feinbergovu tvrdnju o neuplitanju vlade u lične odabire, moglo bi se zaključiti da od države zahtijeva da se ne miješa čak ni u odabire koji štete pojedincu, a koje čine svjesno, isključivo iz razloga jer su zasnovani na dobrovoljnoj osnovi pojedinca.

Feinberg svoj stav objašnjava u vidu primjera koji navodi: "vlada ne bi trebala biti u mogućnosti spriječiti pojedinca da puši ako je pušač potpuno svjestan zdravstvenih rizika i ne izlaže druge ljude pasivnom pušenju. (Feinberg, 1986: 106) Što se može protumačiti da država mora biti spremna ispoštovati svaku odluku pojedinca, pa čak i onu kojom čini štetu sebi, sve dok druge ne dovodi u opasnost, te da se ne miješa nasilno, u smislu donošenja nekih odluka i zabrana, jer tvrdi da: "pravo osobe na samoopredjeljenje, budući da je suverena, ima prednost. čak i preko vlastitog dobra." (Feinberg, 1986: 61) Uporedimo li ove tvrdnje sa stavovima John Stuart Milla, koji ljudska bića karakteriše kao autonomna, uvidjet ćemo da nema razlike, Millovo shvatanje je da: „jedina svrha radi koje vlast može s pravom da se meša u slobodu delovanja bilo kog svoga člana – samoodbrana, te da je jedina svrha radi koje vlast može s pravom da se koristi protiv volje bilo koga člana jedne civilizovane zajednice, jeste da spreči povrede drugih. Vlastito dobro člana društva, bilo fizičko ili moralno, nije dovoljno opravdanje. Član zajednice se ne može s pravom prisiliti da učini ili ne učini nešto zato što će to biti bolje za njega i što će ga usrećiti, ili što bi po mišljenju drugih to bilo mudro ili pak pravilno.” (Mil, 1998: 42. Cit. prema: Simendić, 2021:557) Pa državi, očito, preostaje jedino uloga da ima pravo provjere putem koje će ustanoviti da li je čin pojedinca zasnovan na dobrovoljnoj osnovi.

Nasuprot Feinbergovog i Millovog stava, razmatrajući odnos slobode pojedinca i paternalizma, Denis Tompson predlaže opciju pomirenja slobode i paternalizma, bolje rečeno

pronalazak srednjeg puta, jer se stiče utisak da posmatra paternalizam kao poželjan, ali sa mo ukoliko je opravdan. U skladu s tim, Tompson ističe: "Ako paternalistička intervencija ograničava odluke koje su već neslobodne, ako je ograničena u dometu iako osoba čije su odluke ograničene prihvata njenu svrhu, intervencija ne ugrožava princip slobode. Sloboda je očuvana ukoliko osobe nisu sprečene da delju u skladu sa svojom koncepcijom dobra" (Tompson, 2007: 213. Cit. prema: Đoković, 2011: 432) Što bi se moglo prihvatiti kao racionalnije stajalište, budući da ne ide u krajnost zalažući se niti sa absolutnu slobodu, niti za absolutnu paternalističku vlast, već za povećanu demokratsku kontrolu spram građana.

1.1.Paternalistički konzervativizam kao ideologija i politika

Kao politički princip, paternalizam se referira "na moć ili autoritet koji se sprovodi nad drugima, sa namjernom da se doneše korist ili spriječi šteta." (Hejvud, 2005: 89) Paternalistički konzervativizam nastao je nasuprot stava kontinentalnih konzervativaca koji su se protivili promjenama i pružali im otpor, u vidu fleksibilnije tradicije koja se asocira i veže za Edmunda Berk, kome je Francuska revolucija poslužila da shvati da promjena može biti i neminovna, te joj u tom slučaju ne treba pružati otpor, a za kojeg se smatra da je "stvorio temelje za modernu političku teoriju konzervativizma." (Raunić, 2013: 155) Berk je vjerovao da one vrijednosti koje su važne značajke konzervativizma poput tradicije, autoriteta i porekla mogu biti zaštićeni samo ako se politika oblikuje u skladu sa iskustvom i praktičnim okolnostima. Ovakav djelotovaran i praktičan pristup koji propagira ideju da se važne konzervativne vrijednosti mogu očuvati jedino ukoliko se uvažavaju praktične situacije i iskustvo, a zanemare i odbace radikalne promjene, spreman je prihvatiti proces promjene, u svrhu očuvanja postojećih postignuća, što nije bilo karakteristično za konzervativizam. Berk konzervativizam zasniva na tri kritike, kojima nastoji ispitati savremenost, a to su: "kritika apstraktnog i doktrinarnoga prosvjetiteljskog racionalizma", zatim "kritika populizma i demokracije" i treća "kritika političkog radikalizma." (Raunić, ibid:155) U okviru prve kritike Berk nastoji ispitati ispravnost i potencijal matematičko-znanstvenog obrasca u političkoj sferi rasuđivanja, dok putem druge kritike teži istražiti granice do kojih seže volja građana koju pokazuju naspram njihovih stvarnih interesa, a treća kritika poslužila je Berku da ispita koje su to političke, društvene i moralne posljedice koje politička revolucija donosi.

Postoje dvije glavne tradicije paternalističkog konzervativizma, od kojih je prva konzervativizam jednistvene nacije, a zatim druga hrišćanska demokratija. Prva tradicija paternalističkog konzervativizma veže se za britanskog premijera Benjamina Disraelia, koji je vjerovao da postoji opasnost podjele Britanije na dvije nacije, odnosno na bogate i na siromašne, na koju je nastojao da upozori. Posredstvom svoje političke filozofije Benjamin Disraeli je težio dokazati da je industrijalizam načinio dvije posljedice, na prvom mjestu je "uništenje ustaljenih standarda ponašanja raspad starih hijerarhijskih odnosa u kojima su vladari dobro znali za svoje dužnosti prema podanicima", a kao druga posljedica ističe se "rastuća ekonomska nejednakost koja bi mogla podijeliti Britaniju u dvije nacije - naciju bogatih i naciju siromašnih, te izazvati revoluciju." (Ravlić, 2003: 102) Princip koji je Disraeli zagovarao bio je sačinjen u obavezama koje bi bogati sloj društva imao prema siromašnoj radničkoj klasi, gdje bi sprečavanje revolucije služilo i dugoročnom interesu bogatih, te je svoje ideje iskazao putem doktrine o jednoj naciji kroz koju je težio povezati sistem vladavine i radništva. Disraeli je smatrao da će se nedaće, koje su pogodile društvo, iskorijeniti kada se dogodi "...iskreni povratak sustavu koji se može opisati kao lojalnost i duboko poštova- nje, kao vođenje brige o narodnim pravima i iskazivanju socijalnih suošjećanja." (Ravlić, ibid: 103) Pozivao se na reforme, koje je smatrao razumnima jer bi zaustavile struju revolucije i išle u korist bogatih, isključivo iz straha koji je osjećao u slučaju da siromašna radnička klasa možda neće prihvati svoje stanje. Također, kao konzervativac pozivao se i na moralne vrijednosti, što je bilo usmjereni prema bogatom dijelu stanovništva, jer je smatrao da uživanje u privilegijama i bogatstvu uključuje i uvjetuje određene društvene obaveze, posebice poput odgovornosti prema siromašnima, jer se referirao i na konzervativno vjerovanje u prirodu hijerarhijskog društva, gdje je nejednakost neminovna ali ukoliko uključuje nejednakost u smislu bogatstva i uživanja u privilegijama, onda apsolutno mora uključivati i nejednakost u odgovornosti, vjerujući da će se takvo društvo održati stabilnim ukoliko se prihvate obaveze i dužnosti.

Dizraeli je vjerovao da sloj duštva koji je bogat i posjeduje moć "mora podnijeti teret društvene odgovornosti, koja je ustvari cijena privilegije." (Hejvud, 2005: 90) Ove ideje zasnovane su na feudalnom principu noblesse oblige, odnosno obavezivanje od strane plemstva što predstavlja koncept koji nalaže da pripadnost plemstvu ili višoj klasi pored povlastica sa sobom nosi veću odgovornost i više obaveza u odnosu spram drugih ljudi, koji prikazuje kroz primjer zemljišnog plemstva koje je sebe konstatovalo da ima očinsku odgovornost za svoje seljake, baš poput kralja koji ima odgovornost prema naciji, pa je savjetovao da "te obaveze ne treba da se napuštaju, već da se, u sve više industrijalizovanom svetu, izraze kroz društvenu reformu. Takve ideje počele su

da se predstavljaju sloganom jedna nacija." (Hejvud, ibid: 90) Koja je zapravo nastala zahvaljujući naporima Benjamina Disraelija da Konzervativnu stranku i vladavinu restruktuiru sukladno demokratskim vremenima. Bez sumnje se može potvrditi da je Dizraeli sa svojim zalaganjem ostavio značajan doprinos na konzervativizam, što se odrazilo i na kasnije konzervativne reformske poduhvate, kao i na sam osjećaj društvene odgovornosti konzervativaca.

Kako se konzervativizam jedinstvene nacije pojavio kao odgovor na socijalizam, kapitalizam slobodnog tržišta i klasne sukobe, te naglašavao da društvo postoji zajedno kao dio jedne nacije, tako su kroz historiju, pored Disraelia, primjetna zalaganja i njegovih drugih pristalica, poput Harold Macmillana, Edward Heatha, David Camerona i Boris Johnsona, bivših premijera, pripadnika i lidera Konzervativne stranke, da se koncept ovakve ideje sprovede. Ako govorimo o Macmillanu, važno je istaći njegova nastojanja da promoviše konzervativizam jedne nacije putem poduhvata da načini balans između tradicionalnih konzervativnih ekonomskih zadataka, poput niskih oporezivanja i stabilnih cijena, sa socijalnim zaštitnim brigama, kao što su održavanje pune zaposlenosti, u svrhe smanjivanja društvene nejednakosti. Edward Heath, kao ključni faktor u modernizaciji konzervativne stranke i istina kontroverzna ličnost u povijesti, ali je važno i pomenuti njegova nastojanja u okviru konzervativizma jedinstvene nacije, pa se može reći da je podržavao ovaku ideju kroz isticanje važnosti ekonomske komponente države, kao ključne za postizanje svih drugih konzervativnih ciljeva. Sa druge strane, David Cameron je nastojao osnažiti zajednicu kroz lokalizam i decentralizaciju, putem koncepta "Big society", u kojem se nastojalo lokalnim odborima i susjedstvu dati više moći da oblikuju svoja područja, gdje bi socijalna inkluzija, zajednica, građansko djelovanje i javne usluge jačali. Razmatrajući ideju konzervativizma jedinstvene nacije, nužno je pomenuti i Boris Johnsona koji je svoja zalaganja usmjerio u pravcu jačanja ekonomskih prava radnika, povećanih investicija u javne službe i općenito boljeg standarda za sve slojeve društva, te se oštrosLAGAO za izlazak Velike Britanije iz Europske Unije, tzv. Brexit, smatrali da će time doći do nacionalne obnove i većih postignuća u državi, vjerujući da država ima kapacitet, kao velika sila, da postane globalni igrač. Uopćenito govoreći ove ličnosti su, imajući isti cilj i koristeći različite ili slične metode, svaka na svojstven način postigle doprinos u promoviranju koncepta jedne nacije unutar konzervativne politike Velike Britanije, fokusirajući se na socijalnu brigu i pravdu, smanjenje nejednakosti i socijalnu inkluziju, iako su svojim dejstvom nerijetko razvijali kontradikcije i svojom politikom izazvali društvene sukobe. U suštini, konzervativne stranke koje se nastoje zalagati za koncept jedne nacije, pokušavaju postići ravnotežu između socijalne pravde i ekonomske stabilnosti, istovremeno

suočavajući se sa različitim problemima i izazovima koji moderno društvo donosi, poput globalizacije.

Ukoliko napravimo komparaciju u pogledu zalaganja za konzervativizam jedinstvene nacije danas, na primjer, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država uočit ćemo da Velika Britanija snažnije zagovara ovakav pristup, uz nadu i obećanja da će se izdići nakon izazova koji su posljedica Brexita, iako je praksa pokazala malo drugačiji ishod, gdje postoji i bojazan da se konzervativna politika usmjerila više prema prikupljanju većeg broja glasova, nego za istinski duboke socijalne promjene. A sa druga strane na primjeru Sjedinjenih Američkih Država uočljivo je da, iako Republikanska stranka sadržava konzervativne vrijednosti i s vremena na vrijeme odrazi koncept jedne nacije, ovakav politički sistem je duboko polarizovan, pa i sam konzervativizam često nosi različite struje i izražava različite stavove u ovisnosti od svoje vrste, poput društvenih konzervativaca ili ekonomskih, gdje je prisutan i populizam. Stoga se može konstatovati da veliku ulogu u ovakvoj razlici konzervativnih djelovanja čini priroda države, politički režim i njena struktura.

Još jedan primjer paternalističkog konzervativizma u povijesti možemo naći u Njemačkoj, u Bismarckova doba. Može se reći da je državnoj socijalnoj intervenciji u Njemačkoj pogodovala brza industrijalizacija, koja je uzrokovala socijalne probleme i izmjenu strukture stanovništva, a potom i sama tradicija paternalističke države. Pa je tako Bismarck suočavajući se sa sve većim usponom socijaldemokracije "posegнуo za kombinacijom državne represije i socijalne reforme." (Ravlić, 2003: 103) Svojim zakonima nastojao je dopuniti zakone protiv socijaldemokracije, pa je tako i socijaldemokratska stranka bila zabranjena, a siromašne se pokušavalo putem državnih mjera vezati za poredak i tako je Njemačka "stvorila prvu istinu ograničenu, socijalnu državu, uvela sustav zdravstvenog osiguranja, naknadu za vrijeme bolesti i starosne mirovine. (Ravlić, ibid. 103) Bismarck je stalno potencirao na tome da bi narod trebalo da shvati da se vladari brinu za njihovo dobro, što je jedan od ključnih pokazatelja zalaganja paternalističkog konzervativizma da se državni ciljevi shvate kao ciljevi koji pogoduju općem dobru i ispunjenju općih interesa. Pa je važno napomenuti da su njegovi zakoni postali temelj iz kojih je "izrastao koherentan sustav socijalnog osiguranja zasnovan na obveznim doprinosima radnika i poslodavaca i pod kontrolom i subvencijama države. Taj je sustav imao velikog utjecaja, naročito u srednjoj Europi. Bismarckove su reforme postale kanon socijalne politike." (Puljiz, 1995: 246) Iako je, zbog posebne njemačke tradicije, ovakav koncept paternalističkog konzervativizma u Bismarckovo doba, bio prožet

autoritarnim karakteristikama, bio je u prilici da se prilagođava demokratskim institucijama, pa se na ovakav konzervativizam pridružila i politika hrišćanske demokratije.

Hrišćanske demokratske partije su nakon 1945. godine bile formirane u raznim dijelovima Evrope, a najvažnije od njih su bile Hrišćansko-demokratska unija (CDU) u Zapadnoj Njemačkoj i Hrišćanska demokratska partija (DC) u Italiji. (Hejvud, 2005: 91) Poslije Drugog svjetskog rata konzervativci napuštaju autoritarna vjerovanja, te tada nastaje novi oblik konzervativizma koji je pod impaktom paternalističkih društvenih tradicija katolicizma i više se veže uz političku demokratiju. Glavni motiv za stvaranje Hrišćansko-demokratske unije bio je "otpor nacionalsocialističkoj vlasti, pri čemu je jako djelovala svijest o slomu etničkih veza i dostojanstva njemačkog naroda za vrijeme Hitlerove vladavine." (Posavec, 1994: 71) Stvaranje ovakve partije za cilj je imalo osnažiti etičku komponentu, kako bi ovladala i dobila na svojoj vrijednosti unutar društveno političkog života, a zasigurno je da su osnivači zasnovali partiju na uvjerenju da upravo povezivanje kršćanskih normi i politike posjeduju moć preobrazbe i obnove vrijednosti u poslijeratnoj Njemačkoj. Također, nastojalo se "u političkom životu dati vrijednost kršćansko humanističkoj slici čovjeka." (Posavec, ibid: 70) Iako su etički motivi bili dominantna odrednica kreiranja stranke, vremenom praktička politička pitanja zauzimaju prednost u politici CDU-a, a etički motivi su zanemareni i zapostavljeni. Sa druge strane, u uvjerenju da se kršćanstvom može dostići obnova Evrope, Hrišćanska-demokratska partija (DC) je "zastupala politiku razvoja i reformi, te je igrala ulogu antikomunističkog bedema, u čemu je imala podršku Vatikana." (Cvrlje, 1994:61) Ova partija je nastojala uvezati demokratske sa kršćanskim postulatima. Ali razmatrajući važno pitanje, kako kršćanska demokratija shvata narod i njegovu poziciju u državi, Vjekoslav Cvrlje zaključuje: "Ona pravi razliku između naroda kao skupine aktivnih samosvjesnih pojedinaca u političkom značenju izraza narod, sa širokim političkim pravima i bezlične mase odvojenih i neodgovornih individua." (Cvrlje, ibid :64) Obje ove tradicije paternalističkog konzervativizma i konzervativizam jednistvene nacije i hrišćanska demokratija, oslanjaju se na ideju da su red i stabilnosti ključni elementi društvenog života, gdje se jedinstvo i zajedništvo ističu kao krucijalni i predstavljaju osnovu uspostave stabilnosti i reda.

Međutim, ove dvije tradicije razlikuju se po pitanju uloge države u održavanju društvenog poretku. Sa jedne strane, konzervativizam jedinstvene nacije se ponajviše oslanja na autoritet kao moć države kako bi se očuvalo jedinstvo nacije i nacionalnog identiteta, što se usko veže i za očuvanje tradicije, historije i simbola kao sredstava za održavanje kohezije unutar društva. Sa druge strane, hrišćanska demokratija više se oslanja na ideju da se kršćanskim religijskim uvjerenjima i

uskom povezanošću crkve i države postiže stabilnost društva i jača sigurnost. Bez obzira na razlike, njihove zajedničke osnove se zapravo odnose na isti cilj, a to je da se održi stabilnost društva, poštivanjem tradicije, dok se istovremeno promovišu, u jednom aspektu ideje nacionalnog jedinstva, a u drugom kršćanske vjere.

Iako je, u svojoj suštini, paternalistički konzervativizam očuvao značajne ideje konzervativne tradicije poput religijskih, porodičnih i autoriteta države, pokazao se i kao dostojanstven protivnik socijalizma, koji je u to vrijeme bio u usponu, što je pokazatelj jedne od pozitivnih strana paternalističkog konzervativizma, a to je upravo ta težnja za održavanjem stabilnosti društva. Ali, budući da politička ideologija paternalističkog konzervativizma kombinuje elemente konzervativizma i paternalističkog pristupa prema upravljanju društvom, vjerujući da je uloga države da brine o zaštiti građana i njihovom blagostanju, često ograničavajući njihove slobode i prava u tom procesu, u svrhu opće dobrobiti, što ponekad predstavlja samo izgovor, na ovaj način paternalistička država stvara ovisnost građana o državi, istovremeno oduzimajući im inicijativu za lične odluke i odgovornosti, a tako i participacijsku ulogu u donošenju političkih odluka, što u konačnici možda i predstavlja cilj ovakve vlade. Ovakav pristup potiče izazove kao što je diskriminacija i nejednakost, posebice ako je briga države usmjerena samo na određene skupine građana. Potencijalno rješenje za ovakve probleme bi bilo, prije svega drugačiji sistem vladanja, a potom i jačanje svijesti građana na, prvenstveno, polju obrazovanja i informiranosti, što bi dalje vodilo promicanju i većoj inkluzivnosti u političkoj participaciji građana.

1.2.Teorijska poimanja države u politologiji

Usmjerimo li se na etimologiju pojma države neminovno je pomenuti francuskog autora Marcel Prelota, koji teži objasniti nastanak pojma države. Prema Prelotu riječ država je nastala u latinskom rječniku, a njeno značenje je status, te nema određen smisao, pokazuje na određeni položaj, a ona svoje političko značenje dobiva tek uz dodatak odrednice "Rei romanae ili Rei publicae", što označava "stanje rimske stvari ili stanje republike." (Prélot, 2002. 11) Te se referira na Niccolo Machiavellia koji 1515. godine u djelu Vladar navodi: "Sve su vladavine koje su imale ili imaju vlast nad ljudima države, pa su ili republika ili kneževina. (Tutti sono Stati e sono o Repubbliche o Principati)" pa tvrdi da se tako pojma Stato uveo u moderni jezik "u smislu, koji će

otad zadržati, političke institucije same posebi, iznad pojedinačnih režima." (Prélot, 2002: 11) Kasnije se upotreba riječi "država" proširila u engleskom i njemačkom jeziku, a u francuskom jeziku riječ état, se koristi već u 13. vijeku, a njena upotreba se "ustalila već u 18. stoljeću." (Prélot, 2002: 12) Mnogi stručnjaci su tvrdili da država nije postojala tokom srednjeg vijeka, pa ovakve tvrdnje o prvobitnom smislu pojma države predstavljaju dokaz u prilog konstataciji da je fenomen države tvorevina koja nije bila postojana u periodu srednjeg vijeka. Budući da većina zagovara teoriju prema kojoj je koncept države bio zajednička značajka svakog društva, od onog najprimitivnijeg do najciviliziranijeg, Prelot ističe: "Država bi postojala svaki put kad bi došlo do one elementarne pojave koja se sastoji u razlikovanju onih koji vladaju od onih koji slušaju; odnosno čim bi se neki čovjek ili skupina ljudi, više ili manje brojna, našla u položaju da uvjeravanjem ili fizičkom prisilom nametne svoju volju drugoj, obično mnogo većoj skupini ljudi." (Prelot, 2002:) Pogodnost za formiranje države na područjima gdje se ljudi nalaze je nesporna, što ne predstavlja dokaz da je svaki put i uspješna, jer ne postoji uvijek mogućnost sticanja temeljnih uslova za njeno formiranje. Država se najčešće povezuje sa svoja dva sastavna elementa, a to su društvo i vlast, što Prelot upravo i prepoznaje da se državi vezuju dva prihvatljiva značenja, tvrdeći da : "jedni u državi vide društvo, oblik zajedničkog života... drugi svode državu na jedan od njezinih elemenata, na vlast..." pa zaključuje da se oba tumačenja mogu prihvati, ali samo "uz uvjet da ih se ne smatra suprotstavljenima nego komplementarnim." (Prelot, 2002:) Što i predstavlja ispravan stav, jer i državno društvo i državna vlast opстоje samo uz zajedničku povezanost.

Uzmemo li u razmatranje klasične pristupe teoriji države od krucijalne važnosti je pomenuti teoretičare kao što su Platon, Aristotel, Hegel, Thomas Hobbes i John Locke. Njihove teorije i djela predstavljaju temeljna razmišljanja o prirodi države, ulozi vlasti i odnosu između države i građana. Te su stoga ostvarili značajan doprinos u razumijevanju države, njenih glavnih karakteristika i njene uloge. Za Platona država predstavlja, na prvom mjestu, ujedinjenost ili zajednicu ljudi koji su po prirodi upućeni jedni na druge, a koja bi trebalo da se zasniva na pravičnosti i hijerarhiji, što potvrđuje navodeći: "Mislim da država nastaje zato što svako od nas nije sam sebi dovoljan nego traži još mnogo šta. Ili misliš da je početak osnivanja države drugčiji? — Mislim da nije." (Platon, 2002: 48) Može se zaključiti da je najveću važnost pridavao glavnom akteru države, a kao glavnog aktera države vidi upravo državni vrh, odnosno vladara, za kojeg smatra da predstavlja izvor blagostanja samo ukoliko posjeduje glavnu odrednicu, što je za njega bilo znanje u oblasti filozofije, a to potvrđuje stavom da: "ako sadašnji kraljevi i vlastodršci ne postanu pravi i dobri filozofi, i ako oboje: politička moć i filozofija (ljubav prema mudrosti) ne

postanu jedno, i ako silom ne isključe one mnogobrojne prirode koje teže samo za jednim, ili samo za drugim . . . neće prestati nesreće ne samo za države nego . . . ni za ljudski rod, i državno uređenje koje smo sada recima opisali neće postati moguće niti će ugledati svetlost sunca." (Platon, ibid: 164) Budući da filozofiju smatra temeljnim znanjem, vjerovao je da one osobe koje upravljaju državom moraju biti upućene u takvo znanje, pa je tako kao osnovni zadatak filozofa smatrao objedinjenje političke moći i tendencije ka postizanju istinskog znanja i mudrosti. Platonovo poimanje države najviše je nalik na ideju paternalističke države, utoliko što na državnog poglavara gleda kao na roditelja zaduženog za osiguravanje dobrobiti svoje djece/građana, koji bi trebalo da, sa punim povjerenjem, na autoritet gledaju kao na oslonac, a na hijerarhiju kao prirodni poredak.

Aristotel je vjerovao da je država prirodna tvorevina, vjerujući da je njena svrha ostvariti dobrobit zajednice, a to potvrđuje kada navodi: "bjelodano je da sva [zajedništva] teže nekomu dobru, a najviše pak, I onomu koje je najpoglavitije od svih [dobra], *ono* zajedništvo³ koje je od svih najpoglavitije i u sebi sadržava sva ostala. A to je ono nazvano država i državno zajedništvo. (Aristotel, 1988; 1) Stiče se dojam da bi, prema Aristotelovom mišljenju, država trebalo da se zasniva na načelima pravde u svrhu postizanja ravnoteže i blagostanja u zajednici. Unutar njegove analize polisa/države primjetno je da se posvetio sistematskom razmatranju tri oblika vladavine, a to su monarhija, aristokracija i demokracija, gdje je kao nedostatke ponajviše isticao zloupotrebu vlasti i moći u prva dva oblika državnog ustrojstva, stoga bi se moglo zaključiti da najveći značaj pridaje demokratskoj državi, budući da je naglašavao da država predstavlja zajednicu ljudi koji su slobodni. A to potvrđuje onda kada, u četvrtom fragmentu svoje knjige "Polis", postavljajući pitanje: "Koji je najbolji državni poredak i koji je najbolji život glavnini država i većini ljudi, ne sudeći ni prema kreposti koja je iznad prosječnika, niti prema odgoju što traži naravan dar i sretne okolnosti, niti prema državnom poretku koji je tek želja, nego prema životu u kojem većina može sudjelovati i prema državnom poretku koji glavnina država može dostići? " (Aristotel, ibid: 136) ujedno daje i odgovor pred sam kraj pitanja, ako se malo bolje razmotri, jer želi naglasiti da ako se pitamo koji je najbolji oblik vladavine, kriterij za procjenu bi trebalo da bude prema onome u kojem je život takav da većina može sudjelovati, a demokratija to podrazumijeva. Pa tako se može zaključiti da ulogu države vidi u osiguravanju dobrobiti i pravde u okviru zajednice i prava građanina na participaciju u donošenju odluka.

Sa druge strane, poimanje države Thomasa Hobbesa temelji se na ideji absolutne vlasti suverena. Važan aspekt Hobbesove teorije države je njegovo shvatanje ljudske prirode, koju teži predstaviti takvom da ljudi imaju prirodnu sklonost prema nasilju i sukobu, te bi zadatak države

trebalo da bude suzbijanje takve prirode, a to potvrđuje navodeći: "Bez mača, svi ugovori su samo riječi i nemaju uopće nikakvu moć zaštite za čovjeka. Zbog toga, bez obzira na prirodne zakone (kojih se svatko pridržava kad ima volju da ih se pridržava i kad to može činiti sigurno), ako nema nikakve uspostavljene vlasti ili barem nedovoljne za našu sigurnost, svaki se čovjek hoće i smije zakonito osloniti na svoju vlastitu snagu i umijeće da se zaštiti protiv svih drugih ljudi." (Hobs, 2004: 119) Što je svakako istina, država bi trebalo da posredstvom zakona ograniči i suzbije neželjena ponašanja, ali problem nastaje u Hobbesovom tumačenju sprovedbe vlasti suverenog i njegovih prava. Naime, Hobbes je smatrao da je nužno da suveren ima neograničenu vlast, kako bi se osigurao mir i sprječili sukobi u zajednici, pa je na taj način kao ulogu države vidio kontrolu ljudi koje je smatrao inherentno sebičnima, da bi se osigurala društvena kohezija. Može se zaključiti da se u ovakovom pristupu poimanja ljudske prirode prožima pesimizam, dok sa druge strane takav pesimizam se ne preslikava na suverenog i mogućnost njegove zloupotrebe vlasti, što neograničena vlast svakako može proizvesti.

Za razliku od Hobbesa, sa druge strane John Locke je u svome pristupu teorije države najveći naglasak stavljaо na ulogu države kao zaštitnika prirodnih prava pojedinaca, koja uključuju život, slobodu i vlasništvo, te se zalagao za ograničenu vlast kako ne bi došlo do zloupotrebe moći na vlasti, onih koji vladaju nad onima nad kojima se vlada, navodeći: "...kad god zakonodavno tijelo...pokuša – bilo zbog slavoljublja, straha, ludosti ili pokvarenosti – za sebe ugrabiti ili predato i bilo čije ruke absolutnu vlast nad životima, slobodama i imovinom naroda, tim prekoračenjem ovlasti ono gubi vlast koju je narod predao u njegove ruke zbog potpuno suprotnih ciljeva, koja se tada prenosi na narod koji ima pravo povratiti svoju izvornu slobodu i ustanovljavanjem novog zakonodavnog tijela (kakvo smatra pogodnim) pobrinuti se za vlastitu sigurnost i zaštitu, što je svrha zbog koje jest u društvu." (Lok, 2013: 331) Na poslijetku se može zaključiti da je Locke težio ka predstavljanju zadatka države kao vlasti koja će nastojati osigurati dobrobit svojim građanima i koja će raditi u svrhu zajedničkih interesa, pa ako bi takva vlast i pokušala iskoristiti moći i zlouprijetebiti je u svrhu ispunjavanja vlastitih interesa, građani imaju pravo smijeniti takvu vlast.

Hegel, kao jedan od najuticajnijih mislilaca 19. stoljeća, svoje poimanje države oblikuje prema vjerovanju da je svijet koji nas okružuje dio naše svijesti, pa tako je država za njega važila kao bitna institucija koja ima svoj smisao i svoju svrhu. Hegel je vjerovao da država nije samo skup ljudi koji žive na određenom području, već da je ona absolutna tvar koja je iznad pojedinaca i ima svoj cilj, što i potvrđuje tvrdeći: "Država je, s jedne strane, spoljašnja nužnost i njihova

viša moć, čijoj su prirodi podvrgnuti i od koje zavise njihovi zakoni, kao i njihovi interesi; ali, s druge strane, ona je njihova imanentna svrha, pa joj je snaga u jedinstvu njene opće konačne svrhe i posebnog interesa individua, u tome da oni utoliko imaju spram nje dužnosti ukoliko istovremeno imaju prava." (Hegel, 1989: 378) To znači da država ne smije biti u službi pojedinaca ili skupina, već da bi trebala služiti općem dobru i interesima cijelog društva, kao garant osiguravanja sigurnosti i zaštite svojih građana. Može se prepostaviti da je cilj ujedinjena zapravo uzajamnost putem koje bi suživot bio olakšan, a kompromisi u društvu postignuti i lakše ostvareni, što bi dovelo i do većeg uspjeha i napretka društva.

Aleksandar Passerin d'Entreves predočava tri aspekta pojmovnog određenja države, pa kao prvi ističe da je povjesno i logički država moć i "kao takva ona se samorazumljivo povezuje, i u svakodnevnom govoru, i u teorijskom mišljenju, s pojmom sile (ili moći), koja je neovisna o individualnoj volji, koja zapovijeda i može osigurati provedbu svojih zapovijedi. (Lalović, 2005: 38) Ovdje se jasno uočava naglasak na državu kroz posjedovanje monopola sile, koji postoji sve dok tu silu može i obezbijediti, te iz toga proizilazi i odnos snaga između države i društva kao hijerarhijski odnos vladajućih i podređenih. Ali teži istaknuti da ona ne predstavlja fizičku silu, koja upućuje na nasilje, nego na sposobnost da se volja države i ono što nalaže izvršava. Zatim, navodi da je država vlast i zakonski sustav, dakle njena sila nije neograničena nego je "opremljena pravom i podvrgнутa zakonima. Slika države kao vlasti posve je impersonalna, vladaju zakoni, a ne ljudi. Država je zakonski sustav, cjelina pravila i propisa koji, prema određenoj proceduri (poznatoj, redovitoj i jednoobraznoj) osiguravaju suživot pojedinaca i uvjet su postojanja same države. Gdje završava zakon, prestaje i vlast. Stoga zakonitost treba braniti po svaku cijenu jer smo inače izručeni samovolji moćnika." (Lalović, 2005: 38) I konačno kao treći aspekt navodi da je država autoritet, koja se u tom smislu priznaje kao legitiman autoritet koji su građani obavezni poštovati. Ovdje nastoji upozoriti da država ne predstavlja samo zakonski sustav jer i zakone donose ljudi, što ukazuje da oni mogu biti proizvoljni, pa se stoga nameće pitanje "pod kojim uvjetima (legalna) vlast može postati i legitimnim autoritetom?" na koje teži ponuditi odgovor: "Samo ako zakoni nisu puki izraz vladajuće volje, nego sadržavaju i neku inherentnu vrijednost, prije svih pravednost. Za razliku od države kao moći i vlasti, kojima se pojedinac kao podanik pokorava jer je na to prisiljen, državi kao autoritetu pojedinac se kao građanin politički i moralno obvezuje na poslušnost." (Lalović, 2005: 38) Pa se stoga može zaključiti da su ovdje ponuđena tri osnovna obrasca prema kojima možemo posmatrati odnos države i građana, gdje je uloga države

prikazana kroz perspektivu posjedovanja moći/sile, legitimne vlasti i autoriteta, kojoj su građani podvrgnuti i ispoštovani.

Na slične aspekte pojmovnog određenja države nailazimo i kod Max Webera koji razmatra bit moderne države pa tvrdi: "Moderna država može se ... sociološki definirati samo na osnovi specifičnog sredstva koje joj je kao i svakoj političkoj organizaciji svojstveno: na osnovi primjeni fizičke sile." (Weber, 199: 162 Cit. prema: Zgodić, 2015: 19) Naglašava da primjena fizičke sile ne podrazumijeva jedino sredstvo države, samo jedno specifično sredstvo jer su za njega država i sila na relaciji uske povezanosti i smatra da država važi kao "jedini izvor prava na primjenu sile" (Weber, ibid.:162) Kada je riječ o pravu na primjenu sile uviđa se jedna krucijalna dimenzija države, a to je odnos vladavine i njene legitimnosti ili nelegitimnosti. Pa u skladu s tim Weber navodi da je svaka država : "...odnos vladavine ljudi nad ljudima koji se oslanja na sredstvo legitimne (a to znači: promatrane kao legitimne) uporabe sile." (Weber, 199: 163. Cit. prema: Zgodić, 2015: 19) Za Webera važan segment poimanja države jeste i državna vladavina nad ljudima pa tako navodi da država "predstavlja odnos vlasti ljudi nad ljudima, koji koji se oslanja na legitimno nasilje (tj. na nasilje koje se smatra da je legitimno)." (Weber, 1976: 433. Cit. prema: Zgodić, 2015: 19) Budući da se vladavina mora opravdati i legitimirati, Weber raspravlja o opravdanju i razlozima za legitimnost neke vladavine, pa predočava tri unutarnja opravdanja: "Najprije, autoritet onog "vjeko jučerašnjeg": običaja koji postaje sakralan na temelju predrefleksivnog važenja i pridruživanja iz navike: "tradicionalna" vladavina onako kako su je prakticirali patrijarh i patrimonijalni vladar. Zatim: autoritet nesvakidašnjeg osobnog dara milosti (karizma), osobina predanosti i osobno povjerenje u objave, junaštvo i druge osobine pojedinaca koje mu daju karakter vođe: karizmatska vladavina kako je prakticiraju prorok ili - na političkom polju - izabrani ratni vođa ili plebiscitarni vladar, veliki demagog i voda političke stranke. Na koncu: vladavina na osnovi "legalnosti", na osnovi vjerovanja u važenje legalne odredbe i objektivne "kompetencije" obrazložene pomoću racionalno stvorenih pravila, dakle: na osnovi pokoravanja pri ispunjenju dužnosti koje su u skladu sa odredbama: vladavina kako je prakticira moderan "službenik države" i svi oni nositelji moći koji su mu u tom pogledu slični." (Weber, 1999: 163. Cit. prema: Zgodić, 2015: 20) Baš kao što i savremeni autori, poput Charles Tillya i Michel Foucaulta pridonose razumijevanju kako država koristi svoju institucionalnu moć, nadzor i monopol nad upotrebom sile, kao sredstvo legitimne kontrole, smatrajući da se na taj način država temelji na političkom nasilju koje se koristi u svrhe uspostavljanja i održavanja društvenog reda i kohezije.

Kako bi se što adekvatnije objasnio pojam države i postiglo njegovo razumijevanje, važan aspekt predstavlja i njeno razlikovanje od drugih pojmoveva, pa tako na primjer vrlo je važno načiniti distinkciju između pojma države i pojma vlade, što većina autora, poput Hugginsa i prepoznaće te ističe da najznačajnija razlika između države i vlade predstavlja "vremenska trajnost države" pa stoga ističe da "osoblje i institucija države – poput birokracije, vojske, policijskih snaga i tako dalje – ispunjavaju te uloge na trajnjoj osnovi nego političari koji tvore trenutačnu vladu" (Huggins, 2002: 259) Iako je činjenica da pojam društva i države dijele veliku povezanost, mnogi poistovjećuju ova dva pojma, zanemarujući ključnu razliku koju većina autora zagovara, a to je da država postoji kako bi bila u službi društva. Prema Vincentu odnos države i društva mijenja se u ovisnosti od teorije unutar koje se o njima polemiše, pa tako kao primjer navodi da: "ukoliko se država posmatra kao suvereni korporativni entitet, onda se može reći da ona stvara sve podgrupe ili udruženja", u ovom kontekstu društvo proizilazi iz države i nije nezavisno, ali u slučaju kada se misli da se suverenitet temelji na skupu pojedinama ili grupa koji stvaraju državu u svrhu postignuća određenih ciljeva tada "društvo postaje nezavisni entitet." (Vinsent, 2009: 37) Svakako da se radi o simbiotičkom odnosu i da je država neophodna za funkcionisanje društva i društvene kohezije, kao i za zaštitu individualnih i kolektivnih prava.

Naredni pojam koji je potrebno razlikovati od države, jeste vladavina, koja se obično odnosi na upravljanje i načine upravljanja državom ili drugom zajednicom, odnosno na "ličnost ili ličnosti koje faktički upravljaju u određenom periodu. Ona je naprosto ekvivalent za one koji vladaju i proglašavaju zakone." (Vinsent, ibid: 43) Vladavina, a to predstavlja činjenično stanje, može postojati bez obzira na državu i to je krucijalni pokazatelj da ova dva pojma jesu povezana, ali ne i istoznačna. Stoga, Vincent definitivo odlučuje razlučiti ova dva pojma nudeći definiciju vladavine i time koncizno stvarajući njenu formu: "Vladavina prenosi službenu moć države, kontinuitet političke vlasti koja je iznad vladara i podređenih, i obezbeđuje trajnost i celishodnost političke organizacije." (Vinsent, ibid :45) Primjetno je da se Vincent zalaže za razlikovanje ova dva pojma, pa bi se moglo zaključiti da je razlog tome upravo taj što uviđa neku korist koja proizilazi iz razlikovanja vladavine i države, a to je da se putem svjesnosti o razlici može postići mogućnost smjene vlade i strukturne promjene vladavine što istodobno vodi i ka očuvanju legitimnosti i trajnosti društvenog poretku, pa bi positovjećivanje države i vladavine prepostavljalo da svaka smjena vlade rezultira i krizom unutar države.

Važno je razmatrati poimanje i definiranje države i sa stanovišta međunarodnog prava, koji predstavlja "sustav pravila koja na pravni način uređuju odnose između subjekata toga prava".

(Degan, 2011: 3) Sam koncept države za međunarodno pravo predstavlja ključnu stvar, budući da se mnoge obaveze koje država preuzima kao i prava koja ima, baziraju upravo na državnoj suverenosti. Josef Isensee upućuje da međunarodno pravo državu definira "po kriterijima koji važe za sve njezine realne pojave, ne obazirući se na unutarnji ustroj. Zato je ono otvoreno za najrazličitije političke sisteme. Neodređen karakter pojma države omogućava da međunarodno pravo obuhvati sve države te da svoju pacifirajuću i disciplinirajuću snagu može razviti neovisno o ustavnopravnim razlikama i političkim suprotnostima." (Isensee, 2004: 47) Dakle, uviđa se da je pojam države jedan od osnovnih pojmoveva koji se koriste u međunarodnom pravu, koji državu teži definirati kao teritorijalnu jedinicu koja posjeduje suverenitet i vlastiti politički i pravni sistem, zajedno sa ekonomskom strukturu i ostalim karakteristikama, koje joj daju pravo da se organizira i djeluje na međunarodnom nivou. Naravno, da bi postala priznata u smislu međunarodnog prava, neophodno je da država ispunjava određene kriterije i uslove. Između ostalog, neki od uslova jesu posjedovanje teritorije na kojoj žive njeni građani, zatim vlada koja kontroliše teritorij i stanovništvo, potom sposobnost sprovedbe međunarodnih obaveza i sporazuma, kao i mogućnost pridržavanja principa međunarodnog prava, a ponajviše se čini važnim princip suvereniteta koji zahtijeva od države pravo da, neovisno o drugim državama, donosi odluke o svojim unutarnjim pitanjima. Baš kao što i Josef Isensee ističe: "Međunarodnopravni pojam države presudno se oslanja na...efektivnost i trajnost nekog poretku vlasti u njegovoj teritorijalnoj i personalnoj dimenziji." (Isensee, ibid:48) Pa tako se može zaključiti da međunarodno pravo definira državu na osnovu njene suverenosti, teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti. U prilog tome Isensee prepoznaje da su unutar definiranja države, od strane međunarodnog prava, sadržana tri elementa, a to su "državno područje državni narod i državna vlast". (Isensee, 2004: 47) A zatim nastoji i objasniti tri prethodno navedena elementa sa gledišta međunarodnog prava, pa tako za državno područje navodi da je to "u svojoj osnovi osiguran dio Zemljine površine na koje mu se državna vlast potvrđuje i razvija (teritorijalna suverenost). Međunarodno pravo ne propisuje ni neku minimalnu veličinu ni posvuda egzaktno razgraničenje prema vani." (Isensee, ibid: 49) Dakle, ne određuje mu se tačna i univerzalna rasprostranjenost. Za definiciju državnog naroda, kao drugog elementa definiranja države od strane međunarodnog prava, Isensee navodi da čini "trajni savez osoba koji nastanjuje državno područje i nad kojim vlada provodi personalnu suverenost. Ni tu međunarodno pravo ne zahtijeva ni neki minimalan broj ni potpunu određenost kruga osoba. Nisu dovoljni običan suživot nomadskih pustinjskih plemena ili udruživanje zbog promicanja nekog ograničenog broja zajedničkih interesa." (Isensee, 2004: 49.), a za treći element, državnu vlast

naglašava da je, sa gledišta međunarodnog prava, sadržana iz dva lica "prema unutra efektivnu i organiziranu vladarsku vlast, unutarnju suverenost, prema vani pravnu neovisnost, vanjsku suverenost." (Isensee, ibid: 49) Što upravo i predstavlja važnu stavku države u pogledu na njenu poziciju iz perspektive međunarodnog prava, a to je suverenitet i pravo da o unutarnjim državnim pitanjima odlučuje neovisno, a da vanjske odnose prilagođava poštujući međunarodne propise.

U okviru savremenih pristupa teorijskom poimanju države u politologiji važno je istaknuti da se politološka istraživanja i teorije stalno razvijaju kako bi odgovorile na društvene i političke promjene, pa tako i različiti autori nude i različite perspektive u okviru svojih teorija. Neki autori, poput Fukuyame, nastoje predstaviti ulogu države kao ključnog aktera u održavanju stabilnosti, fokusirajući se na važnost političkih institucija u procesu izgradnje društva koje bi se baziralo na slobodi i pravdi, te tako ističući i važnost participacije građana u jačanju društvene koneksijske. Sa druge strane, neki teoretičari državu posmatraju kao instituciju koja bi trebalo da osigura jednakost i pravičnost u društvu, tako na primjer, John Rawls najviše pridonosi razumijevanju države kao takve, sa tendencijom da istakne važnost socijalne pravde i temeljnih sloboda u političkom sustavu.

Budući da u samoj nauci o državi nije ostvaren dogovor oko određenja biti ili suštine države to predstavlja pogodnu situaciju za nastanak raznih konfuzija u sferi teorija države, kako i Isensee zaključuje: "Država je zbilja. Kao takva, ona prethodi svoj pojmovnosti. O njoj se stoga ni ne može u potpunosti "imati pojma". (Isensee, 2004: 47) Pa tako ne postoji jedinstvena definicija koja bi obuhvatila baš sve odrednice države kao takve, jer kako ističe Peter Haberle: "Državi se pripisuje mnoštvo heterogenih atributa: ona se apostrofira kao korporacijska država, kao privredna ili sindikalna država, kao stranačka država, kao država temeljnih prava, kao upravna, zakonska ili pravna država...Očito je da nećemo (više) uspjeti razviti nauku o državi i ustavu iz jednoga ključnog pojma ili ju reducirati na jedno (političko uvjetovano) pitanje: kao što je 'integracija', 'odluka', 'temeljna norma', stupnjevita izgradnja, država/društvo, sloboda." (Posavec, 2000: 5) Što, naravno, ne mijenja činjenicu da bi se trebalo posvetiti opisu i povezivanju značajnih pojmove koji bi mogli u najboljem smislu ponuditi bazu za razumijevanje i shvatanje države, kao i posvetiti se opisu razlike sa onim pojmovima sa kojima se država positovjeće, a koji su različiti od svojstva države kao takve. Pa bi se tako na osnovu širokog spektra prethodno ponuđenih deskripcija države i teorija države, dalo zaključiti da se država može odrediti i kao: korporacija javnih službi, set institucija, teritorijalni entitet, pravno lice, izvor prava na legitimno korištenje sile, nužna asocijacija, organizacija, udruženje za zaštitu interesa i slično.

Drugi dio

2. Konzervativizam, država i društvo

Konzervativizam kao pojam datira još od Chateaubrianda, koji je 1818. godine dao naziv svom listu *Le Conservateur*, gdje značenje konzervativizma (lat. conservare – očuvati) podrazumijeva: "...održavanje ustanovljenih oblika života i sustava vrijednosti. Još u srednjem vijeku izraz konzervator rabio se za čovjeka koji je bio čuvar zakona ili čuvar mira." (Milardović, 2014: 54) Konzervativizam kao politička ideologija razvija se kao odgovor na društvene promjene koje su se dogodile u toku modernizacije društva, a koje su dovele do odstupanja od tradicije, pa se tako često konzervativizam navodi da se on upravo i zasniva na ideji o očuvanju postojećih društvenih i političkih struktura i tradicija, te da ključne karakteristike konzervativizma uključuju naglašavanje tradicije i stabilnosti u društvu, podržavanje autoriteta, očuvanje postojećeg društvenog poretka, ograničenje državne moći, i naglašavanje važnosti zajednice. Pojam "konzervativan" je prvi puta upotrijebljen "u svome izrazito modernom smislu u kontekstu da ukaže na politički stav suprotstavljen ideološkoj politici." (O'Sullivan. Cit.prema: Wright; Eatwell, 1993: 50) Autori poput Russell Kirka zaobilaze puko definiranje konzervativizma kao ideologije, nastojeći više ponuditi deskripciju svega onoga što konzervativizam podrazumijeva, kao na primjer: "to je stanje uma, vrsta karaktera, način sagledavanja civilnoga društvenog poretka...Stajalište koje nazivamo konzervativizmom poduprto je skupom osjećaja, a ne ideoloških dogmi." (Kirk, 2015: 43) Također, na sličan način i drugi autori nastoje pojasniti konzervativizam, upućujući da konzervativizam predstavlja: "...određeno stanje duha, način mišljenja o čovjeku i društvu koji je usredotočen na čuvanje postojećega političkog, socijalnog i ekonomskog poretka. To je stajalište pojedinaca i grupe, koje se protive promjenama postojećeg stanja. Danas se izraz rabi u različitim značenjima, pa se govori o političkom, kulturnom, vjerskom i jezičnom konzervativizmu. Konzervativizmom se naziva i posebna politička taktika i metoda djelovanja koja podupire status quo, ravnotežu, pomirljivost i kompromis, te okljevanje prema promjenama. To se značenje uvriježilo i u običnom govoru, pa se pod konzervativizmom misli na sve što je suzdržano, oprezno, skeptično i nesklono naglim promjenama (Stanović, 1993. Cit.prema: Ravlić, 2003: 96) Pokušavajući na ovaj način izbjegći negativnu konotaciju koja se javlja pri razmatranju

ove ideologije, budući da pristalice konzervativizma teže staviti naglasak na konzervativizam kao oprezan i pragmatičan pristup koji nije podložan i sklon drastičnim promjenama.

Najbolji prikaz relacije konzervativizma, države i društva nudi Kirk kada navodi deset konzervativnih načela, u kojima su doista sadržana sva najvažnija obilježja konzervativaca. Za koje će, u nastavku teksta, biti načinjen kritički osvrt. Tako na prvom mjestu navodi: "Konzervativac vjeruje da postoji trajni moralni poredak." (Kirk, 2015: 44) I zaista su konzervativci uvjereni u postojanje porekla kao izvora harmonije, a moral za njih kao istina biva trajnom. Ovdje se prvenstveno kreće od pojedinca, od duhovnih moralnih normi koje nosi unutar sebe i prema kojima živi, a koji potom svoje moralne vrijednosti prenosi na one državne, smatrajući ih univerzalnim i primjenjivim uvijek bez obzira na okolnosti. Što upućuje da konzervativci nastoje vjerovati da bi svaki pojedinac, kao ličnost, u društvu trebalo da postupa prema određenim moralnim vrijednostima.

Drugo načelo konzervativizma prema Kirku glasi: "Konzervativac poštuje običaje, konvencije i kontinuitet." (Kirk, 2015: 45) Iako često djeluje kao da se konzervativci pribavljaju promjene pokušavajući pružiti joj otpor, istina je zapravo ta da joj nisu lako podložni, što upravo i pronalazimo u njihovom načelu odanosti prema običajima, jer vjeruju da se bogato naslijede dugogodišnjeg iskustva ne bi trebalo lako zanemariti, te da se promjene trebaju provoditi postepeno i sa oprezom, kako ne bi prouzrokovale negativne posljedice. Nadalje, "Konzervativci vjeruju u ono što možemo nazvati načelom propisivanja." (Kirk, 2015: 46) I ponovo se ovdje pravi osvrt na tradiciju, odnosno na one državne principe koji su se već pokazali dovoljno dobrima, da ih nema potrebe mijenjati, što je u neku ruku i opravdano, ali ako se bolje razmotri ono nastaje iz nepovjerenja prema modernom čovjeku, da on nije u stanju načiniti nešto približno dobro onome, a pogotovo ne bolje, nego prethodnici, tu se uviđa problem. Kao četvrto konzervativno načelo Kirk navodi: "Konzervativci se vode svojim načelom razboritosti." (Kirk, 2015: 46) Da se primijetiti da je za konzervativce pojam razboritosti sadržan ponajviše u postepenom i opreznom donošenju političkih odluka, gdje kao protivnike i njihovu najveću slabost pronalaze upravo u brzopletosti, smatrajući je nerazboritošću. Što svakako može biti opravdano upravo zbog značaja političkih odluka za društvo, ali se opet valja osvrnuti na motiv ili namjeru, da li je ona razborita jer se o njoj razmatra duže pokušavajući sagledati više uglova ili se ona nastoji izbjegći odugovlačenjem samo iz razloga jer predstavlja promjenu, prije će biti istinit drugi slučaj. Naredno navedeno načelo glasi:

"Konzervativci paze na načelo raznolikosti." (Kirk, 2015: 47) Ovdje se o raznolikost baš i ne odnosi na onu koja nam nudi različite aspekte u domenu stavova, pripadnosti određenim skupinama ili pak nacionalnoj i vjerskoj, već se ovdje isključivo misli na raznolikost u hijerarhijskom i klasnom smilslu, koja je konzervativcima vrlo važna i koju stalno potenciraju budući da smatraju da na taj način, poštujući takvu raznolikost, sistem i društvo najbolje mogu funkcionisati. I naravno ponovo se susrećemo sa prividima koje konzervativci žele stvoriti, a zapravo su samo skloni i sposobni načiniti terminološku manipulaciju.

Zatim, šesto načelo koje Kirk navodi jeste: "Konzervativce odgaja njihovo načelo neusavršenosti." (Kirk, 2015: 47) U ovom slučaju jasno je da se radi o uvjerenju koje počiva na činjenici da su ljudi u svojoj prirodi nesavršena bića. Pored toga što svjesno razumiju ljudsku nesavršenost, smatraju da ljudi kao takvi sami po sebi nisu sposobni da naprsto samostalno donose odluke. Apsolutno je legitimno uzeti u obzir ljudsku nesavršenost kada je u pitanju neminovna potreba da se uspostavi vladavina nad ljudima, onih koji posjeduju određene kvalifikacije za političko predstavljanje, u suprotnom bi se radilo o bezvlašću, ali problem nastupa kada se u podređen položaj stavljaju oni nad kojima se vlada, što vodi do razmišjanja koje su to sfere u kojima država ima pravo umjesto pojedinaca donositi odluke, bolje formulirano do koje su to mjere ljudi nesavršeni. Kontradiktornost se u ovom slučaju javlja i onda kada konzervativci teže predstaviti svoju ideologiju kao otvorenu za neophodne promjene, čvrsto se držeći onih ustaljenih pravila, naglašavajući da se mora živjeti u svijetu koji je naslijeden, a ne onom koji se želi stvoriti, opet ugrožavajući ljudski integritet, sve sa izgovorom da su ljudi nesavršeni da nešto novo kreiraju. Što je klasičan primjer privida njihove otvorenosti jer su naklonjeni zalaganju za već postojeće norme koje su ukorijenjene. U nastavku, Kirk navodi sedmo načelo koje glasi: "Konzervativci su uvjereni da su sloboda i vlasništvo blisko povezani." (Kirk, 2015: 47) Navedena konstatacija potvrđuje činjenicu da se konzervativizam u pogledu vlasništva zalaže za privatnu svojinu ili privatno vlasništvo nad zajedničkim. Razlog njihove naklonjenosti privatnom vlasništvu sadržan je u tome što ga izjednačavaju sa ekonomskom stabilnošću pojedinca vjerujući u zadovoljstvo koje pojedinac osjeća posjedujući stečenu imovinu koje je plod njegovog rada. Ovdje se nameće dilema da li u tome leži sva sloboda koju su konzervativci spremni priznati, nije li to svakako nešto što se podrazumijeva, naravno sa osvrtom da ovo predstavlja pomak u poređenju na ideologije koje nameću zajedničko vlasništvo, ali ovo se načelo lako može tumačiti i kao privid slobode, koju konzervativci žele pružiti građanima. Iduće navedeno načelo glasi: "Konzervativci podupiru

dobrovoljne zajednice, baš kao što se protive prisilnu kolektivizmu" (Kirk, 2015: 48) Naglašavanje važnosti zajednice, također predstavlja jednu od ključnih karakteristika konzervativne ideologije. Kao što i priroda čovjeka nalaže, tako i konzervativci smatraju, da pojedinac nije predodređen da bude i živi sam, te tako teži za suživotom u zajednici i podrškom od strane iste, u svrhu postizanja društvene kohezije. Za konzervativce su najvažnije zajednice koje predstavljaju tradicionalne društvene institucije, kao što su porodica, nacija, vjerske zajednice, lokalne vlasti i druge. Ali one zajednice koje konzervativci preferiraju, a koje se odnose na dobrovoljne zajednice koje su pomenute u načelu, predstavljaju funkcionalne zajednice, koje se ponajviše poštivaju, a u najvećoj mjeri to su zajednice na lokalnom nivou, bile privatne ili u smislu lokalnih političkih tijela, čiji je rad ispraćen općom voljom. Opet, ovakva konstatacija čini se dvosmislenom, bolje rečeno predstavlja kontradiktornost, budući da naglašavaju poštivanje opće volje ali uz konstantno odobravanje političkih tijela, što je naravno legitimno ali prisjetimo se činjenice da se konzervativci odupiru velikim promjenama i da smatraju da čak i na moderne izazove postoje odgovori kojima su u prošlosti već prevaziđeni određeni slični izazovi, te da ne polažu velike nade u modernog čovjeka i smatraju da se uvijek treba oslanjati na one starije, za njih očito i pametnije, što bi se moglo preslikati i na zajednice koje oni smatraju funkcionalnim, a funkcionalne su očito ako su i politička volja i volja pojedinaca usaglašene. Što bi se onda moglo bolje formulisati da konzervativci podipiru zajednice istomišljenika, koje su samo u tom slučaju i funkcionalne.

Ovakva tvrdnja bolje će se razumjeti povežemo li je sa narednim načelom koje Kirk izdvaja: "Konzervativac shvaća potrebu za razboritim ograničenjem moći i ljudskih strasti" (Kirk, 2015: 49) I kada bi se i na trenutak pomislilo da se ovim načelom teži ograničiti politička vlast i moć ljudi na vlasti, ne ovdje se opet radi o ograničavanju pojedinca i težnjom da se ukrote njegove prirodne ljudske strasti, jer eto čovjek je nesavršen. Misle konzervativci i na ograničavanje državne moći, kako ne bi došlo do zloupotrebe vlasti, ali ne toliko koliko misle na ograničavanje pojedinca i njegovih sloboda i koliko teže postizanju toga. Pa se ovdje ponajviše radi o balansu autoriteta i slobode, ali u onom smislu gdje bi pojedinac trebalo da shvati da mu autoritet nudi i želi samo najbolje, pa ga valja i poštivati. I konačno, Kirk kao deseto načelo navodi: "Konzervativac koji razmišlja shvaća da u snažnom društvu treba prepoznati i pomiriti trajnost i potrebu" (Krik, 2015: 49) I ovdje postoji težnja da se stavi pritisak na pojedince da shvate da valja poštivati samo one vrijednosti bilo moralne, političke ili društvene, koje su trajne, univerzalne i od koristi.

Kritičari konzervativizma često zagovaraju da ova ideologija sprečava društveni napredak, što se najčešće odnosi na konzervativnu poziciju prema društvenim pitanjima poput rasne nejednakosti ili pak prava žena ili prava LGBTQ+ i ostalih.² Međutim, uzimajući u obzir konzervativne autore stiće se dojam da konzervativizam nije u poziciji koja se protivi društvenom napretku nego samo onim promjenama koje nisu u skladu sa vrijednostima koje oni podržavaju. Tako na primjer O'Sullivan tvrdi: " Konzervativizam se ne protivi promjenama, kako se ponekad smatra, pa čak ni radikalnim promjenama...Konzervativizam traži, preciznije, različite ideološke sisteme koji karakterišu savremeni svijet, ali koji će također osigurati principijelnu odbranu političkog realizma. (O'Sullivan. Cit.prema: Wright; Eatwell, 1993: 51) Stiće se dojam da se konzervativci zapravo suprotstavljaju revoluciji koja bi mogla srušiti već postojeću društvenu strukturu i poredak, koji konzervativcima predstavlja veliku važnost budući da na njih ne gledaju kao na proizvod slučajnosti ili događaja već kao na poizvod koji je oblikovan kroz historiju i posjeduje prirodni balans.

Pregnantno rečeno konzervativci kroz svoju ideologiju naglašavaju važnost stabilnosti u društvu, tradicije i autoriteta, vjerujući da su navedene vrijednosti krucijalne za očuvanje i zaštitu društvenog poretku, te bi svaka drastična izmjena dosadašnjeg stanja narušila društvenu koheziju. Što potvrđuje i stav Kalanja koji ističe: " Oni su protiv modeliranja društva prema apstraktnim i optimističkim načelima jer drže da društvena struktura ima svoje dublje razložitosti koje apstraktan um nije u stanju dokučiti. Temelj političkog života jest povjesna zajednica koju tvore brojni naraštaji ljudskih bića, oblikovani samosvojnim tradicijama svojih krajeva i zemalja." (Kalanj, 1998:197) Uistinu na konzervativizam se gleda ponajviše kao na negativnu doktrinu, a razlog tome vjerovatno leži u činjenici da konzervativci pokušavajući pružiti privid sigurnosti i slobode, vrše sve veću kontrolu nad građanima, istina i zbog dobra koje nastoje osigurati ali i zbog vlastitih uvjerenja u koja ne sumnjaju i čijim promjenama nisu i ne žele biti podložni.

Konzervativizam uključuje nekoliko različitih pravaca, od kojih se neki više naglašavaju u određenim društvenim pitanjima. Pa tako, na primjer, društveni konzervativci pridaju najveći značaj nastojanju očuvanja tradicionalnih društvenih normi, poput braka, porodice, pa su stoga

² LGBTQ+ - *lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex, queer/questioning, asexual and many other terms*. LGBTQ+ je skraćenica koja označava lezbejke, gej muškarce, biseksualce/ke, transrodne osobe, queer, questioning i "plus", što se odnosi na druge identitete u spektru. Ovo je općeprihvaćen i inkluzivan naziv upućivanja na čitavu zajednicu, koja se grupira na osnovu zajedničke odrednice, a to je činjenica da se ne identificiraju kao strejt osobe.

istovremeno protivnici liberalizacije zakona o abortusu, istospolnim brakovima i slično. Ili ako za primjer uzmememo ekonomske konzervativce oni najviše stavlju naglasak na slobodno tržište, niske poreze i slično. Bez obzira na različita zagovaranja različitih pravaca ipak postoje zajedničke značajke svih pravaca, što naglašava i Freeden: "Ono što je bilo zajedničko raznim vrstama konzervativizma je afirmacija potrebe za sređenim, discipliniranim i neravnopravnim društvom koje profitira zahvaljujući primjerenom vodstvu. Razlike su se obično vrtjele oko toga kako se to vodstvo treba ostvarivati." (Freeden, 2006: 105) Na osnovu navedenog da se zaključiti da je zajednička stavka svih pravaca konzervativizma, upravo potreba za stabilnim zakonskim okvirima i hijerarhijskim granicama, odnosno utvrđenim poretkom kako bi se osigurala stabilnost društva. To se vrlo lako može nazvati i granicama ili bolje ograničenjima za građane.

Kada se uzme u obzir priroda države, njena struktura, društveno-ekonomske uloge i režim vladavine, dolazi se do zaključka da nije svaka konzervativna država ista. U prilog činjenici da je konzervativizam sveobuhvatan sistem vrijednosti, on može da utiče i na širok spektar vladinih intervencija, što možda neće u istoj mjeri utjecati i na svaki aspekt vlasti, na primjer, postoje slučajevi gdje država može biti konzervativna u nekim segmentima, poput socijalnih pitanja, a istovremeno da bude liberalna u pogledu ekonomije. To dokazuje da konzervativizam izgleda drugačije u različitim zemljama, što uveliko ovisi o njihovoј strukturi, režimu vladavine i društveno-ekonomskoj ulozi, ako za primjer uzmememo Sjedinjene Američke Države, konzervativizam ovdje izgleda sasvim drugačije u pogledu na konzervativizam u Afganistanu, ako bismo se osvrnuli, na primjer, na položaj žena i religijsku situaciju. Također, ako nam kao primjer posluži Novi Zeland, konzervativci ovdje su nastojali ograničiti vladu, smanjiti poreze, načiniti privatizaciju nekih državnih preduzeća, te postaviti ograničenje za broj vladinih službenika u Velingtonu, što dokazuje da konzervativizam nije svugdje isti i da ne propagira uvijek ista zalaganja. U ovakoj procjeni u obzir se uzima teritorijalna veličina države, broj stanovnika, historijska pozadina, što upućuje da, na primjer, Sjedinjene Američke Države kao teritorijalno velike, previše decentralizovane, sa historijom individualizme ne mogu prihvatiti istu vrstu kontrole vlade kakvu konzervativci u mnogim ostalim državama smatraju uobičajenom, prikladnom, ustaljenom i poželjnom. Ako nadalje uporedimo ovakvo stanje sa konzervativizmom u Istočnoj Evropi, opet dobijemo različite rezultate, jer kada uzmememo za primjer Rusiju uvidjet ćemo da je prisutan najneliberalniji sistem vlasti. Ako govorimo o ekonomskoj politici istočnoevropskih konzervativnih zemalja, uviđa se manja posvećenost ograničenoj upravi i slobodnim tržištima, jer se veći naglasak stavlja na zaštitu socijalnih programa koji su uvezani sa

kršćanstvom, nacionalnim identitetom i suverenitetom. Može se pretpostaviti da je osnovna razlika među američkim i istočnoevropskim dejstvima konzervativizma upravo različito shvatanje slobode, budući da se uviđa da američki konzervativci više nastoje dati prednost pojedincu i ulažu napore da se usprotive vlasti u upravljanju, dok sa druge strane ako se osvrnemo na Rusiju, Mađarsku i Poljsku situacija je suprotna. Vjerovatno da je posljedica ovakve razlike u pogledu na slobodu upravo vezana za historijsku pozadinu što predstavlja, kako je već i naglašeno, jednu od glavnih odrednica prema kojima možemo posmatrati stepen konzervativizma i njegovu interpretaciju u različitim zemljama. Uporedimo li izoliranost Sjedinjenih Američkih Država od svjetskih sukoba i krize drugih navedenih zemalja, kao dvije važne činjenice, otkrit će se razlog zbog kojeg postoje dva shvatanja slobode pojedinca i zašto se druge države više vezuju za kolektivno samoodređenje, samodovoljnost, nacionalne interese i udaljenost od uplitanja drugih sila u sopstvene nacionalne politike.

I u samoj Istočnoj Evropi postoje razlike u konzervativizmu, ako kompariramo Mađarsku i Poljsku, na primjer, primjetno je da se desničarske i konzervativne stranke takmiče i stvaraju vladajuće koalicije, ali je u Mađarskoj desnica više konzervativna u socijalnom smislu, a i ekonomski više nacionalistička u odnosu na Poljsku. Općenito govoreći, desnica je u Istočnoj Evropi uspjela da se sačuva podalje od naprednih kulturnih modernih koncepata, koji prevladavaju u politici drugih država, gdje se onda ni ekonomski kolektivizam ne može tumačiti samo kao forma autoritarizma, već više kao njihova interpretacija slobode koja se odnosi na sposobnost nacija da budu samostalne i suverene, budući da slobodno tržište i liberalne aspekte koji zapadni svijet ima, vjerovatno ne vide kao uvjerljiv uzor, uz činjenicu da kapitalizam globalnog karaktera u stilu američkog modela za njih nije poželjan, pa samim tim ne žele da slijede isti put, gdje nije potpuno pogrešno reći da su djelomično, u tom pogledu, u pravu.

2.1.Paternalističko poimanje državne vlasti

U okviru paternalističkog pristupa državi, na vlast se gleda kao na odgovornost prema građanima i njihovim interesima u smislu osiguravanja opće dobrobiti, čak i onda ako to podrazumijeva i ograničavanje njihovog izbora i slobode. Za početak, paternalističku državu bismo

mogli analizirati na jednom vrlo jednostavnom primjeru, koji će nam pokazati kakve kontradiktornosti se javljaju u djelovanju takve države. Zamislimo državu koja, kao roditelj skrbitelj svojim građanima nudi program socijalne pomoći, u vidu novčane nadoknade, koja nije dostatna da ispuni uslov osiguravanja adekvatnog životnog stanarda. Da li je to dovoljno građanima? Paternalistička država ne brine o odgovorima koje građani imaju, očekujući potpunu zahvalnost i pristanak čak i na minimalne uslove. Stiče se dojam da je paternalistička država spremna riješiti problem sa kojim se građani susreću, ali isključivo na način na koji oni smatraju da je prikladno, bez da u obzir uzmu stvarne potrebe građana, izazivajući time i veće probleme, produbljujući već postojeće. Ovdje se stvara prostor za nedoumicu, da li je onda tu ispoštovana dobrobit građana, upravo to predstavlja kontradikciju djelovanja paternalističke države, što će se pobliže pojasniti i kada, u nastavku, budu predstavljeni primjeri narušavanja slobode pojedinca od strane paternalističke vlade.

Analizirajući paternalističku državu da se zaključiti da kao glavni zadatak uzima birgu o građanima na način na koji roditelji brinu o svojoj djeci, iako odrasli ljudi, vjerovatno, nisu uvijek u potrebi za takvim tretmanom. Dakle, ova ideja nije bez kontroverzi, jer ovakav pristup državne vlasti ima nedostatke, od kojih je najveći onaj koji se odnosi na ograničavanje slobode, smatrajući građane nedovoljno sposobnima da sami donose odluke, posebice one koje se odnose na individualne izbore, kao i diskriminacijski momenat koji se prožima kroz skoro svako nastojanje države da utiče na građane. Najbolji uvid u poimanje vlasti iz perspektive paternalizma stiče se kroz primjere djelovanja državnog paternalizma, koji mnogi karakterišu upravo kao praksu države da reducira individualne slobode u korist općeg dobra, ali najčešće onog općeg dobra koji je sukladan načelima paternalističkog konzervativizma. Pa tako, ako se u razmatranje uzme meki tip paternalizma, najbrojniji su zakoni kao što su, na primjer: o obaveznom nošenju pojaseva u vozilima, u okviru kojeg država nastoji nametnutom odlukom smanjiti ozljede i smrtnost prilikom prometnih nesreća; Zatim, o oporezivanju cigareta i alkohola; ili o obaveznoj vakcinaciji, gdje se u oba slučaja teži zaštititi javno zdravlje.

Posljednji navedeni zakon se doima kao zanimljiv slučaj za razmatranje državnog paternalizma, pa tako u kontekstu vakcinacije, državni paternalizam bi se odnosio na zakonodavstvo koje nameće građanima obavezno vakcinisanje, bez obzira na njihova osobna uvjerenja i stavove. Argumenti na strani državnog paternalizma, u ovom slučaju, uglavnom se temelje na ideji da je vakcinacija jedan od najučinkovitijih načina za zaštitu javnog zdravlja, gdje se prilikom vakcinacije stvara kolektivni imunitet, što se očituje na način da ako je većina

populacije vakcinisana smanjuju se mogućnosti širenja zaraze, a na taj način se štite i pojedinci koji, iz medicinskih razloga, nisu u mogućnosti da se vakcinišu. Što i ima smisla, ako se osvrnemo na činjenično stanje da su zarazne bolesti poput tuberkuloze, rubeole, varicelle i drugih iskorijenjene upravo zahvaljujući obaveznoj vakcinaciji.³ Međutim, argument koji stoji na drugoj strani, zapravo protiv paternalističke odluke da je obaveza svakog pojedinca da se vakciniše, jeste da se na taj način vrši ograničavanje slobode izbora pojedinca, a prisila može biti percipirana kao prekršaj njihovih prava.

I ovdje nisu u pitanju slučajevi koji iz medicinskih razloga nisu u mogućnosti da se vakcinišu, nego upravo pojedinci koji imaju mogućnost ali ne i volju da takvo nešto učine. Slično kao i u situaciji pandemije COVID-19, kada su vlasti zahtijevale obaveznu vakcinaciju, ali se mora priznati da, ako se načini separacija ova dva slučaja, prvi bi se činio kao dugogodišnji napor vlasti da zaista učine dobrobit za svoje građane, u svrhu minimaliziranja širenja zaraznih bolesti. Dok drugi slučaj ostaje upitan, budući da su vakcine za koje se populacija mogla odlučiti, kao privid slobode vlastitog odabira, u to vrijeme nedovoljno ispitane. Iako je shvatljivo da se argumenti protiv obavezne vakcinacije temelje na pravu pojedinca za osobnu slobodu izbora, argument za zaštitu javnog zdravlja i sigurnosti je u prednosti u mnogim zakonima različitih država kao što su na primjer Sjedinjene Američke Države, koje nalažu obaveznu vakcinaciju djeci i odraslima, kao preduvjet za prihvatanje u obrazovne ustanove, slično kao i u Velikoj Britaniji i Francuskoj koje također propisuju obaveznu vakcinaciju za djecu i zdravstcene radnike.

Veći problem stupa na snagu kada je u pitanju upotreba tvrdog tipa paternalizma, koja je primjetna u slučajevima, kao što je to, na primjer, kada govorimo o državnom paternalizmu u kontekstu LGBTQ+ zajednice. Obično se odnosi na praksu državnih vlasti da nametnu ograničenja ili zabrane određene aktivnosti ili prakse LGBT osoba. To se može odnositi na zakone koji zabranjuju homoseksualne odnose ili diskriminaciju na osnovu seksualne orientacije. Primjer takvih zabrana nalazimo u državama koje zakonski ne dopuštaju homoseksualne odnose, propagiranje istih ili zabranu skalapanja braka između istospolnih partnera, koji jasno pokazuju beskrupulozan konzervativni stav prema LGBTQ+ populaciji.

Ako uzmemo u obzir samo afričke zemlje, više od njih trideset (30) su zabranile istospolne odnose, među kojima je Uganda koja je ove godine, preciznije 21. marta 2023. godine,

³ Prema podacima sadržanim na stranici: Europski portal za informacije o cijepljenju. (2020) *Cijepljenje. Vaccination-info.eu*

uvela novi zakon, prvi koji zabranjuje identificiranje kao LGBTQ+ populacija, uopćenito.⁴ Argumenti za državni paternalizam u ovom kontekstu uglavnom se temelje na ideji da LGBTQ+ osobe promovišu pogrešne moralne vrijednosti, zanemarujući i umanjujući vrijednost tradicionalnog braka između muškarca i žene. Ovakav pristup može biti prihvatljiv za one koji smatraju da je LGBT ponašanje moralno neprihvatljivo ili štetno za društvo u cjelini, baš kao što i Ravlić navodi: "Dok je za liberalne moralne pluralizam zdrav jer potiče različitost i racionalnu raspravu, za neokonzervativce i nove desničare on je vrlo opasan jer podriva koheziju društva. Otvoreno društvo je društvo u kojem nedostaju bilo kakvi ujedinjujući moralni standardi." (Ravlić, 2003:105) Osim toga, prateći praksu ovakvog pristupa primjetno je zanemarivanje činjenice da su građani sposobni da donose vlastite odluke i izbore, gdje se ponovo susrećemo sa pojmom nepoštivanja autonomije i slobode pojedinca da odlučuje, a također i zakoni koji zabranjuju homoseksualne odnose ili diskriminaciju mogu biti percipirani kao legitimizacija stigmatizacije i marginalizacije LGBT osoba, te mogu dovesti do povećanja nasilja i diskriminacije.

Ovdje se uočava i problematika uplitanja religijskih normi u državne zakone i tendencije da se nacija ustroji prema religijskim uvjerenjima, pa tako oni koji nisu voljni da budu podložni takvom utjecaju, bivaju sankcionisani. Sa druge strane, stiče se dojam da pristup koji propagiraju aktivisti i organizacije zagovara da bi država trebalo da promoviše ravnopravnost kao i uključenost LGBTQ+ osoba u društvo, te predlažu postizanje toga putem zakona kojima će biti zaštićeni, ali i kroz obrazovanje i javnu kampanju koja promiče razumijevanje, toleranciju i prihvatanje različitosti, te ono najvažnije pustup države prema svojim građanima bi trebalo da bude utemeljen na poštivanju ljudskih prava i sloboda, prava na ravnopravnost i nediskriminaciju, kao i na privatnost, bez obzira na izbor partnera koji pojedinac ima.

Rasprava o pitanju zabrane pobačaja, također jedna je od aktuelnih i izuzetno zastupljenih tema zanimljiva za razmatranje državnog paternalizma, utoliko što pokazuje nekoliko načina na koji se manifestiraju problemi unutar društva, pod uticajem paternalističke države. Na prvom mjestu, pitanje pobačaja identificiraju se kao moralno pitanje s religijske pozicije, pa takvo stajalište ne bi bilo sporno ako bi se propagiralo unutar jedne od društvenih skupina, međutim problem nastaje kada takvo stajalište postaje državno. Država ulazi u domen prava žene da samostalno

⁴ Prema podacima sadržanim na stranici: Human Rights Watch. (2023) *Uganda's President Signs Repressive Anti-LGBT Law: New Law Violates Fundamental Rights*. Hrw.org.

donosi odluke o svome životu, time narušava njenu slobodu i autonomiju, dovodeći u pitanje i njen tjelesni integritet. Problem državnog paternalizma na ovom primjeru se očituje kroz način da se nameće koncepcija svijeta koja se smatra ispravnom, a koja pritom sputava i obuzdava individualnost, zanemaruje privatnost i pravo da se život uredi sukladno vlastitim stavovima. A to ne bi trebalo da bude zadatak države, upravo suprotno država bi trebalo da pruži mogućnost svim svojim građanima da uživaju pravo na vlastito samoodređenje, pružajući institucionalnu podršku svojim građanima pri korištenju i ostvarivanju prava, podsredstvom zakona i uredbi.

Primjer Sjedinjenih Američkih Država oslikava ovakvu situaciju kršenja prava, budući da je Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država odlučio poništiti presudu u predmetu Roe/Wade, a time se ukida savezno ustavno pravo na pobačaj, pa se tako saveznim državama daje dopust da zabrane pobačaj u bilo kojem trenutku u toku trudnoće, te se otvara mogućnost potpune zabrane pobačaja, što je osam saveznih država i učinilo zabranjujući obačaj, a odluku je ispratilo i 13 država koje su donijele zakone o zabrani ili ograničenju pristupa pobačaju, koji nisu odmah provedivi tzv. "trigger laws", a koji su na snagu stupili odmah nakon odluke Vrhovnog suda.⁵

Kada je u pitanju ograničen ili otežan pristup pobačaju najbliži primjer nalazimo u Bosni i Hercegovini, Poljskoj i Mađarskoj. Pa je tako na primjeru Bosne i Hercegovine primjetno da je zakonska regulativa kojom se uređuju prava pobačaja prenesena iz zakonodavstva SFR Jugoslavije, koja je svojim Ustavom već 1974. godine osigurala pravo čovjeku da slobodno odlučuje o rađanju djece, a oni uvjeti koji se odnose na obavljanje pobačaja su preuzeti u Federaciji Bosne i Hercegovine u vidu Zakona o uvjetima i postupku za prekid trudnoće⁶, te u Republici Srpskoj kroz Zakon o uslovima i procedurama prekida trudnoće⁷, koji daju pravo ženi da prema vlastitom izboru odluči o prekidu trudnoće do desete sedmice. Sada se nameće dilema zašto je ovaj pristup otežan, a odgovor se krije upravo u proceduri koja je nametnuta ukoliko se žena odluči za prekid trudnoće, pa tako procedura nalaže da ako postoje zdravstveni uslovi za prekid trudnoće njih će odrediti specijalista, ali ukoliko žena odluči prekinuti trudnoću na vlastiti zahtjev onda je potrebno da pacijentica snosi sve troškove, gdje problem postaje veći budući da cijene takvog

⁵ Evropski parlament. (2022) *Rezolucija Europskog parlamenta od 7. srpnja 2022. o odluci Vrhovnog suda SAD-a o ukidanju prava na pobačaj u Sjedinjenim Američkim Državama i potrebi za zaštitom prava na pobačaj i zdravlja žena u EU-u.* europarl.europa.eu

⁶ Federalna uprava za inspekcijske poslove Bosne i Hercegovine. (1977) *Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće ("Službeni list SRBiH", broj 29/1977).* fuzip.gov.ba

⁷ Narodna skupština Republike Srpske (2008) *Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće.* narodnaskupstinars.net

medicinskog zahvata nisu iste u svakoj zdravstvenoj ustanovi, odnosno cijene su neujednačene na prostoru cijele BiH.

Pitanje o zabrani pobačaja nije samo moralni problem, već i ekonomski. Gledajući na ovaj problem sa ekonomskog aspekta ukoliko već država želi promovisati borbu protiv pobačaja, onda bi prvo bitno bilo potrebno razmotriti razloge zbog kojih se žene odlučuju na prekid trudnoće, a vrlo često razlog takve odluke jeste finansijske prirode, gdje se zbog ekonomskih mjera uštede i nepovjerenja prema vlastitim prihodima i sigurnosti radnog mjesta, žene upravo odlučuju za prekid trudnoće, pa bi onda bilo potrebno i stvoriti bolje uslove za zaposlenje, omogućiti lakše sticanje vlastitih nekretnina za pojedince i olakšati finansijski dio. Tek bi u tom slučaju, zadovoljavanja ovih elementarnih uslova, bilo poželjno razmotriti statistiku pobačaja. Sada je vjerovatno jasnije gdje proizilazi jedna od važnijih kontradikcija koja se javlja unutar djelovanja paternalističke države, koja nastoji pružiti ostvarivanje općeg dobra, zanemarujući pritom potrebe i autonomiju pojedinca.

Isti problem se javlja i kada država nastoji nametnuti mjere poput onih, koje bismo mogli također svrstati u reproduktivna prava, a koje se odnose na politiku dozvole ili zabrane rađanja određenog broja djece. Dugo godina u Kini, još od 1979. godine, je važilo kontroverzno pravilo politike jednog djeteta, koje se odnosilo na dozvolu/zabranu bračnim parovima da imaju samo jedno dijete, u svrhe smanjivanja nataliteta i kontrole rasta stanovništva, što se sprovodilo na način da bračni parovi u gradovima imaju jedno dijete, a na selu je bilo dozvoljeno i dvoje, samo u slučaju ako je prvo dijete ženskog roda.⁸ Iako je vlada imala u cilju najbolju namjeru kako bi osigurala dobrobit i poboljšanje života u državi, ipak je prevelika ambicija države da postigne ekonomski rast bila presudna za uvođenje ovakve odluke, jer su smatrali da će velika populacija predstavljati problem, pa su odlučili uvesti politiku jednog djeteta. Što se kasnije proširilo na dozvolu vlade za dvoje i troje djece, ali bez obzira na broj, ograničenje je prisutno i pokazatelj je kako vlada kontroliše svaki segment privatnog života i odluke, gdje se očito primjećuje narušavanje prava na slobodu osobnog izbora i prava na reprodukciju, kao i druge, što je sve u konačnici prožeto diskriminacijom.

Cenzura medija ili ograničavanje medijske slobode da iznose informacije i građana na pravo o saznanju istinitih informacija, također je jedan od problema koji se može prepoznati u

⁸ Prema podacima sadržanim na stranici: Asia Pacific Foundation of Canada (2017). *China's one-child policy*. Fondation Asie Pacifique du Canada

slučajevima, zanimljivim za razmatranje paternalističkog tipa vladavine, gdje se primjećuju stroga kontrola nad medijima, koja podrazumijeva kontrolu i filtrirane informacije koje dolaze do javnosti. Ovakva cenzura obuhvata medije, bilo da su štampani ili internet izvori, televizijski, radio izvori ili društvene mreže, kao i druge izvore informacija. Načini i metode koji se koriste kako bi se mediji cenzurisali, različiti su od države do države, ako za primjer uzmemos Kinu, ovakva kontrola podrazumijeva, na prvom mjestu, blokiranje i filtriranje sadržaja na internetu putem projekta "Great firewall" koji je započeo još 1998. godine, a služi u svrhe blokiranja pristupa stranicama koje su nepoželjne, odnosno koje vlada smatra nepoželjnim i politički osjetljivim, što uključuje neke strane novinske portale i duštvene mreže koje su zastupljene u drugim državama poput Facebook stranice i drugih.⁹ Uz to, uključeno je praćenje komentara i sadržaja koji kritiziraju vlast, pa su tako i mediji pod strogim nadzorom vlade, budući da moraju pratiti političke direktive i smjernice. Iako sa jedne strane država teži zaštititi pojedince od neželenog sadržaja i negativnog utjecaja, sa druge strane primjetno je da više nastoje zaštititi vlastite političke interese i održavati strategiju jednoumlja, što svakako nije ispravan put, jer vodi do ograničavanja slobode izražavanja i slobode pristupa kritičkim i neovisnim informacijama.

Jedan konkretan primjer cenzure medija možemo pronaći u Turskoj, u slučaju zatvaranja novina Zaman. Koji je važio za jedan od najvećih opozicionih medija u Turskoj, koji je često kritički izvještavao o osjetljivoj političkoj tematiki. Pa je s obzirom na to, turska vlada u martu 2016. godine, smatrajući opozicione novinare neprijateljima, navodeći da su upućivali uvrede predsjedniku i pisali protiv vladine vojne kampanje koja je u to vrijeme bila usmjerena protiv kurdske pobunjenika na jugoistoku, odlučili zatvoriti ove novine.¹⁰ Pa se ovakav postupak vlade može razumjeti kao primjer sve češće prakse vlade da suzbije kritičko novinarstvo i slobodu medija, kao i slobodu građana na informacije.

Kroz samo pretpostavljanje da država sve najbolje zna, može doći do velikih i ozbiljnih propusta u politikama, koji neće odraziti stvarne potrebe, interes i želje građana. Gdje može doći do zloupotrebe moći koju država ima, da na manipulativne načine ograniči političke slobode građana, u svrhu održavanja statusa quo i zaštite interesa vlasti, u okviru čega se ograničavaju i osobne slobode, što dovodi građane u poziciju bez imalo moći i stvara ovisnost o državi. Paternalizam može ignorirati različite potrebe i vrijednosti građana, pretpostavljajući da postoji

⁹ Prema podacima sadržanim na stranici: Stanford University. (2011), China's Great Firewall. Cs.stanford.edu.

¹⁰ Prema podacima sadržanim na stranici: The New York Times (2016) Turkey Seizes Newspaper, Zaman, as Press Crackdown Continues. Nytimes.com

univerzalni model najbolje prakse utedeljen u historijskoj tradiciji. Važno je napomenuti da paternalističke prakse često sadrže elemente dobromanjernosti, ali istovremeno mogu ograničiti individualne slobode i autonomiju, te mogu voditi do neravnoteže moći između vlasti i građana.

2.2.Konzervativno-paternalističko shvatanje društvenih odnosa

Kako konzervativni paternalizam poima društvene odnose najbolje se ogleda u centralnim političkim vjerovanjima koje konzervativizam propagira i na kojima počiva, a prema Heywoodu najvažnija od njih su: "tradicija, ljudska nesavršenost, organsko društvo, hijerarhija i autoritet, svojina." (Hejvud, 2005: 75) Zasnivati društvene odnose na tradiciji i običajima za konzervativce predstavlja povjerenje u stabilnost koja je izgrađena kroz povijest, čime žele odraziti i odanost kontinuitetu, a kako Giddens navodi: "Kontinuitet tradicije je glavni za ideju konzervativizma. Tradicija sadržava akumuliranu mudrost prošlosti i time nas može voditi u budućnost." (Giddens, 1998: cit.prema: Freeden 103) Evidentno je da konzervativci smatraju da su običaji, društvene institucije i vrijednosti koje su se vremenom razvijale, produkt mudrosti i iskustva prethodnih generacija.

Očito je i da tradicija konzervativcima predstavlja važan segment identiteta, budući da im odaje utisak pripadnosti, a za većinu konzervativaca tradicija se usko veže i za religiju, jer smatraju da je zakon koji daje Stvoritelj univerzalan. Tako se i kritičari konzervativizma najčešće osvrću na zalaganje i vjerovanje konzervativaca u tradiciju, kao na jednu od ključnih značajki izvora sporova koji nastaju prilikom rješavanja modernih problema, smatrajući konzervativizam zastarjelom ideologijom koja nije u mogućnosti da riješi probleme savremenog doba sa kojima se društvo suočava. Pa se tako najviše kritizira preveliko oslanjanje konzervativaca na tradiciju i povijest, kroz koju konzervativci gube osjećaj društvene pravde. U odbranu, pristalice konzervativizma, poput Russel Kirka, argumentiraju da konzervativizam ne predstavlja samo puki skup pravila, već jedan stav koji je nastao kao posljedica višegodišnjeg iskustva i refleksije. Također, vjerovanje konzervativaca u teze poput: "Mudrost i iskustvo bolji su od uma, logike, apstraktnih pojmoveva i metafizike. Istina se ne nalazi u univerzalnim naučenim postavkama, nego u konkretnim iskustvima." (Milardović, 2014: 55), odaje utisak da se čovjek kao biće i pojedinac poima pogrešno, odnosno kao nedovoljno sposoban da kreira određene novine u političkom i društvenom segmentu, pa i u privatnom. Čini se da je vjerovanje konzervativaca u tradiciju predmet kritike

najviše iz razloga što zastupanje tradicije i samim time održavanje statusa quo može dovesti do ometanja napretka i inovacija u društvenim odnosima, a savremeno doba zahtijeva promjenu ili prilagodbu društvenih normi i vrijednosti kako bi se svi članovi društva osjećali ravnopravno i uključeno, te tako konzervativizam sa svojim zalaganjem za tradicionalne vrijednosti predstavlja prepreku u borbi za društvenu jednakost i pravdu. Pa tako se može reći da ako konzervativci smatraju da se pošitivanjem, samim time i jačanjem tradicionalnih vrijednosti, postiže stabilnost unutar društva i društvenih odnosa, onda je za njih slabljenje tradicionalnih vrijednosti put ka dezintegraciji i moralnom propadanju. Dalo bi se zaključiti da konzervativci vjeruju da su tradicija i povijest najbolji pokazatelji onoga što je funkcionalno za društvo, a što ne, te da je promjene u društvu potrebno provoditi postupno i s oprezom. Ta povjerenja su temeljena na pretpostavci da ljudi nisu uvijek sposobni potpuno razumjeti složene posljedice svojih djela, te da bi brze i radikalne promjene mogle dovesti do neželjenog negativnog učinka. Tu stupa i vjerovanje konzervativaca u ljudsku nesavršenost. Uprkos činjenici da ljudska bića nisu po prirodi savršena, stiče se dojam da konzervativci vjerujući u ljudsku nesavršenost do te mjere, odaju utisak velikog nepovjerenja u građane i društvo, stoga očito smatraju da imaju pravo nametnuti odluke, odrediti i prilagoditi politički sustav ljudskoj nesavršenost, ali najviše u segmentu ograničenja pojedinaca, što odiše pesimizmom. Vrlo sličan pristup razmatranju čovjekove prirode kao što je Hobbes imao i stoga dao absolutnu vlast suverenom. Na sličan način i konzervativizam posmatra pojedince, dakle razlike u tumačenju ljudskog bića po prirodi nema, ali ima u smislu izravnosti, Hobbes je bio direktni i tako naglašavao da bi svu političku moć trebalo prepustiti suverenom, a konzervativizam to isto smatra samo ne iskazuje izravno, naprotiv teži latentno i postepeno dokazati ljudsku nesposobnost za prosudbu i na taj način uvećavati moć države spram pojedinca, postepenim uvođenjem zakona koji ograničavaju da pojedinac stupi u bilo kakvu interakciju i situaciju koja nije sukladna vrijednostima koje konzervativizam propagira.

Za konzervativce je organsko društvo od posebnog značaja, utoliko što smatraju da je organsko društvo prirodna pojava sukladna čovjekovoj prirodi uzajamne zavisnosti, prema kojoj je predodređen da bude ujedinjen sa drugim ljudima. Pod organskim društvom konzervativci smatraju pripadnost pojedinca zajedinici poput porodice, lokalne zajednice ili nacije. Smatrući porodicu i odgoj poželjnim modelom za sve druge institucije, otuda i potreba za očinskim modelom vladavine da usmjerava pojedince kao što to roditelji rade za dobrobit svoje djece, vjeruju da pojedince ne uskraćuju ograničavanjem slobode nego usmjeravaju i oblikuju kao ličnost.

Pojam jednakosti u državnom ustrojstvu je konzervativcima nedostižan i predstavlja neprirodnu pojavu, stoga se oslanjaju na hijerarhiju i autoritet kao, njima, najprirodniji način funkcionisanja unutar društva. Konzervativci u ovom smislu priznaju različitost, pa tako vjeruju da su ljudi predodređeni za različite funkcije i iz toga se razvija potreba za hijerarhijskim ustrojstvom, koji će počivati na autoritetu, kao prirodnom izvoru moći, što većina priznaje da bi trebalo da bude ograničen. Pristalice konzervativizma smatraju da je zaštita pojedinca od sopstvenih grešaka od krucijalne važnosti kako bi se postigla stabilnost društva, te da su ograničenja koja se u te svrhe nameću opravdana u clju ostvarivanja ove potrebe. Prema vjerovanju konzervativaca, pojedinci moraju prepoznati obaveze svoga statusa kako bi se postigla efikasna funkcionalnost društva. Što dovodi i do zaključka da hijerarhijsko ustrojstvo predstavlja preduvjet funkcionalnosti društva. Konzervativci su saglasni da se pojedinci, prvenstveno, mogu podijeliti na osnovu prirodne hijerarhije, budući da je svaki pojedinac rođen sa vlastitim karakteristikama, koji ga čine drugačijim od ostalih, pa se takvo pravilo neizbjegno aplicira i na sposopnost upravljanja pojedinca. Prema ovoj teoriji klasa koja je vladajuća, ima veće sposobnosti upravljanja jer je sadržana od akumuliranih vrijednosti prethodnih generacija, prenošenjem lekcija o upravljanju sa generacije na generaciju.

Konzervativci vjeruju da poštivanje hijerarhijskog ustrojsva uveliko olakšava potrebe organskog društva, koje je prilagodljivo potrebama unutar društva i zajednice. Sam koncept hijerarhije je promjenjiv, ali samo u smislu određujućeg elementa poput na primjer, mjerila u sticanju imovine i bogatstva, prema kojem se hijerarhija rangira, dok hijerarhija kao uspostava uvijek ima istu odrednicu i ulogu. Autoritet, u ovom smislu, konzervativcima predstavlja sposobnost i moć, političku ili administrativnu, u kontekstu izdavanja naređenja i osiguravanja poštivanja istih. Problem u ovakovom konceptu je ponovo degradiranje prava pojedinca i njegovog situiranja na posljednje mjesto, čemu svjedoči dokaz da konzervativizam posmatra ovaj odnos na način: "Zajednica je iznad pojedinca i društva. Prava ljudi izvode se iz njihovih dužnosti. Zlo pripada ljudskoj naravi i nije određeno društvenim uredenjem. Diferencijacija, hijerarhija i vodstvo obilježja su svakog građanskog društva." (Milardović, 2014: 55), što predstavlja problem ukoliko se u obzir uzme pozicija pojedinca u ovakovom načelu. Konzervativci vjeruju da bi se bez poštivanja hijerarhije i autoriteta društvo dovelo u stanje anarhije. U ovom narativu, građani su često spremni, svjesno ili nesvjesno, da se odreknu dijela slobode u svrhu postizanja zaštite i uživanja sigurnosti, što se odnosni na formalni ili neformalni ugovor, građana da autoritetu pruže ovlasti kojim će, uz žrtvu odricanja nekih sloboda, postići sigurnost unutar društva. Kao što je i

Machiavelli nastojao istaknuti važnost autotiteta kako ne bi došlo do društvenog kolapsa, što i predstavlja činjenično stanje, ali se problem javlja kada dolazi do zloupotrebe političke moći onih koji vladaju, i uskraćivanju sloboda i prava onih nad kojima se vlada.

Također, konzervativci izjednačavaju svojinu sa ekonomskom sigurnošću, pa su tako zagovornici privatnog vlasništva spram zajedničkog, u nastojanju da svojim građanima obezbjede vlastito posjedovanje dobara koji su svojim radom stekli i zaslužili. Teže to posmatrati i kroz percepciju izraza ličnosti i kreativnosti, da svako sa svojim posjedima raspolaže na osnovu ličnih preferenci. Što se, kao što je već napomenuto u prvom fragmentu, više može posmatrati kao privid slobode odlučivanja, jer se nastoji predstaviti građanima da nešto što su stekli pripada njima samo zbog dobre volje države, sa tendencijom da se izvrši manipulacija nad građanima da je u najvećem interesu države da ostvari interes i potrebe svojih državljanina. Moglo bi se zaključiti da konzervativno-paternalističko shvatanje društvenih političkih odnosa počiva na načelima kao što su:

- Očuvanje tradicionalnih društvenih vrijednosti i institucija: Gdje se teži postići opstanak svih moralnih, društvenih, kulturnih i političkih vrijednosti utemeljenih u povijesti, a koje se smatraju univerzalnim;
- Održavanje stabilnosti: Što je konzervativcima ključno za postizanje društvene kohezije;
- Naglašavanje državne odgovornosti: U ovom slučaju država ima ulogu skrbnika koji brine o zaštiti i dobrobiti građana, koje štiti od potencijalnih nepoželjnih posljedica i u to ime daje sebi pravo ograničavanja autonomije;
- Poštivanje hijerarhije: Konzervativci kao ključnu stavku očuvanja stabilnosti i reda vide upravo poštivanje i održavanje hijerarhijskih struktura u društvu;
- Poštivanje autoriteta: Konzervativci ističu važnost autoriteta kao instance koja čini sve za dobrobit društva.

3. Konzervativizam, nacija i religija

Među najvažnijim ciljevima konzervativizma ističu se očuvanje tradicionalnih vrijednosti institucija kao što su nacija i religija. Za početak važno je obezbijediti razumijevanje značenja nacije, što će se najbolje postići osvrnemo li se na definiranje ovog pojma, u skladu s tim neki autori kao što je Smith nude sveobuhvatnu definiciju nacije, karakterišući naciju kao "skupinu ljudskih bića koja ima zajedničke i razlikovne elemente kulture, jedinstven ekonomski sustav, građanska prava za sve članove, osjećaj solidarnosti koji nastaje iz zajedničkih iskustava i koja zauzima isti teritorij. (Smith, 1998. Cit. prema: Josić, 2018 :29) Dok sa druge strane, autori poput Gellnera tumače pojam kroz pripadnost naciji, pa tako ističu dvije vrste određenja pripadnosti naciji, a to su kulturna i voluntaristička, od kojih se prema prvoj vrsti nacija tumači na način da "Dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako i samo ako dijele istu kulturu, pri čemu kultura sa svoje strane označav sustav ideja, znakova, povezivanja i načina ponašanja i komuniciranja." (Gellner, 1998. 27-31) a sa aspekta voluntarističkog tipa definiranja, nacija bi se razumijevala na način da: "Dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako i samo ako jedan drugog priznaju kao pripadnike iste nacije." Dakle, u slučaju prve definicije, pripadnike nacije očituje i usko povezuje ista kultura, dok se u slučaju druge pripadnost ogleda u priznavanju, te se može reći da je čovjek taj koji kreira naciju. Budući da je očito da se pripadnost naciji zasniva na volji i pristanku skupine, gdje je kulturni identitet također neizostavan, kao važno se nameće ponuditi i opis nacionalnog identiteta. Uzimajući u obzir višedimenzionalnu prirodu nacionalnog identiteta koji se istovremeno može povezivati i sa drugim identitetima i ideologijama, najprikladniji opis nudi Smith (1998) kada navodi da su zajednička obilježja nacionalnog identiteta, na prvom mjestu povjesna teritorija ili domovina, u smislu teritorijalnog određenja nacije, zatim zajedničke mitovi i povjesna sjećanja, zajedničku masovnu, javnu kulturu; zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije i zajedničku ekonomiju, sa određenom međusobnom podjelaom rada i sistema. Sada kada možemo konstatirati dvije glavne teze o naciji, na prvom mjestu da pripadnici jedne nacije dijele zajedničko porijeklo, jezik, kulturu i običaje, što ih čini bliskima i stvara osnovni preduvjet postojanja nacije i tezu da naciju čine pojedinci koji dijele, odnosno imaju, zajedničko državljanstvo neovisno o porijeklu ili etničkoj pripadnosti, najvažnije je opisati kako naciju kao takvu, gore definiranu, shvataju konzervativci i šta ona za konzervativizam kao ideologiju znači, te kakav je njen položaj

za državni smisao. Najadekvatniji i koncizan opis nudi Hejvud, kada naglašava da konzervativizam shvata naciju: "kao prvenstveno „organski“ entitet, kojeg na okupu drži zajednički etnički identitet i istá istorija. Nacija kao izvor socijalne kohezije i kolektivnog identiteta možda je politički najznačajnija od svih društvenih grupa." (Hejvud, :170) Primjećuje se da konzervativizam poima naciju kao ključnog nositelja tradicijskih vrijednosti koji se generacijama prenose, gdje se glavna uloga nacije ističe u očuvanju kulturnog naslijeda, identiteta i običaja. Pa tako posmatrano može se reći da je za konzervativizam očuvanje nacije jedan središnji cilj, u kome se društvene promjene moraju pažljivo filtrirati kako ne bi došlo do narušavanja temelja zajednice. Očito je da konzervativci promišljaju naciju kao glavnog faktora koji pomaže osnaživanju i održavanju društvene kohezije, gdje je primjetno i postojanje važnog elementa, a to je zajednička pripadnost naciji kroz osjećaj povezanosti i solidarnosti, koja konzervativcima služi kao poticaj za veću društvenu harmoniju.

Uočava se da razlog ovakvog shvatanja nacije počiva na vjerovanju u organsko društvo i prirodu nastanka nacija iz želje i potrebe pojedinaca da budu okruženi drugim ljudima, sa kojima dijele zajedničku kulturu, navike, historiju i običaje. Jednako tako, razlog može biti i vjerovanje konzervativaca u ljudsku nesavršenost, gdje pojedinci kroz nacionalne zajednice pronalaze svoju sigurnost i smisao, a s obzirom na dinamičnost promjena sa kojima je svijet suočen, vjerovatno je da konzervativcima nacija predstavlja izvor osjećaja stabilnosti u takvom okruženju. Najveći naglasak konzervativizma u pogledu nacije, jeste važnost jedinstvenog identiteta nacije, za koji vjeruju da predstavlja sponu sa zajedničkom kulturom, historijom i jezikom, što je nadalje od velike koristi za podršku u osiguravanju osjećaja pripadnosti i povećanju razumijevanja između pojedinaca.

Robert Nisbet, u kontekstu konzervativizma, nacije i religije, slično kao i prethodnici čija uvjerenja konstantno opservira, poput Burkea, ponajviše ističe važnost uloge koju nacija i religija imaju za konzervativizam. Primjećuje se da kroz njegova djela, konkretno "*The Quest for Community*" i "*Conservatism – Dream and Reality*", naglašava inherentnu korelaciju konzervativizma sa nacijom i religijom, gdje se nacija može razumjeti kroz ulogu sociopolitičkog okvira koji djeluje poput katalizatora za integraciju pojedinaca unutar zajednice, što se odražava i na uspješniju međusobnu povezanost, u vidu kolektivnog identiteta, koja vodi ka društvenoj koheziji. Za religiju, smatra Nisbet, da ima ulogu očuvanja društvenog poretku, a posebice u obliku civilne religije, vjerujući da ona ima primat u društvu svakog naroda i da povezuje transcedentno sa svakodnevnim životom i društvenim institucijama, čime se osigurava očuvanje moralnog okvira

društva. Što potvrđuje navodeći:"Religija kao civilna religija čini se da je najbliža zajedničkoj suštini konzervativnog verovanja, religija u kojoj se transcendentalna srž manifestuje u civilnim kao i religioznim oblicima, ona u kojoj su najsvetiji praznici - kao što su Dan zahvalnosti..služe religijskim i građanskim ciljevima podjednako." (Nisbet, 2017:83) U suštini, njegovi stavovi kao konzervativca, potvrđuju prethodno navedene tvrdnje o važnoj ulozi nacije i religije u okvirima konzervativne države, gdje se primjećuje ukazivanje na naciju i religiju kao krucijalne elemente za važnost očuvanja kulturnih i duhovnih dimenzija društva, u cilju promicanja stabilnosti, identiteta i tradicijskih vrijednosti.

Jednako kao što postoje dva pogleda na naciju, tako je kroz istraživanje tematike primjetno da su postojana i dva pogleda na nacionalizam. Jedan predstavlja nacionalizam kao pozitivan, a drugi kao negativan, gdje se u nekim segmentima određuju kao političko i etničko shvatanje nacionalizma. Gdje se nacionalizam kao pozitivan povezuje sa političkim shvatanjem i određenjem nacionalizma koji je usko vezan za poštivanje države, patriotizmom, bez obzira na etničke, vjerske, jezičke, rasne ili druge razlike pripadnika zajednice. A sa druge strane, negativan pogled na nacionalizam povezuje se sa etničkim shvatanjem nacionalizma koji je povezan sa netolerancijom ili mržnjom, kao i nasiljem nad pripadnicima drugih nacija. Tako Vincent prepoznaje ključne značajke nacionalizma i tvrdi da on djeluje u tri oblasti: "Objašnjava zajedničko poreklo pojedinih grupa, ponekad u odnosu na određeno mesto; pruža osećaj identiteta grupama i legitimizuje vlast; obično sadrži i određene ideale kojima treba stremiti. Za takvo delovanje on se ispomaže mitovima, simbolima i osećanjima, a često kao sredstva koristi religiju, tradiciju, istoriju i jezik." (Vincent, 2009: 41) Kada je u pitanju shvatanje nacionalizma kao negativnog ili etničkog nacionalizma, činjenica je da loše učinke njegovog djelovanja možemo uvidjeti u povijesnim i trenutnim sukobima, a koji je, nažalost i dalje sveprisutan. Najvažnije je naglasiti da konzervativizam percipira nacionalizam kroz poveznicu za historijom i tradicijom, gdje se na nacionalizam gleda kao na štit za tradicionalne vrijednosti po kojima se živi i uređuje društveni i politički sistem. A budući da se na ovaj način, putem nacionalizma i radnička klasa pretvara u naciju, konzervativcima to ide u prilog jer na to gledaju kao na zaustavljanje društvene revolucije. U konzervativnom nacionalizmu primarni zadatak predstavlja održavanje nacionalnog jedinstva, kroz strategiju patriotism, gdje je prošlost u središtu i ima važnu ulogu u vidu poštivanja i pozivanja na historiju i tradiciju, što opet predstavlja kočnicu za promjene. Iako konzervativci kroz patriotism ili domoljublje pravdaju svoju privrženost nacionalizmu, činjenica je da konzervativni političari i stranke imaju veliku korist od propagiranja nacionalizma.

U toku razvijanja država, nacionalizam je bio ključna alatka za eksploraciju vlasti, tome svjedoče i brojni primjeri iz prošlosti kao što je Njemačka u doba Hitlera, a tek savremeni primjeri država poput Rusije, Mađarske i Poljske uče nas kako funkcioniše situacija u kojoj država daje prednost jednoj naciji spram više njih, te kakve probleme takvo dejstvo izaziva i posljedice koje ostavlja na manjinske skupine u tim državama i ono najvažnije pokazatelj su negativnog primjera. Jer je konzervativna država upravo takva, ona slijedi načela konzervativizma prema kojima jedinstvena nacija predstavlja temelj stabilnosti društva. Konzervativci jedinstvenu naciju promišljuju kroz prizmu stabilnosti i kontinuiteta, gdje je očuvanje nacionalnog identiteta, kulture i suvereniteta ključno, pa se tako naglasak stavlja na važnost zajedničke historijske stećevine, tradicija, jezika i običaja koje čine osnovu nacionalnog identiteta. Gdje se, pored doprinosa društvenoj stabilnosti, kroz konzervativno zalaganje za jedinstvenu naciju teži postići očuvanje historijskih vrijednosti i identiteta u svrhu kreiranja odgovornih i stabilnih generacija. Pa se naglasak stavlja na važnost osnaživanja suvereniteta države i umanjivanja međunarodnog utjecaja na isti, kako ne bi došlo do narušavanja nacionalnih interesa. Ovako predstavljena ideja o naciji vjerovatno zvuči dobro, međutim uvijek postoji i druga strana, a to su problemi koje ovakva politika ima za posljedicu, što će se bolje razumjeti kroz primjere koji u nastavku slijede. Budući da u Rusiji konzervativna politika pod vodstvom predsjednika Vladimira Putina ističe važnost ruskog nacionalnog identiteta, kulture i tradicije, a samim time postoji i snažna podrška ruskom jeziku i pravoslavnoj crkvi kao dijelovima nacionalnog identiteta, ovakva politika može dovesti do ograničavanja manjiskih skupina i kritičkog suprostavljanja prema vlasti. Bazirajući se na očuvanju i promicanju ruskog identiteta, kulture, jezika i povijesti i stavljajući naglasak na većinsku rusku zajednicu kao ključnu nositeljicu nacionalnog identiteta, zapostavljaju se i diskriminiraju manjinske skupine i druge kulture. Sličan slučaj oslikava i politika u Mađarskoj, sa vladajućom strankom Fidesz, kojom se promovira konzervativna i nacionalistička agenda. Mađarska je pod vodstvom premijera Viktora Orbana poznata po svojoj nacionalno-konzervativnoj politici, gdje većinska mađarska nacionalna zajednica dominira političkim i kulturnim pejzažem, pa se samim time manjinske skupine stavljaju u drugi plan, suočavajući se sa problemima u vidu ograničenih prava i diskriminacije. Također, Poljska sa svojom vladajućom strankom Pravo i pravda, koja sadrži nacionalno-konzervativnu agendu i podržava poljski katolički identitet, gdje Katolička Crkva ima značajan utjecaj na politiku i društvo u državi, kao takva dovodi do problema ograničavanja slobode, koji se odnose i na pravosuđe i na medije, na LGBTQ+ zajednicu i ostale.

Sada je već jasnije kakve probleme ovakva politika donosi, gdje nas ovi primjeri uče tome koliko zapravo izazova može proizaći iz konzervativnog zalaganja za samo jednu naciju, a intenzitet i učinci tih problema variraju ovisno o kontekstu i specifičnosti implementacije politika. Može se zaključiti da fokusiranjem konzervativizma isključivo na jednu naciju dolazi do pojave i poticanja etničke i kulturne diskriminacije i marginalizacije manjinskih etničkih grupa, koje nisu pripadnici te dominantne nacionalne skupine. Što rezultira nejednakim tretmanom i isključivanjem manjinskih skupina, te ograničenim pravima. Također, prekomjernom podrškom jednoj/jedinstvenoj naciji potiče se i nacionalizam koji izaziva negativan odnos prema drugim nacijama, kao i potencijalne sukobe, što uveliko otežava multikulturalizam, suživot i toleranciju. Stoga se može reći da na taj način usmjeravanje podrške samo na jednu naciju dovodi do ograničavanja slobode izražavanja i političkog djelovanja drugih nacija i manjinskih grupa, što predstavlja potiskivanje demokratskih vrijednosti i pluralizma u društvu, te se na taj način gubi i potencijal za prepoznavanje različitih ideja koje potiču iz drugih kultura i skupina. Pa se tako vrijedi pozvati i na davnu mudrost koju je izrekao Hegel: "Čovjek vrijedi tako jer je čovjek, a ne jer je Židov, katolik, protestant, Nijemac, Talijan itd. Ova svijest, kojoj važi misao, beskonačno je važna - a samo je tada nedostatna ako se, poput kozmopolitizma, fiksira na to da se suprotstavi konkretnom državnom životu." (Hegel, 1989 :337) Može se konstatirati i da konzervativna politika koja se koncentriše samo na jednu naciju dovodi i do tenzija i sukoba sa drugim državama, koje su obilježene različitim kulturnim i etničkim identitetima, što u konačnici može imati negativan impakt na međunarodne odnose, mir i suradnju

Jasno je da konzervativizam propagira naklonost jednoj naciji, a propagirajući tu naklonost pokazuje svoje "pravo lice" i tu je uporište ključne kontradikcije. Konzervativci i pristalice konzervativizma ulažu velike napore da odbrane i argumentiraju svoju nepristranost promjenama pozivajući se na vrijednosti i pozitivne rezultate kao posljedice višegodišnjeg iskustva, u pokušaju da ostvare privid svega što konzervativizam jeste, naglašavajući njegove pozitivne strane i nalažeći da se bore za osiguravanje dobrobiti građana, a onda pridavajući veći značaj politici jedne nacije dokažu koliko uistinu nedostataka, koji se teže prikriti, ova ideologija ima. I tu se krije dvoličnost konzervativizma. Jer se na ovakav način otvara prostor za diskriminaciju drugih nacija stvarajući utisak nepoželjnosti i nepripadnosti drugim i drugaćijim, kao i zatvorenosti prema razlikama. Što u konačnici dovodi do otpora napretku ili stagnaciji, a to svakako nije dobrobit građana, o čemu će više govora biti u narednom fragmentu rada, gdje će biti ponuđen uvid u primjere zastupanja principa jedinstvene nacije.

Isti problem se javlja i kod religije, koja također igra važnu ulogu u konzervativnom svjetonazoru, čiju važnost, kao čuvara moralnih i tradicionalnih vrijednosti, konzervativci često naglašavaju. Konzervativizam, nerijetko, u religiji vidi putanju i oslonac na kome bazira državno uređenje. Pa se stoga konzervativna država često povezuju s dominantnom religijom i promovira bliske međusobne odnose. To osigurava da religijski lideri podržavaju političke vođe i na taj način političke vođe mogu koristiti religiju u svrhe postizanja veće podrške i odanosti građana. Uz činjenicu da svakako "postoje razlike među religijskim kulturama o mnogim aspektima društvenog života, pa i ulozi religijskih vođa u političkom životu. Tu se Zapad razlikuje od ostalog dijela svijeta (pa i onog koji baštini istu, kršćansku kulturu)." (Cvitković, 2019: 22) Konzervativne vlade podržavajući određenu religiju nastoje održati svoj politički narativ i ideologiju, pa se kroz promicanje religijskih uvjerenja unutar države nastoji građanima nametnuti forma prema kojoj će da žive, u skladu sa načelima konzervativnih porodičnih vrijednosti, sa određenim stavom prema braku i rodnim ulogama, kako bi se očuvao kulturni identitet.

Ukoliko pozornost usmjerimo na religijski konzervativizam u Sjedinjenim Američkim Državama primjetit ćemo kristalan primjer konzervativno-religijskih nastojanja da nametnu vjerski i moralni utjecaj na političku sferu i društveni život. Gdje konzervativci smatraju: "da moraju nadvladati dekadenciju unutar američkog društva, koja je posebno izražena u pitanjima koja se odnose na seksualnost", gdje snažno vjeruju da su: "epidemija AIDS-a, raširena učestalost pobačaja, prevalencija jednoroditeljskih porodica i širenje pornografije – dokaz društvenog kolapsa." (Šturanović, 2021: 356). Budući da se religijski konzervativci u Sjedinjenim Američkim Državama, kao i u drugim konzervativnijim državama, plaše i bore protiv školskih programa koji su liberalizovani i koji sadržavaju tematiku poput seksualnog odgoja, stoga ne čudi činjenica da je najčešće područje unutar koga se ovaj utjecaj najviše promoviše upravo obrazovni sistem, koji konzervativnim državama služu u svrhe promoviranja vrijednosti i svjetonazora koji podupiru političke interese vlasti. Stiče se dojam da, u ovom kontekstu religija služi naciji u svrhe obuzdavanja građana, više nego što predstavlja istinsko vjerovanje u pravdu, istinu i ostale religijske stubove, o čemu će se više saznanja steći u fragmentu koji govori o odnosu paternalističke države sa religijskim skupinama. Pa se kao posljedica korelacije politike i religije u konzervativnim državama, putem nametanja određenih vjerskih vrijednosti i ideja, čime se teži postići kontrola građana, najčešće javlja ograničavanje slobode građana i diskriminacija na osnovu religije. Stoga je jasno da je potrebno načiniti separacija religije i politike državnog vodstva, kako bi se izbjegli problemi koji nastaju. Jednako tako ako se promisli i u smjeru razumijevanja zašto

konzervativizam i religija nastoje, paternalistički, nametnuti set moralnih i etičkih vrijednosti u vidu državnih normi i učiniti ih univerzalnim sistemom vrijednosti za sve građane, naći ćemo se na raskrsnici dva odgovora. Prvo ćemo obraditi onaj kraći odgovor, negativniji, a on otprilike zvuči da uvijek iza kulisa može biti, i često i jeste, neki interes političkih vlasti koji se želi ostvariti, a on se najčešće manifestira kroz povećanu kontrolu nad građanima. čije slobode se nastoje ograničiti što uveliko olakšava put kontrole. Ali ukoliko pozornost fokusiramo na odgovor da se zaista teži postići dobrobit građana, onda nam je potrebna još jedna, dodatna replika na upit: zašto to utiče na slobodu, autonomiju i prava građana? A onda bi odgovor, možda, mogao biti formulisan na način: Zbog toga što sloboda nosi svoje inherentne granice, koje vjerovatno sežu do slobode drugih i određena je principima, gdje se ne može svaki čin, ambicija ili postupak i težnja podvesti pod opravdanje lične slobode izbora, u tom kontekstu bili bismo suočeni sa mogućnošću gubitka kulture i nastanka anarhije. Što u suštini ne bi predstavljalo problem kada bi i ograničavanje imalo svoje granice i kada državne vlasti ne bi zloupotrebljavale svoj autoritet.

3.1.Konzervativna država i nacionalne zajednice

Budući da konzervativizam naglašava vrijednost i važnost očuvanja tradicije, identiteta i kulture, nacionalne zajednice, kao temeljni element društva, često služe kao čuvari te tradicije, jezika, kulture i nacionalnog identiteta. Nacionalne zajednice u kontekstu konzervativne države predstavljaju specifične historijske, kulturne i jezičke grupe unutar jednog društva koje veže zajednički identitet i osjećaj pripadnosti, gdje se nacionalne zajednice promatraju kao temelj za očuvanje važnih vrijednosti koje se tiču tradicije i kulture, što za konzervativce predstavlja ključni aspekt. Nacionalne zajednice, unutar konzervativne države, proizilazeći iz zajedničkih etničkih, kulturnih, jezičkih i religijskih karakteristika, doživljavaju se kao nositelji identiteta. U tom smislu, konzervativna država podržava politike koje osnažuju nacionalne zajednice u svrhu očuvanja kulturne autentičnosti. Uočava se i težnja konzervativaca za postizanjem socijalne harmonije i zaštite državnih interesa, za koju očito smatraju da se najbolje postiže kroz poticanje politke jedne većinske nacionalne zajednice, pa se tako obično podržavaju one političke, socijalne i kulturne mjere koje promiču dominaciju ili privilegovanost te zajednice. Svakako da pristup nacionalnim zajednicama varira ovisno o kontekstu, o državi, političkom režimu i različitim tipovima

konzervativizma koji se u njoj propagiraju. Što se očituje u činjenici da dok se neki konzervativci možda posvećuju zagovaranju zaštite nacionalnog identiteta, drugi se fokusiraju na promicanje kulturnog pluralizma. Ali bez obzira na razlike u pristupima, može se ustanoviti da nacionalne zajednice imaju važnu ulogu u konzervativnim državama. Koja je onda uloga konzervativne države prema takvoj zajednici? Prikladan odgovor nudi Woshinsky kada, promišljajući o konzervativnoj vladavini, navodi da je uloga države: "Prvo...da obezbijedi sigurnost svojim građanima štiteći njihove živote i čuvajući njihovu imovinu... Drugo, vlada treba da radi na garantovanju vladavine prava... ima treću ulogu za konzervativce. Trebalo bi da vodi stabilan monetarni sistem, onaj koji je dizajniran da spriječi nenadmašnu inflaciju koja potkopava vrijednost imovine, poslovne interese i bankarske fondove." (Whoshinsky, 2008: 152) Analizirajući navedeno, čini se važnim napomenuti da je praksa nešto drugačija u odnosu na tendencije, budući da je već ranije pokazano da se i kroz osiguravanje sigurnosti i garant vladavine prava konzervativnih država, prožimaju kontroverze i izazovi koji se vežu za nepoštivanje autonomije pojedinaca, individualnih prava i sloboda.

U pogledu odnosa konzervativne države i nacionalnih zajednica uočava se postojanje tradicionalnog postupka koji je usmjeren na propagiranje jedinstvene nacije unutar konzervativne države. To podrazumijeva dominaciju jedne nacionalne zajednice unutar jedne države, gdje se kao zadatak države ističe promoviranje procesa asimilacije manjinskih grupa u dominantnu nacionalnu grupu, što sa sobom donosi i nametanje prihvatanja dominante kulture, običaja i jezika, u svrhu postizanja kulturne homogenosti, pa u takvom režimu i procesu država uskraćuje prava manjinskih skupina u odnosu na jednu dominantnu naciju. Kada govorimo o naciji-državi ili državi koja podržava politiku jedinstvene nacije, podrazumijeva se odnos države kao institucionalnog oblika koji se podudara sa nacionalnim i kulturnim identitetom, u okviru koje je država zadužena za kreiranje politike, ekonomski sistema, izvor unutarnje i vanjske sigurnosti, gdje se kao primarno težište vidi kolektivni identitet, koji se prenosi kroz kulturu i tradiciju.

S tim u vezi, najbolji primjer navedenog su one države koje zastupaju princip jedinstvene nacije, koje ne priznaju nijedno drugo etničko porijeklo svojih građana, osim pripadnosti sopstvenoj naciji, takva država je Francuska. Tradicionalno gledano: "Francuska je bila protiv manjinskih prava. Francuske vlasti su dosljedno odbijale korištenje izraza "manjine" i zabranile svaki oblik posebnih mjera za nacionalne, rasne, etničke, vjerske ili jezičke grupe. Na međunarodnom nivou, a posebno u pogledu međunarodnog prava ljudskih prava, Francuska je poznata po svom stavu protiv manjinskih prava." (Gilbert, J. Keane, D. 2017: 884) Ovakvom

politikom Francuska pokazuje da ne uvažava pripadnike nacionalnih manjina, budući da potencira načelo pravne jednakosti svih građana, što je uzrok kulturne, etničke, poltičke i jezičke neravnopravnosti. Veliki problem ovdje predstavlja činjenica da se Francuska ne bavi manjinama sistematski, jer se konstantno osvrće na jednakost, što oštro diskriminira manjine i ostavlja u sjeni. Stoga se može ustanoviti da je najveća prepreka, koja se nalazi na putu uspostavljanja pravnog okvira koji će priznati i zaštititi manjinske skupine u Francuskoj, sadržana u poteškoći oskudnog i uskog razumijevanja principa jednakosti. Iz tog razloga društvo se susreće sa problemima kojima domiraju tenzije u pogledu razumijevanja uspostavljenog principa jednakosti i neosporivo postojanih nejednakosti. Španija, također, predstavlja jedan klasičan primjer za sukobljene međuetničke odnose, naroda koji nema svoju nacionalnu državu i većinskog naroda. Španija je već i historijski bila bezuspješna u kreiranju jedinstvene/unitarne nacije, gdje su problemi sa diskriminacijom nacionalnih manjina uvijek bili prisutni, tek "Ustavom iz 1978. obezbeđen je opšti zakonski okvir za koegzistenciju različitih etničkih, lingvističkih i kulturnih entiteta. Regionalizacija, kao model rešavanja etničkih problema, donela je autonomiju trima glavnim pokrajinama (Katalonija, Baskija i Galisija), u kojima su status zvaničnog jezika, pored španskoga, dobili katalonski, baskijski i galisijski." (Raduški, 2008: 240) Ovdje se oslikavaju problemi zanemarivanja kulturnih, etničkih i jezičkih razlika, što vrši direktnu diskriminaciju na manjine, u pokušaju da se one prilagode većinskoj zajednici i prihvate njihovu tradiciju, kulturu i druga obilježja identiteta. Unatoč činjenici, da skoro svaka država ima zakonsku regulativu koja je usmjerena u svrhe zaštite nacionalnih manjina, prisutan je disparitet između propisanih normi i prakse koja se koristi. Još jedna, u nizu država, koje se mogu asimilirati sa navedenim karakteristikama propagiranja jedne nacionalne zajednice, gdje se kao zajednička poveznica i značajka svih ovih političkih režima prepoznaće upravo prevladavanje jedne nacionalne zajednice, čija je dominacija u fokusu države, a izvorni jezik i kultura čine njen temelj, jeste Japan. U slučaju Japana možemo primijetiti da, kroz historiju pa do današnjice, nacionalizam ima dubok utjecaj na nacionalni identitet. Ovakav nacionalizam se sastoji: "...od vjerovanja u superiornost japanske nacije, koja se može koristiti naizmjenično sa rasom ili etničkom pripadnošću, nad drugima, a ova nacija je usredsređena na vladara, simbola urođene i nepromjenjive zajedničke japanske kulture. Ovaj nacionalizam pokreće i promovira društvena elita, oslanjajući se na povijest Japana kako bi oblikovala javne ideologije o japanskom identitetu, a ove elite imaju interes da održe Japan kao monoetničku naciju." (Shonoover, 2019:29) Može se reći da je japanski identitet baziran na desničarskoj ideologiji i nacionalizmu, u okviru kojeg se nacija prepoznaće prema svome

monoetnicitetu, kao jedinstvena nacija, obilježena kulturnim i etničkim odrednicama. Navedeno upućuje na daljne razmatranje, poput pitanja o problemima koji proizilaze iz ovakvog konzervativnog postupanja, pa se stoga može konstatovati da se pri ovakvom dejstvu javlja prvenstveno problem održavanja identiteta manjinskih skupina, čija su prava i identitet ugroženi u ovom smislu, budući da im je otežano promicanje kulture, a samim tim postoji i zabrinutost od potencijalnog razvoja ksenofobije, stereotipa i predrasuda prema strancima, što također doprinosi i ograničenoj kulturnoj raznovrsnosti. Što u konačnici predstavlja veću otuđenost nego što donosi privilegije.

U kontekstu nacionalnih zajednica Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, komparacijom ova dva slučaja dolazi se do saznanja o postojanju uvjerenja o američkoj izuzetnosti (engl. American exceptionalism) i britanskoj izuzetnosti (eng. British exceptionalism) gdje se ovaj izraz koristi za deskripciju vjerovanja da je, američki ili britanski, identitet izuzetan i jedinstven u odnosu na druge države i kulture. Uvjerenje u "američku izuzetnost" nacije bazira se ponajviše na ideju da su Sjedinjene Američke Države izvanredne u svojoj prirodi i ulozi u svijetu, zbog svog globalnog uticaja na polju internacionalnih odnosa i vanjske politike, referirajući se na američku globalnu prisutnost i intervencije. Ovakav stav najčešće propagiraju predsjednici: "kako bi opravdali svoje akcije na međunarodnoj sceni...Artikulacija njegovog sadržaja predstavlja jedan od najvažnijih aspekata identiteta SAD-a u međunarodnoj areni." (Hrnjaz, M. Krstić, M. 2015: 47) Pa je primjetno da se u okviru ovog koncepta ponajviše fokus postavlja na američku posebnu ulogu u širenju demokratije i slobode, te na ponosne tvrdnje kako oni mogu služiti i kao poseban model za druge nacije. Sa druge strane, Velika Britanija, svoje uvjerenje u "britansku izuzetnost", temelji na naglasku bogate historije, vrijednosti i kulture, gdje se teži predstaviti složen identitet razvijen kroz stoljeća. Razmatrajući ovo uvjerenje, Vučetić navodi: "Britanska izuzetnost pojavila se na kraju Napoleonovih ratova, kada su se britanske elite odlučile za politiku "ograničene odgovornosti" prema Evropi kao sredstvo za oslobođanje resursa za izgradnju carstva i slobodnu trgovinu. Kako bi dobili podršku za ovu politiku, konstruisali su i održavali različite „ostrvske priče“. Njihov moral je, međutim, uvijek bio isti: "mi" nismo, i nikako ne možemo biti, "samo" još jedna evropska nacija." (Vučetić, 2020: 1) Primjećuje se da Velika Britanija poseban naglasak stavlja na svoju izuzetnost proteklih godina u kontekstu Brexita, a očito je razlog toga upravo činjenica da se oslanjaju na historijska uvjerenja o svojoj jedinstvenosti u odnosu na evropske nacije. Iako oba koncepta imaju tendenciju da naglase percepciju o superiornosti svoje nacije, postoji razlika u ova dva naglaska, a ona je sadržana u razlogu osjećaja superiornosti budući da Sjedinjene Američke

Države naglašavaju svoju, izuzetno važnu, ulogu globalnog aktera, dok se Velika Britanija isključivo fokusira na predstavljanje svoje uloge kao dominantne i utemeljene na bogatoj historiji i kulturnom naslijeđu.

Najčešće, način na koji konzervativna država iskazuje svoju naklonost jednoj nacionalnoj zajednici jesu zakoni koji idu u korist te zajednice, a koji sa druge strane zanemaruju i diskriminišu pripadnike zajednica koje čine manjinu. Takvi su na primjer i neki zakoni u Mađarskoj, poput Zakona donesenog 2017. godine koji se odnosi na strane univerzitete i sveučilišta, koji uspostavlja stroge zahtjeve za strana sveučilišta na teritoriji Mađarske, što direktno ima negativno dejstvo na njihov rad, a posebno je uticalo na Central European University (CEU), osnovan od strane američkog investitora George Sorosa. Pa je tako Zakon doveden u pitanje zbog toga što se prepostavlja da se njime ciljalo na otežavanje rada i djelovanja stranih univerziteta koja nisu izravno državna. Nastavljajući niz diskriminirajućih odredbi, Mađarska je također donijela 2018. godine Zakon o migraciji i azilu¹¹, koji otežava postupak za traženje azila i boravak izbjeglica u Mađarskoj, u okviru kojeg se ne pruža adekvatna zaštita ljudskih prava izbjeglicama, budući da se nameće da se, oni ljudi koji podnose zahtjev, zadržavaju u tranzitnim zonama na mađarskim granicama, gdje imaju ograničen pristup pravnoj pomoći i informacijama. Komentar Što nas ponovo upoznaje sa istinom da konzervativne države, vrednujući većinsku nacionalnu zajednicu kao dominantnu i važnu, pobuđuju zatvorenost i otuđenost, koja je uvijek u korak sa diskriminacijom i nepravednim pristupom prema manjinama, prema drugima i drugaćnjima. Kao primjer mogu poslužiti i brojni zakoni o državljanstvu, čiji kriteriji za sticanje državljanstva otežavaju manjinskim skupinama da steknu državljanstvo i time ograničava njihova prava.

Postoje i oni slučajevi kada država diskriminiše manjinske zajednice, uskraćujući im pravo kandidovanja na izborima, a primjer takvog slučaja možemo naći na teritoriji Bosne i Hercegovine, o čemu svjedoči sudski predmet "Seđić i Finci protiv Bosne i Hercegovine", koji je okončan 2009. godine. Naime, Jakob Finci i Dervo Seđić, koji prema Ustavu BiH, spadaju u grupu "ostalih" kao pripadnici romske i jevrejske nacionalnosti, prema izbornom zakonu ovog Ustava nisu imali pravo kandidovanja na izborima za visoke državne pozicije, budući da nisu

¹¹ Prema podacima sadržanim na stranici: Politico (2021) Hungarian law criminalizing asylum seeker help breaches EU law, top court rules. politico.eu

pripadnici tri konstitutivna naroda.¹² Isti ovaj Ustav, koji u svojoj preambuli ističe važnost jednakosti i pravde, daje prednost Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava¹³ i osnovnih sloboda nad domaćim zakonima, nije ispoštovan, stoga su Sejdic i Finci, Europskom sudu za ljudska prava, podnijeli tužbu protiv svoje države, zbog uskraćivanja ovakvog prava, kojim su se narušila i druga prava, te načinila diskriminacija. Ovakav princip konstitutivnosti naroda možemo označiti kao diskriminoran u pogledu odnosa na građane koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici Bošnjaka, Srba i Hrvata, budući da spadaju u red ostalih, gdje se može reći da ovakva etnička podijeljenost nacionalnih zajednica očitava probleme konzervativnih stavova prema važnosti dominantnih nacionalnih zajednica, što doprinosi većoj podijeljenosti unutar društva, prožetom tenzijama, zanemarujući zajednice koje su u manjini.

Evidentno je da, kada država podržava većinsku nacionalnu zajednicu ispaštaju druge, pa tako dominacija jedne nacionalne zajednice može voditi do marginalizacije manjiskih skupina, što u većini slučajeva rezultira neravnotežom moći, diskriminacijom i ograničenim pravima za zajednjice koje čine manjinu. Također, konzervativna država fokusirajući se i stavljujući naglasak na samo jednu nacionalnu zajednicu može postaviti i visoke standarde kada je u pitanju integracija i asimilacija stranaca, što stvara izazove za očuvanje kulturne raznolikosti. U takvim državama javlja se i problem nedostatka političkog predstavljanja za manjinske skupine, gdje koncentracija političke moći u rukama dominantne nacionalne zajednice otežava pravično zastupanje interesa svih građana i vodi ka nejednakosti i isključenosti iz političke sfere i društvenih zbivanja. Također, prekomjernom podrškom jednoj nacionalnoj zajednici potiče se nacionalizam koji vodi ka sukobima i tenzijama sa drugim zajednicama, što uveliko može ugroziti i otežati međuetničku harmoniju i izgradnju multikulturalnog društva. Na taj način se u okrug problema dovode i poteškoće u diplomatskim odnosima, što nadalje izaziva nepovjerenje. Pa bi razumijevanje ovakvih izazova bilo ključno za promicanje inkluzivnijeg i tolerantnijeg društva, koje istovremeno cijeni raznolikost i potiče jednakost svih građana. Stvara se dilema da, zbog globalizacije, nacionalne zajednice gube važnost, uistinu to nije slučaj jer bez obzira na privid, da se globalizacijom stiče napredak u smislu manje važnosti na odnos većinskih ili manjinskih nacionalnih zajednica jer se

¹² Ustav Bosne i Hercegovine: Član IV i V, koji predviđaju da se u Dom naroda i Predsjedništvo BiH mogu kandidovati samo pripadnici bošnjačkog, hrvatskog i srpskog naroda.

¹³ Ustav Bosne i Hercegovine: Član II, stav II.

na pozitivan način nastoji načiniti povezanost u svim međunarodnim segmentima među državama u svijetu, istina je ipak drugačija jer se manjine i dalje suočavaju sa unutar državnim problemima.

Može se zaključiti da, iako mogu postojati opravdani aspekti za konzervativno promicanje jedne većinske nacionalne zajednice, poput onih koji se odnose na stabilnost i osjećaj zajedničke pripadnosti, ipak nedostataka je mnogo više. Takvi nedostaci su vezani ponajviše za potiskivanje različitih identiteta u okviru društva, gdje se zanemaruju etničke, kulturne, vjerske i druge razlike unutar nacije. Takav pristup direktno vodi prema diskriminaciju i nedovoljnoj inkluziji manjinskih skupina, a to znači i negativan pristup prema ljudskim pravima, ravnopravnosti i individualnim slobodama, što ih uistinu i narušava. Što nadalje vodi i u pravcu pojave nestabilnosti, što predstavlja kontradikciju jer se upravo teži postići stabilnost, čijom pojavom se uzrokuje i pojava konflikta i tenzije unutar društvo. Navedeno dokazuje da, kao i svaka pojava, ovakvi principi konzervativne države imaju svoje prednosti i nedostatke, ali je važno iznaći balans koji se tiče očuvanja zajedničkog identiteta i sa druge strane poštivanja individualnih prava i sloboda, kao i raznolikosti, ukoliko se naravno teži postići pravednije društveno uredenje.

3.2. Paternalistička država i religiozne skupine

Povezanost paternalističke države i religije, često je konfuzan, u tom smislu što predstavlja veliki izazov da se shvati da li država počiva na religioznim stavovima, ili ih ipak iskorištava u nastojanju da obuzda građane. Odnos paternalističke države i religioznih skupina manifestira se kao simbiotički odnos, gdje državni aparat preuzima ulogu staratelja, asimilirajući religijske skupine u političko-ideološki korpus. Ova sklonost podudarna je sa tendencijom države da instrumentalizira religijske skupine, konstruirajući društvenu i kulturnu koheziju i legitimitet. Kroz analizu primjera djelovanja paternalističke države i kršćanstva primjetna je uskladenost u nastojanjima da se postigne dobrobit pojedinca i društva, što oba ova koncepta, ideološki i religijski, nalažu kao važno. Na primjer, paternalistička država i kršćanske skupine teže oblikovati moralno ponašanje građana, čemu, sa jedne strane religijski aspekt ovog slučaja nastoji doprinijeti pružanjem duhovne i moralne edukacije, dok država, sa druge strane, teži doprinijeti kroz različite institucije kojima nastoji promicati takve vrijednosti i etičke norme, koje religija zagovara, a sve u svrhu postizanja socijalne pravde i sprečavanja neželjenih pojava, koje su štetne pojedinicima i

društvu. Usmjerimo li pozornost na slučaj Sjedinjenih Američkih Država, uočit će se nastojanje i veliki napor kršćanskih konzervativaca da promoviraju religijske vrijednosti, u želji da se one poštivaju na nacionalnom nivou, što nam govore i podaci da: "Kršćanski konzervativci tvrde da je SAD utemeljen upravo na ideji kršćanstva. Gotovo 90 % evangelika smatra da su SAD i američka nacija također utemeljeni na kršćanskim načelima i većina njih se slaže da bi kršćanski moral trebao biti zakon države, iako svi Amerikanci nisu kršćani." (Šturanović, 2021: 356) Sjedinjene Američke Države se, kroz vječito nadmetanje republikanaca i demokrata, gdje se liberalne i konzervativne strane razilaze u mišljenima, susreću sa nastojanjima kršćanskih religioznih skupina, da postanu dominantne. U ovom smislu se može reći da se uviđa aktivnost konzervativnih kršćana ponajviše kada se u domen političkih razmatranja dovedu moralne i etičke vrijednosti nacije, što potvrđuje i tvrdnja: "Konzervativni kršćani su u centru pažnje kada se diskusija okrene vrijednostima. Ali njihovi prioriteti glasanja i unutrašnje podjele su široko i divlje pogrešno shvaćene. Jer, dok konzervativni kršćani zaista vagaju pitanja poput abortusa i homoseksualizma kada biraju između političkih stranaka ili kandidata, oni su također vrlo osjetljivi na ekonomski probleme. Zapravo, u ovom poglavlju ćemo pokazati uvjerljive dokaze da ekonomski interesi oštro dijele konzervativne kršćane — možda čak i više nego druge Amerikance." (Greeley, A. Hout, M. 2006: 39) I doista je ovaj stav ispravan utoliko što se positovjećuje sa svim zalaganjima kršćanskih konzervativaca da utiču na kontroverzna pitanja poput pitanja prava žena, abortusa, prava LGBTQ+ osoba, kao i na promicanje osporavanja obrazovnih programa zdravstvenog odgoja, koji uključuju informacije o seksualnosti, kontracepciji i drugim, jer se ne podudaraju sa moralnim uvjerenjima koja se teže uspostaviti. Najvažnija kontradikcija koju, u ovom dejstvu, možemo uočiti je potenciranje na stalnoj brizi o doborbiti društva i pojedinca u okviru društva, što na djelu uzrokuje stalna ograničenja, koja nerijetko prelaze u formu diskriminacije i ugrožavanja autonomije građana.

Smatrajući jednu religiju glavnom i vodećom paternalistička država koja je privržena jednoj religiji sklona je degradiranju i diskriminaciji onih koji nisu pripadnici iste religije, kao i nametanju stavova o ispravnom i pogrešnom ponašanju unutar države. Stoga se čini pogrešnim vjerovanje konzervativaca da je : "Čovjek je u temelju religiozno biće, a religija je temelj građanskog društva. Božanska potvrda ispunjenja jest legitimni postojeći socijalni poredak." (Milardović, 2014: 55), jer religija i religijsko vjerovanje ne predstavljaju spor, niti postoji nešto pogrešno u odanosti pojedinca religiji, ali postoji u onim trenucima kada se ona koristi, kao izgovor, u svrhe promoviranja određenih političkih stavova. Upravo je to čest slučaj kada je u pitanju

paternalistička država, a tome najbolje svjedoče primjeri poput Izraela i Indije. Ključni problem u slučaju Izraela jeste religijska dominacija judaizma. U prilog ovoj konstataciji ide i tvrdnja autora, koji na sličan način percipiraju problem religijske dominacije koja se prostire na državno ustrojstvo: "Izrael sebe definira kao „demokratsku i židovsku državu...Mnogo veću nedoumicu izaziva odrednica „židovski“. U takvom određenju države ne bi bilo ništa sporno kada u njoj ne bi živjelo približno 20 posto građana ne-Židova. Ta se populacija službeno naziva izraelskim Arapima (engl. IsraeliArabs). Već i sama Deklaracija o neovisnosti spominje samo povijest i kulturu židovskoga naroda. Ona ne govori u ime građana, već u ime predstavnika židovskog naroda, cionističkog pokreta i židovskih organizacija (primjerice Židovska agencija i Židovski nacionalni fond). Usprkos obvezi unesenoj u Deklaraciju o neovisnosti o donošenju ustava Izraela u roku od 6 mjeseci, to se do danas nije dogodilo. Problem je očito u tome kako definirati etničke i religijske vrijednosti židovske države..." (Vukas, 2012: 77) Kroz analizu ovog slučaja, primjećuje se postojanost obrazaca utjecaja judaizma kao religije i tradicije na izraelsko društvo, na prvom mjestu tu je značaj koji se daje vrijednostima poput porodice, koja se situira iznad svih drugih oblika zajednice, a potom i na značaj koji se pridaje skupinama koje insistiraju na povećanom odijeljenosti od modernizovanog društva, što se može protumačiti kao zatvorenost i izoliranost, koja rijetko kad može doprinijeti progresu, upravo suprotno ona pridonosi stagnaciji.

Na primjeru Indije, uviđa se da vladajuća stranka Bharatiya Janata Party (BJP) promovira hinduistički nacionalizam i socijalni konzervativizam. Ova politika je dovela do povećane napetosti između hinduista i manjinskih religijskih skupina, kao što su muslimani i kršćani. Kroz zakonodavne mjere kao što je, na prvom mjestu Zakon o državljanstvu u Indiji (Citizenship Amendment Act), usvojen 2019. godine, neke manjinske skupine suočavaju se s diskriminacijom i ograničenjima, budući da Zakon omogućava ilegalnim migrantima iz susjednih zemalja poput Afganistana, Bangladeša i Pakistana da postanu državljeni Indije, ali samo uz uvjet da nisu pripadnici islamske vjeroispovjesti, pa se lako može reći da ovakav zakon favorizira određene vjerske zajednice i diskriminira manjine. Također, u prilog tvrdnji da povezanost politike sa jednom religijom generiše probleme poput diskriminacije, neravnopravnosti i kršenja ljudskih prava i sloboda, ide i zakon koji je indijska savezna država Karnataka usvojila 2021. godine, pod nazivom "Zakon o zaštiti prava na slobodu vjeroispovijesti u Karnatakai".¹⁴ Ovaj zakon, poznatiji

¹⁴ The Karnataka Protection of Right to Freedom of Religion Bill. (2021) Prsindia.org.

pod nazivom "Zabрана vjerskog preobraćenja" zabranjuje prelazak pojedinca iz jedne vjere u drugu, a kao razlozi izdvajaju se prisila, prevara i brak, što izaziva kontroverzu u zemlji u kojoj su brakovi ionako već ograničeni na društvene klase ili unaprijed dogovorenih što nije rijetkost, parovi koji ne pripadaju istoj religijskoj opredijeljenosti su nepoželjni, iz straha da se muslimanska vjera islam ili kršćanstvo ne prošire i ne nadvladaju hinduizam. U ovom slučaju indijska vlada ima ovlasti da, ukoliko dobije saznanje da pojedinac prelazi u drugu religiju, ispita slučaj i utvrdi motive vjerskog preobraćenja. Zakon, između ostalog, nalaže da je osoba koja je zainteresovana promijeniti vjeru, dužna podnijeti mjesec dana unaprijed zahtjev, a potom sudija obrađuje taj zahtjev za promjenu vjere. Ukoliko sudija odluči da je promjena vjere nezakonita slijede sankcije, u vidu novčane ili zatvorske kazne, čije trajanje može biti od šest mjeseci do deset godina. Ukoliko dođe do saznanja i dokaza da je promjena vjere uzrokovana u svrhe sklapanja braka ili pronalaska posla ili pak besplatnog školovanja, postoji mogućnost novčane kazne od 25.000 indijskih i zatvorske kazne, u trajanju od tri do pet godina.¹⁵ Pretpostavlja se da je uvođenje ovakvog zakona rezultat bojazni indijske vlade da hindusi ne postanu manjina u svojoj zemlji, kroz nastojanje kršćanske i islamske vjere da kroz prirodnu reprodukciju postanu većinske zajednice. Promatrajući ovaj slučaj, sa jedne strane razumijevajući snažnu bojazan koja se odnosi na očuvanje vlastite nacionalne i vjerske zajednice, parcijalno se može razumjeti ovakav potez vlasti, međutim sa druge strane nemoguće je razumjeti nepoštivanje individualnog prava i slobode svakog pojedinca da donosi vlastite izvore i odluke, koje se tiču isključivo privatnog domena. Stoga se lako može reći da, na neki način, ovakvi postupci predstavljaju besmisao, jer dobrobit građana ne može biti, toliko često, njihovo oduzimanje slobode i prava na različite lične izvore.

Kada se usredotočimo na slučaj djelovanja paternalističke države i islama, uočava se kompleksna relacija koja ima dubok uticaj na političku, kulturnu i socijalnu dinamiku društva. Da paternalistička država kroz svoju odanost jednoj religijskoj skupini, smatrajući te vjerske stavove ispravnima izaziva probleme poput diskriminacije, svjedoči i primjer Saudijske Arabije, gdje je kroz rigorozno tumačenje vjerskih načela uspostavljen specifičan oblik paternalizma utemeljen na religijskom autoritetu. U ovakovom slučaju, država aktivno sudjeluje u regulaciji kako javnog, tako i privatnog života, sa tendencijom održavanja religijskog identiteta, što podrazumijeva striktna pravila koja se stalno nadziru. Primjetno je da se kroz zakone i uredbe Saudijske Arabije prožima neravnopravnost između muškaraca i žena, gdje se ženama nameću diskriminatorne zabrane poput

¹⁵ Ibid;

onih koje se odnose na brak, razvod i odluke o njihovoj djeci. Takvi su na primjer zakoni kao što je Zakon o ličnom statusu, koji prepostavlja da svaka žena mora imati muškog skrbinka, bilo da je to u pitanju otac, muž, brat ili čak sin, čija je odgovornost da donosi važne odluke u njeno ime i obavezna pratnja izvan kuće i na putovanju. Iako je došlo do izmjena ovakvog zakona, čije su odredbe ublažene i dalje se žene nalaze u podređenom položaju u odnosu na mušku populaciju.¹⁶ Tome u prilog govori i činjenica da žene nisu imale pravo polaganja vozačkog ispita i vožnje automobila, što je promijenjeno tek 2018. godine, kada je Saudijska Arabija postala posljednja država na svijetu koja je dala dozvolu ženama da imaju pravo voziti. Prije ovih promjena, žene u Saudijskoj Arabiji imale su male mogućnosti za rad i zaposlenje, a situacija se nije mnogo poboljšala. Što je, u konačnici, sve navedeno veliki problem koji se javlja u povezanosti konzervativne države i religije. Gdje se može primjetiti da najveći problem predstavlja kontroverzno i rigorozno tumačenje vjerskih načela, koje ponajviše, od svih drugih problema, izaziva rodnu nejednakost, koju zasigurno religija kao takva ne očituje nego je upravo oni koji je tumače čine takvom, pa se kroz tradiciju takvi obrasci slijede, bez pokušaja da se neke norme sagledaju iz druge perspektive i sa drugačijih aspekata.

Još jedna od ključnih kritika koja se može uputiti na račun konzervativne države jeste da ona može poticati diskriminaciju i netoleranciju prema drugima. Na primjer, konzervativna država koja promovira samo jednu religiju može poticati netoleranciju prema drugim religijama i kulturama. Ovo se može vidjeti u mnogim zemljama u kojima postoji jaka veza između vlasti i religije, što je rezultiralo diskriminacijom i nasiljem prema manjinama. Pa čak ako to i nije slučaj za svaku državu koja počiva na religijskim normama ili koja usko veže politiku i religiju, slučaj po pitanju nametanja odredbi i normi je uvijek prisutan. Može se zaključiti da paternalistička država u poveznici sa religioznim skupinama, počivajući na religioznim stavovima, može izazvati probleme poput ograničavanja sposobnosti građana da racionalno razmišljaju i donose vlastite odluke, što bez sumnje, negativno utiče na napredak pojedinca i društva.

Negativni učinci paternalističke države i religioznih skupina mogu biti vidljivi u brojnim situacijama. Na primjer, u nekim zemljama zakoni o zabrani pobačaja, koji se često zagovaraju od strane religioznih skupina, ograničavaju slobodu žena da donose vlastite odluke o svome tijelu, stoga ovakvo ograničavanje slobode vodi do porasta zdravstvenih problema, neželjenih trudnoća i

¹⁶ Prema podacima sadržanim na stranici: Human Rights Watch. (2023) Saudi Arabia: Law Enshrines Male Guardianship. Hrw.org

ekonomskih poteškoća. Slično tome, situacija u kojoj paternalističke države ograničavaju slobodu izražavanja mogu negativno utjecati na slobodu medija i ograničiti pristup informacijama koje su važne za građane. U mnogim konzervativnim državama, koje počivaju na religijskim normama, homoseksualnost se smatra grijehom i predstavlja kazneno djelo, što dovodi do diskriminacije građana i kršenja ljudskih prava, na pravo slobodnog izbora. Također, u nekim konzervativnim religioznim zajednicama, pristup određenim vrstama zdravstvene skrbi može biti ograničen, budući da neke religije zabranjuju, na primjer, korištenje kontraceptivnih sredstava, to može rezultirati povećanim brojem neželjenih trudnoća, čime se vrši ograničavanje slobode izbora, a čemu svjedoči i izvješće organizacije UNFPA, da gotovo 220 miliona žena u zemljama u razvoju nema pristup kontracepciji koju žele koristiti.¹⁷ Kritičari ovakvih ideja, smatrajući da se udaljavanjem od vjerskih uvjerenja napreduje u svijesti, tvrde da su one zastarjele i ograničavaju sposobnost pojedinca da napreduje i time se smanjuje i mogućnost društvenog progresa uopćenito. Što u velikoj mjeri predstavlja ispravan stav, jer svi ovi navedeni primjeri govore o tome koliko snažan utjecaj konzervativno-paternalističke vlasti, prije svega, priželjkuju imati nad pojedincem, kao i kontrolu nad privatnim aspektima života pojedinca, koji nužno ne štete drugim osobama.

Zanimljivo je govoriti i o izuzecima, ako se osvrnemo na činjenicu da konzervativna politika nije uvijek ista u svakoj državi, pa tako govoreći o Rusiji, na primjer, može se reći da kršćanstvo predstavlja značajnu kulturnu snagu, iako ne doseže očekivanu razinu utjecaja za zemlju koja je najveća i najmoćnija u pravoslavnom religijskom svijetu, budući da veći broj stanovništva cijeni tradicionalne religijske vrijednosti, no prisustvo same vjere je manje izraženo. Na primjer, Rusija zabilježava jednu od najvećih stopa pobačaja u svijetu, što je posljedica sovjetskog sistema, koji je pobačaj tretirao kao glavnu metodu kontrole rađanja, a to dokazuje da se u ovom periodu vladavine uspostavilo i nekoliko lijevih tendencija, za jedno inače konzervativno društvo. Što ide u prilog činjenici da historijske tradicije svake države pojedinačno igraju veliku ulogu u oblikovanju konzervativizma, koji očito nije isti u svakoj državi.

Religija i politika su dva ključna aspekta društvenog života, koji su često u korelaciji i imaju međusobnog uticaja. Međutim, kontroverza koja stvar čini gorom jeste da, kada se religija koristi u političke svrhe, često se u pitanje dovodi obezvredivanje i iskriviljavanje autentičnog značaja religioznih vrijednosti. U ovakvom slučaju postoji bojazan od manipulacije vjerskim uvjerenjima kako bi se postigao politički cilj, a nesporno je i da se na taj način umanjuje

¹⁷Prema podacima sadržanim na stranici: United Nations Population Fund. (2022), Family planning. Unpfa.org

autentičnost i duhovna vrijednost religijskih uvjerenja. Svakako da povezanost politike i religije dovodi do rizika nastajanja konfliktova, budući da se mogu izazvati sukobi što između religijskih skupina, tako i političkih i vjerskih zajednica, a prisutan je i rizik ograničavanja vjerske slobode i neovisnosti vjerskih institucija, kao i rizik u smislu radikalizacije, gdje intenzivan odnos politike i religije može potaknuti radikalizaciju religijskih skupina, što može rezultirati pojavom nasilja i nestabilnosti unutar društvu. Gdje je postojan još jedan izazov, a krije se u činjenici da religije i religijske zajednice imaju različito poimanje odnosa politike i religije, pa tako i "mnoštvo nesporazuma nastaje i danas zbog različitog odnosa recimo kršćanske i islamske tradicije prema tom pitanju. Kao što postoji snažna korelacija između pravoslavnih crkava i nacija, tako postoji snažna korelacija između islama i političke moći. Tvrđnja: islam je i religija i politika (država) dominirala je do XX. stoljeća (do ukidanja kalifata 1924. godine)." (Cvitković, 2019: 27) U ovom slučaju problemi, izazovi, rizici i kontroverze su brojne, tako da je u konačnici, ključno razumjeti da religija i politika imaju različite uloge u društvu, iako mogu biti međusobno povezane, pa svakako da je ispravna tvrdnja onih autora koji se zalažu za separaciju religije i politike. Stoga kritika seže do esencijalnog problema, a to je da ovakva simbioza može usmjeriti religijske doktrine i uvjerenja prema istovjetnosti, potiskujući autentičnost vjerskog iskustva pojedinca, te može učiniti gubitak integriteta za sve uključene strane, za državu, religijske skupine i pojedinca.

Četvrti dio

4.Paternalistički konzervativizam i demokratija

Paternalistički konzervativizam, koji na državu gleda kao na roditelja koji, bez sumnje, zna što je najbolje za svoje građane i nameće politike koje smatra najboljima, čak i ako to znači ograničavanje sloboda svojih građana i demokratija, koja u svojoj osnovni prvo bitno predstavlja način upravljanja koji se bazira na volji građana, dvije su konceptualno različite ideje. Demokratija se najčešće objašnjava prema svome etimološkom značenju riječi, gdje se kao složenica sastoji od dvije grčke riječi *demos*, koja označava narod i *kreatin*, što znači vladati, pa se tako i sama deskripcija demokratije vrši prema toj odrednici i označava vladavinu naroda. Budući da je nezamislivo objasniti ovako kompleksan proces samo na način da on predstavlja vladavinu naroda, nastoji se govoriti o demokratiji kao složenom procesu relacije građana i države u smjeru postizanja sloboda i transformacije državnog sistema vlasti. Kako ističe Kondić (1994) demokratija prema svojoj koncepciji označava "...potrebu čovjeka da kao pojedinac u društvenim odnosima dođe do izražaja, odnosno kao pojedinačni član manje ili veće zajednice danas bi se reklo svjetske zajednice, da uživa jednakost pred zakonom slobodu od samovolje onih koji na raznim razinama vladaju. To bi značilo i nastojanje da svi ljudi imaju istu šansu doći u vladajuću poziciju, te da nositelji vlasti imaju dužnost polaganja računa pred narodom. U biti ovaj ideal, za kojim se isplati težiti, bio bi izgradnja društva bez pritisaka, u kojem bi pojedinci bili svjesni svojih prava i dužnosti, svoje slobode i odgovornosti. Pritom bi pojedinac za svoje rasterećenje prenosi neke radnje i obveze na državne i društvene institucije, koje bi trebale služiti njemu i društvu kao cjelini." (Kondić, 1994: 259) U ovakovom konceptu uviđa se komponenta važnosti i pridavanja značaja pojedincu kao autonomnom biću koje je slobodno i ima svoja prava što, ukoliko uporedimo sa težnjama paternalističkog konzervativizma, predstavlja značajno veliku suprotnost.

Uspostava demokratije odvija se kroz demokratizaciju koja predstavlja proces preobrazbe političkih sistema. Što se kroz povijest odvijalo u tzv. valovima demokratije, koje je Samuel P. Huntington definirao kao "skupinu prijelaza iz nedemokratskih u demokratske režime koji se događaju unutar određenog vremenskog razdoblja i koji značajno nadmašuju prijelaze u suprotnim smjerovima tijekom tog vremenskog razdoblja." (Huntington, 1991:15) Te tako možemo govoriti o tri takva vala demokratizacije.

Sam proces demokratizacije uopćenito započinje političkom liberalizacijom ili smjenom postojećeg režima, zatim se odvija kroz institucionalizaciju i završava konsolidacijom demokratije. Prva faza demokratizacije predstavlja "slabljenje represija i produbljivanje građanskih sloboda unutar autoritativnih režima, dok tranzicija u demokraciju podrazumijeva promjenu režima." (Beširević, 2012: 24) U ovoj fazi se nastoji postići smjena starog režima koji je bio postojan, u potrebi da se stvari podesan prostor za uspostavu demokratskog sistema. Druga faza koja predstavlja institucionalizaciju, odnosi se na "onaj dio promjene sustava u kojem se uspostavljaju nove demokratske institucije." (Merkel, 2009: 110) S tim da one institucije, pravila i norme koje su važile gube svoj značaj uspostavom novih, ili važe još samo dok se nove ne uspostave ili budu u toku uspostave. U ovoj fazi važno je iznaći i postići balans između vlastitih interesa političkih aktera i interesa za opće dobro, budući da su oni uključeni donošenje pravila tokom ove faze procesa, što predstavlja osjetljivo polje pogodno za nastanak problema. Zatim, treća faza demokratizacije naziva se konsolidacija, unutar koje je najvažniji korak postići unutarnju stabilnost u okviru države i na početku koje se donosi ustav, a često se smatra da se za početak konsolidacije mogu uzeti i prvi slobodni izbori. Ovu fazu, kako Merkel (2009) predočava, možemo tumačiti u negativnom i u pozitivnom smislu, gdje se kao negativna posmatra na način da je takva ukoliko nijedan politički akter nije u potrazi za svojim vlastitim interesima izvan demokratskih institucija, a pozitivnom konsolidacijom se smatra kada je cijelokupan sistem legitiman i u skladu s kojima se građani ponašaju i nastoje ponašati, pa tako ističe da konsolidaciju teži tumačiti više na ovaj drugi, pozitivan način, pridruživajući joj još i četiri etape kroz koje se odvija. Te etape su: "ustavna konsolidacija, predstavnička konsolidacija, konsolidacija ponašanja i konsolidacija građanskog društva." (Merkel, 2009: 117/118) Navedene razine najbrojane su prema formi pojave i trajanja, odnosno od prve kojom počinje proces konsolidacije do posljednje koja traje najduže i kojom se proces konsolidacije okončava. Svakako da proces demokratizacije završava konsolidacijom, ali time nije zagarantovana trajnost demokratije, njoj doprinosi volja građana i političkih aktera da se kao takva ustali i stabilizuje.

Ako bismo pak govorili o modelima demokratije, prema Heldu (1997), postoje takva tri modela i to: participativna ili neposredna, predstavnička ili liberalna i demokratija zasnovana na jednopartijskom modelu. Prvi model demokratije predstavlja izvornu demokratiju, onaku kakvu možemo pronaći u antičkoj Grčkoj, a pretpostavlja neposrednu uključenost građana u donošenje važnih državnih odluka. Sistem vladavine koji se naziva predstavnička ili liberalna demokratija podrazumijeva izabrane političke predstavnike, od strane građana, koji zastupaju njihove interese

i potrebe. Razlika među demokratskim sistemima vlasti zasniva se na relaciji između izvršne i zakonodavne vlasti. Što će se najbolje razumjeti kroz deskripciju političkih sistema vlasti, od kojih je prvi predsjednički sistem vlasti, u okviru kojeg izabrani predsjednik koji ima fiksiran mandat, upravlja vladom, te imenuje njene članove i predstavlja šefu izvršne vlasti i države. U ovom sistemu zahtjevaju se pregovori izvršne i zakonodavne vlasti. U parlamentarnom sistemu izvršna vlast je organski vezana za parlament, iz kojeg proizilazi vlada, a važan aspekt stabilnosti sistema predstavlja stranačka disciplina, gdje lider većinske stranke postaje premijer. U slučaju polupredsjedničkih sistema vlasti radi se o kombinaciji izabranog predsjednika zajedno sa premijerom i kabinetom, koji su odgovori parlamentu. U ovom sistemu predsjednik imenuje premijera, koji je odgovoran za unutarnju politiku, a predsjednik preuzima odgovornost za vanjske poslove.

Uspostavom demokratije nastoji se ostvariti vlast koja će biti produkt volje građana, koja će transparentno i odgovorno djelovati u okviru određenih mandata, samim time omogućava se pravo glasa svim građanima da izaberu željenog predstavnika u vlasti. Nadalje, teži se omogućiti zaštita ljudskih prava, promicanje jednakosti i socijalne pravde, te osigurati neovisno sudstvo, a potom i univerzalnu vrijednost zakona, koji jednako vrijede za sve građane, čime se direktno štite manjine od potencijalne diskriminacije. Demokratijom se nastoji postići i sloboda izražavanja, sloboda medija, te se podstiče građanski odgoj i sudjelovanje u društvu. Što možemo okarakterisati, ako sve ove stavke grupišemo, kao težnju da se demokratijom doprinese jačanju ljudskih prava, građanskih sloboda, i odgovorne vlasti, kreirajući temelj za pravičnost i prosperitet unutar društva. Pa tako se može reći da demokratiju odlikuju obilježja poput:

- Učešća svih ili većine građana u odlukama koje se tiču općih poslova, koje se bazira na vrednovanju pojedinca;
- U relaciji državne vlasti prema građanima brine se o pojedincu kao slobodnom biću, gdje se ovlaštenja vrše u skladu sa takvim vrijednostima;
- Gradi se poštivanje državno-pravnog poretka i ostvarivanja zakonitosti u vršenju državne vlasti i primjeni prava;
- Participacija građana u vlasti vrši se posredno ili neposredno, odnosno preko predstavnika na vlasti ili neposrednim učešćem;
- Građani uživaju svoje slobode i prava;
- Zadatak države jeste da obezbijedi ekonomski, kulturne, socijalne, obrazovne i političke uslove za građane.

Kada smo se upoznali za pojmom, nastankom i obilježjima demokratije, može se načiniti i komparacija i relacija ovog procesa sa paternalističkim konzervativizmom. Može se zaključiti da se ova dva pravca, paternalistički konzervativizam i demokratija, sukobljavaju u svojim temeljnim načelima. Dok paternalistička država ima tendenciju ograničavanja individualnih sloboda i nametanja politika koje se smatraju najboljima za građane, demokratija zagovara pravo građana da sami odlučuju o političkim pitanjima koja se tiču njihovih života i njen zadatak je da predstavlja garant slobodnog civilnog društva. U pitanju su dva suprotna procesa, u biti sve ono što paternalistički konzervativizam jeste, demokratija nastoji promijeniti i poboljšati, upravo zbog kontroverzi koje nastaju u njegovom dejству, što nipošto ne mijenja činjenicu da i sama demokratija izaziva kontroverze, upravo zbog činjenice da implementacija ovakve politike ne predstavlja lagan proces, ali sama ideja demokratije, demokratske države i sloboda koje se nastoje osigurati predstavlja suprotnost, od već ustaljenih konzervativnih normi. Ipak, neki autori poput Karl Poppera, zagovaraju uzajamnu povezanost paternalističke i demokratske države, navodeći da demokratska država mora sadržavati bar minimalne odrednice paternalizma, te upućuje da je osnovni zadatak države da "prizna naše pravo na život i slobodu, i ako je nužno, da nam pomogne da odbranimo svoj život i slobodu...kao naše pravo. Kada se nađemo u situaciji da branimo naša osnovna prava, ne bi trebalo da se suočimo sa neprijateljstvom ili indiferentnošću države (državnih službi), već da nađemo na dobronamernost. Zapravo situacija je paternalistička kako odozgo (zbog državnih službi za koje se pretpostavlja da treba da budu dobronamerne) tako i odozdo (jer građanin traži pomoć od nekoga ko je jači od njega)." (Popper, 2002.: 106. Cit. prema: Zgodić, 2015. 107) Što bi podrazumijevalo da, u pogledu zaštite dobronamjernosti i potrebe građana u teškoćama, država bi trebalo istinski da bude kao otac svojoj djeci, a ne izvor problema, te da građani na državu gledaju kao na utočište.

Podjele između političkih struja u Sjedinjenim Američkim Državama oslikavaju dobar primjer suprostavljenih narativa ova dva pravca. Konzervativci su usmjereni prema vjerovanju da nacionalni identitet, društvena struktura i norme trebaju biti zaštitćene i sačuvane, a da promjene ako su nužne, moraju biti sprovedene na organski način u okviru postepenog procesa. Sa druge strane, liberali se baziraju na političku filozofiju koncentrisanu oko pojedinica i sloboda koje bi trebalo da ima, gdje nije primjetna vezanost za podršku tradicionalnim vrijednostima, jer je fokus usmjerjen prema tendencijama izbora pojedinca kako i na koji način želi živjeti. Što se jasno preslikava i kao politika ljevice i desnice, gdje ljevica propagira toleranciju i poštovanje izbora

drugog i drugačijeg, desnica više " prihvata vjerske i društvene hijerarhije, te je usmjerena na tradicionalizam, kontinuitet i status quo. Preciznije rečeno, desnica važnost daje naciji, državi, Crkvi, tradiciji, idealu reda i hijerarhiji (Ignazi, 2006. Cit. prema: Veselinović, 2016: 57) Ovakve se uloge najbolje očituju kroz političke partije, Demokratsku i Republikansku, gdje demokrate dijele liberalni pogled na jednakost i slobode pojedinca, skoncentrisani na promicanje veće autonomije pojedinca i različitosti. U poređenju sa republikancima, koji poštuju tradicionalne obrasce i vrijednosti i promovišu ograničenja, za čije sljedbenike Michale Oakeshott ističe: "Takvi ljudi prepoznaju vrijednost pravila koja nameću red bez usmjeravanja poduzetnosti, pravila koja koncentriraju dužnosti tako da ostaje prostora za užitak. Možda bi bili spremni podnositi pravno ustavljen crkveni poredak; ali to ne bi bilo zato što vjeruju da on predstavlja neospornu vjersku istinu, već jednostavno zato što obuzdava nemoralnu konkurenčiju sekt i (kako je rekao Hume) ublažava 'kugu previše revnog svećenstva'." (Oakeshott, 1962: 194) Uopćenito, ove dvije stranke, imaju različite poglede i perspektive u odnosu na pitanja koja se tiču ekonomskih, političkih, društvenih i drugih državnih i društvenih aspekata. Što uveliko utiče na podijeljenost država u smislu podrške i glasačkog opredjeljenja, ko i podrške u odnosu na glavne ideje koje ove dvije stranke zagovaraju. Za Toquevillea one imaju i nešto zajedničko, što se primjećuje u njegovim navodima: "...ali tvrdim da se aristokratske ili demokratske strasti mogu lako otkriti na dnu svih stranaka, i da, iako izmiču površnom promatranju, one su glavna točka i sama duša svake frakcije u Sjedinjenim Državama." (Toqueville, 2000: 312) Problemi koji se prepoznaju u dejstvu ovih stranaka mogu se očitovati na način da u konzervativnom shvatanju postoji bojazan od pojave narušavanja autonomije pojedinca, dok liberalno potenciranje i prekomjerna tolerancija prema individualnim razlikama prijeti pojavi problema izostanka nacionalne kulture i nacionalnog zajedništva, što može dovesti i do otuđenosti u međusobnoj povezanosti. Što je primjetno da ukazuje i Mark Lilla, koji promišlja o potrebama obnove zajedničkih političkih vrijednosti, kada naglašava: "Ne može biti liberalne politike bez osjećaja *MI* – za ono što smo kao građani i šta dugujemo jedni drugima. Ako se liberali nadaju da će ikada...postati dominantna sila u cijeloj zemlji, neće biti dovoljno samo da pobijede republikance...Oni moraju ponuditi viziju naše zajedničke sudbine zasnovanu na jednoj stvari koju svi Amerikanci, svih porijekla, zapravo dijele. A to je državljanstvo. Moramo ponovo naučiti kako razgovarati s građanima kao građanima i oblikovati naše apele – uključujući i one u korist određenih grupa – u smislu principa koje svako može potvrditi...mora postati građanski liberalizam." (Lilla, 2018: 14) Stoga se ovo može

asimilirati sa kritikom koja je prethodno upućena za liberalnu politiku, a odnosi se na mogućnost gubitka zajedništva, potenciranjem samo onoga što je individualno.

Promatraljući relaciju paternalističkog konzervativizma i demokratije, ipak se može postići saznanje o postojanju i nekih zajedničkih značajki. Baš kao što Barišić naglašava: "Općenito promatrano, uz znatan demokratski optimizam, koji je poglavito narastao nakon demokratskog prevrata 1990., te sve snažniju izgradnju demokratskih institucija i demokratskih osvjedočenja građana, dadu se uočiti određene sumnje, pa i sve izraženija razočarenja. To se očituje ne samo u poljuljanu povjerenju i upitnu autoritetu političkih elita nego i u općim naznakama depolitizacije u širim krugovima građana koji su suočeni s osjećajem gubitka vlastite moći utjecaja na političko i sučeljeni s formom prividne demokracije." (Barišić, 2013: 241) Budući da, pokraj svih ideja o slobodama i vladavini narodna, praksa demokratije zalazi u krizu jer se javlaju određeni problemi u implementaciji ove politike, što je najveća krivica političkih elita, a to se najbolje ogleda na primjeru Sjedinjenih Američkih Država i problemima u izbornom sistemu. Čime dolazi do demokratskog deficit-a, pa se tako kao zajednička značajka paternalističkog konzervativizma i demokratije može odrediti forma privida s kojom se suočavaju građani, a koja se javlja u oba ova pravca.

Mnoge demokratske države suočene su sa problemom svoje konzervativno-paternalističke naravi, koja često dolazi do izražaja. Takva situacija će se najbolje uočiti ukoliko pozornost usmjerimo na slučaj Singapura, gdje vlada upotrebljava izrazito restriktivne kaznene zakone, što se najbolje uviđa u slučajevima zakonskih mjera usmjerenim prema građanima koji šire kritiku, bilo da se radi o aktivistima, novinarima ili internet blogerima, a posebice prema LBTQ+ populaciji, gdje se istospolni odnosi smatraju krivičnim djelom, a tek je pravna zaštita protiv diskriminacije koja se temelji na rodnom identitetu ili orijentaciji nepostojeća. Ovakav slučaj najbolje objašnjava Jothie Rajah u svome djelu "*Authoritarian Rule of Law*" gdje vrši opservaciju zakonodavstva u Singapuru i u skladu s tim konstatuje: "Ako se 'zakon' u Singapuru koristio kako bi oblikovao pravnu homogenost za građane označene pojmovno i birokratski različitim u smislu 'jezika', 'vjere' i 'rase', onda ovaj projekt pokazuje kako je 'zakon' korišten kako bi izbrisao izražavanje drugačije vrste različitosti - ideološke/političke razlike. Kroz ispitivanje i kontekstualizaciju zakonodavstva, ovaj projekt pokazuje kako je država zadržala za sebe ovlaštenje da upravlja diskurzivnom ambivalentnošću 'zakona'." (Rajah, 2012: 36) Što se može shvatiti na način da autor nastoji ukazati na prisustvo kontradikcija unutar zakonodavstva Singapura, koje

mogu izazvati različite interpretacije i tumačenja zakona, koji može biti dvosmislen i stvarati pogodan prostor za različita shvatanja, analize i perspektive. U domenu ovakvih zakonskih mjera, nalazi se i Zakon o javnom redu¹⁸ ove zemlje, koji zabranjuje javna okupljanja koja nemaju policijsku dozvolu za takvu akciju, u tom smislu čak ni sam pojedinac, kao jedinka, nema pravo, bez potrebne dozvole, izaći sa transparentom na javno mjesto, a ovlaštenje za izdavanje podnesenih prijava za dozvolu okupljanja ne može biti uzeto u razmatranje niti potvrđeno, ukoliko je usmjereno prema određenom političkom cilju. Ovakve norme mogu se označiti kao krajnje nedemokratske, budući da u velikoj mjeri ograničavaju slobode i prava svojih građana da budu što žele biti i da kažu što žele reći, a u ovom slučaju uviđa se strah državnih vlasti da se souče sa kritikom, na ovaj način može se samo stvoriti istovjetnost mišljenja, što jeste cilj vlade, ali ne i prosperitet društva.

Važno je razmotriti i jedan od čestih slučajeva koji se odnosi na situaciju kada pojedinac, u demokratskoj državi, počini određenu štetu automatski odgovor društva skoncentrisan je na ideju, da se vradi stavi, kroz raznorazne načine bilo da je su u pitanju demonstracije, mirni prosvjedi, platforme društvene mreže i druge, do znanja da bi zakone trebalo pooštiti. U ovakim situacijama, mora se priznati, društvo žudi za paternalističkom vlašću, ni ne shvatajući da od države traže da se ponaša kao roditelj, kao autoritet i kao presudna moć. Što se može protumačiti i kao težnja građana da žive slobode, da žive demokratski sistem vladavine i uživaju sva prava na slobodu izbora, sve dok neko te slobode ne iskoristi i nedostatke u zakonima preokrene u svoju korist, u tom slučaju građani priželjkaju od vlade da preuzme odgovornost, da pojača sve moguće mjere da zaštiti pojedince, ne shvatajući da i sami čine kontradiktornost svojim prethodnim čežnjama, da žive u demokratičnom društvu. Čini se da je teško postići na jednoj strani slobodu kojoj se stalno teži, a opet sa druge strane očekivati od države da riješi probleme kada i pojedinci iskoriste svoje slobode koje se postižu u demokratskom sistemu vladavine. Na državi je odgovornost i od nje se očekuje da njena uloga pruža pojedincu sve beneficije slobode i prava, ali da bude dovoljno stroga onda kada i pojedinac prekrši prava. I ovakve situacije su naravno rješive, rješenje se sprovodi posvećenošću u iznalaženju načina kako da se poboljša zakon koji će zadovoljiti obje strane, odnosno uvažiti i slobode pojedinca i potrebu za sigurnosti, te ograničenu vlast koja će intervenisati u potrebi. Uistinu ljudi bi trebalo da imaju pravo definirati svoj identitet prema vlastitim uvjerenjima i imati zagarantovanu i ispoštovanu slobodu, individualna prava i prava da grade

¹⁸ Prema podacima sadržanim na stranici: Human Rights Watch. (2022) Singapore: Events of 2021. hrw.org.

vlastiti identitet prema osobnim uvjerenjima, sve do granice dok to ne narušava slobodu drugoga, bez da zloupotrebljavaju svoja prava čemu će državne norme i zakoni doprinijeti.

Jedna od dubokih dilema koja ovdje stupa na snagu jeste ravnoteža između uloge države u nastojanju da zaštiti građane i unaprijedi individualne slobode i potrebe za paternalističkim pristupom u svrhe očuvanja općeg dobra. Koncept paternalizma, kao ideje da država u vidu roditeljske figure ima obligaciju da poduzme restriktivske korake, čak i u slučaju protiv volje ili interesa građana, ponekad ima svoje pozitivne aspekte, međutim postoji veći rizik da se umanjuje individualna autonomija i odgovornost pojedinca za vlastite postupke. Iako je sloboda pojedinca osnovno pravo koje demokratska društva promovišu, u konzervativno-paternalističkom konceptu ovakva sloboda se često uzima u perspektivi šireg društvenog konteksta, gdje se u obzir uzimaju i dugotrajne vrijednosti razvijene kroz tradiciju, kao i moralne norme. Demokratija se često doživljava kao najpoželjniji oblik vlasti, s obzirom da građanima obezbjeđuje pravo na participaciju u donošenju političkih odluka. Međutim, to je ne čini imunom na nedostatnost, ako za primjer uzmememo samo mogućnost da u demokratskim sistemima, populizam može dovesti do donošenja odluka koje su trenutno popularne, ali možda dugoročno štetne, pa konzervativno-paternalistički pristup, u ovakovom slučaju, može ponuditi protivtežu ovim trenutnim impulsima, situirajući dugoročne interese iznad onih koji su trenutno popularni. Posmatrajući na ovaj način može se ustanoviti da konzervativno-paternalistički pristup državi podrazumijeva niz pozitivnih i negativnih efekata. U pozitivnim efektima primjetne su smanjenje rizika koji pojedinci, možda, nisu u mogućnosti prepoznati, kao i očuvanje društvene stabilnosti. Međutim, gledajući u suprotnom pravcu, negativnih efekata mnogo je više, oni obuhvataju potencijalno ograničavanje individualne slobode, inhibiranje inovacija i uskraćivanje prava pojedincima da sami donose odluke. Postmodernizam nam nikada neće dati odgovor ko je upravu, država ili pojedinac. Svaka strana ima svoje argumente, ali ko je meritoran odrediti argumente meritornima. Prepostavlja se da je to vječita borba. Konzervativci bi imali odgovor čak i na ovakvo retoričko pitanje, pa bi on vjerovatno glasio: "Iskustvo će reći." Pa se stoga, kao ključno nameće, izazov razumijevanja kako da se dostigne ravnoteža između ovakvog pristupa i poštivanja individualnih sloboda i postigne usklađenost, te da li su oni nužno međusobno isključivi? Ako se uzme u obzir i vjerovanje da konzervativno-paternalistički pristup može značiti da država, kao nosilac većeg znanja, nameće odluke koje možda nisu u skladu sa trenutnim raspoloženjem ili potrebama većine, javlja se i dilema koliko daleko bi država trebala da ide u ograničavanju individualnih sloboda kako bi očuvala stabilnost? Odgovor na ove dileme i izazove, kratak je i jasan i može se pronaći samo u

jačanju demokratskih institucija i participaciji građana, budući da se tako postiže veća transparentnost, veći obim participacije građana i samim time pomoći u usmjeravanju društvenih odluka ka zajedničkom dobru, kada se uzmu u obzir i različite perspektive.

4.1. Uticaj historijskih tradicija na demokratski proces

Postoji nekoliko načina na koje možemo posmatrati relaciju historijskih tradicija i demokratije, a prvi od njih bi se odnosio na činjenicu da historijske tradicije imaju značajan pozitivan uticaj na demokratski proces, uključujući način na koji se političke odluke donose, kako se vlast dijeli i kako se prava građana zaštićuju. Ako za primjer uzmemos Sjedinjene Američke Države, uviđamo da niz historijskih dokumenata imaju udjela u formiranju vlade, kao što je to Engleska povelja o pravima (engl. *Bill of Rights*).

U pozitivne učinke uticaja historijskih tradicija na demokratski proces mogu se ubrojati i razni događaji u prošlosti koji su doprinijeli izgradnji ideje demokratskog procesa, počevši od rane forme demokratije iz drevne Grčke, preko Engleske, Američke i Francuske revolucije, do protesta Sufražetkinja i pokreta za ženska prava, pa nadalje. Sa ovog aspekta promatranja uviđa se konekcija historijskih tradicija i demokratije, te pozitivan učinak povezanosti.

Demokratija u antičkoj Grčkoj predstavlja jedan od najranijih oblika organizovanja društva koji uključuje učešće građana u političkim procesima i odlučivanju. Ovakav politički sistem se razvijao tokom 5. i 4. vijeka prije nove ere, posebno u Atini. Neke od osnovnih karakteristika i uticaja iz tog vremena na demokratske procese danas su direktna demokratija, u okviru koje su građani redovno participirali prilikom donošenja odluka, u vidu skupštine, na kojoj se raspravljalo i glasalo o svim važnim temama, što predstavlja oblik direktnе participacije građana u političkim procesima. Ovakva demokratija iziskivala je i određeni nivo uspostave građanskih prava, koji su se odnosili na pravo na slobodu govora, pravo glasa, pravo na pravično suđenje, što je u konačnici od velikog značaja na proširenje i razvoj građanskih ovlaštenja u modernim demokratijama. Prava koja su bila zastupljena i osigurana građanima, primjerice u Atini, odnosila su se na punoljetne građane u vidu prava glasa na skupštinama, međutim to nije obuhvatalo sve stanovnike, isključivo se odnosilo na mušku populaciju odraslih građana, rođenih u Atini, gdje su

ostali stanovnici poput žena, bili isključeni iz ovakvog političkog procesa. Ali sama ideja o pravu glasa se razvila, sve do današnjeg inkluzivnijeg pristupa, u kojem se pravo glasa proširuje na različite društvene grupe, uključujući žene, manjine i mlade.¹⁹

Dakle, koncept građanskih prava i sloboda, doduše u to vrijeme oskudnih, prenesen je i na modernu demokratiju. Direkta demokratija ovog vremena pokazala se i kao koristan primjer, budući da nije održiva u velikim modernim sistemima, da savremene demokratije pronađu drugačiji sistem poput predstavničkog, koji podrazumijeva da građani biraju predstavnike koji će zastupati njihove interese i donositi odluke. Također, demokratija antičke Grčke naglašavala je i značaj javnoj mnjenju, kao i participacije građana glede političkih pitanja, te je ovakav princip u demokratskim društvima i danas važan, budući da se politički lideri i donosioci odluka oslanjaju na stavove i mišljenja javnosti. Pa nas jednako tako i problemi sa demagogijom, iz tog vremena, podsjećaju na važnost analiziranja informacije koje politički lideri i mediji nude, što dovodi do kritičkog razmišljanja. Pa se stoga može reći da je demokratija iz ovog vremena igrala ključnu ulogu u oblikovanju načela i političkih sistema koji oblikuju modernu demokratiju. Iako su se politički procesi razvijali i mijenjali tokom vremena, ostale su temeljne vrijednosti demokratije, koje su ostavile utjecaj na način na koji se praktikuje demokratski sistem vlasti danas.

Engleska revolucija iz 1688. godine, također poznata kao Glorious Revolution, bila je jedan od ključnih događaja u historiji, koji je imao značajan uticaj na demokratski proces. Revolucija je rezultirala uspostavom temelja ustavne monarhije, ograničenja moći vlasti, jačanja uloge parlamenta i razvojem političkih stranaka, koje su bile ključne u oblikovanju političkog sistema i predstavljale su prve pokušaje organizacije i artikulacije različitih političkih interesa u demokratskom okruženju. U prilog tome ide činjenica da je Parlament, kao rezultat revolucije, usvojio 1689. godine Povelju o pravima (Bill Of Rights), kojom su se postavili temelji ograničenja vlasti i zaštita prava građana, ojačanjem pozicije parlamenta.²⁰ Ovim aktom garantovala se, između ostalog, zaštita od samovolje monarha, zabrana surovih kazni, sloboda govora i pravo na pravično suđenje. Ovakav koncept bio je značajan za razvoj demokratije, jer je nastojanjem da se vlast monarha zakonski ograniči, a ujedno osnaži i uloga parlamenta u donošenju odluka i nadzora vlasti, ukazao na važnost ravnoteže između vlasti, kao i pravnog okvira.

¹⁹Prema informacijama sadržanim u: Kurt A. Raaflaub, Josiah Ober and Robert W. Wallace. (2007) Origins of Democracy in Ancient Greece.

²⁰ Prema podacima sadržanim na stranici: UK. Parliament (2010)The Glorious Revolution. parliament.uk.

U istoj mjeri, Američka revolucija, koja se odvijala od 1775. do 1783. godine, također predstavlja ključni događaj kako u američkoj tako i svjetskoj historiji, a koja je imala značajan utjecaj na demokratski proces i oblikovanje demokratije. Neki od glavnih učinaka koje je ova revolucija imala na demokratski proces jeste da su, na prvom mjestu, Sjedinjene Američke Države zasnovane na principima nezavisnosti i samouprave, što je predstavljalo presedan za razvoj drugih demokratskih država. Također, vrlo značajnu ulogu za demokratski proces ima Deklaracija o nezavinosti, usvojena 4. jula 1776. godine, kojom su postavljeni temelji za demokratske principe i ljudska prava, budući da nalaže da su svi ljudi jednaki, sa određenim neotuđivim pravima, koja uključuju pravo na život i slobodu, te druga prava. Nakon revolucije usvojen je i Ustav Sjedinjenih Američkih Država 1787. godine, koji se smatra ključnim dokumentom koji postavlja temelje modernog ustavnog poretka, koji između ostalog nalaže podjelu vlasti na tri grane, a to su zakonodavna, izvršna i sudska vlast, što je predstavljalo inovaciju u političkoj teoriji, te doprinijelo demokratskom principu ograničavanja moći vlasti i uspostavljanja blansa moći. Poslije donošenja ustava, nastupilo je 1791. godine, dodavanje amandmanske povelje poznate kao Bill of Rights, kojom se, kako je već istaknuto, garantuju osnovna građanska prava i slobode.²¹

Američkom revolucijom podstaknuta je i demokratizacija izbornog procesa, odnosno širenje prava glasa, što je ostavilo veliki učinak na demokratski proces u smislu uspostave univerzalnog prava glasa i proširivanja političkoj učestvovanja građana. Ova je revolucija, također, poslužila i kao podstrek na druge revolucionarne i demokratske pokrete širom svijeta, ostavljajući dubok i dugotrajan utjecaj na demokratiju i demokratske procese, postavljanjem baze za razvoj demokratije u svijetu.

U nešto većoj mjeri je Francuska revolucija, koja se odvijala od 1789. do 1799. godine, imala snažan, epohalan i globalan učinak na demokratski proces. Ovaj revolucionarni period doveo je do rušenja apsolutističke monarhije, uspostavljanja republikanskog sistema, proglašavanja univerzalnih građanskih prava i podstakao je širenje demokratskih ideja širom svijeta, igrajući ključnu ulogu u oblikovanju moderne demokratije i ostvarivajući snažan utjecaj na razvoj demokratije, kroz promociju principa ograničene vlasti, univerzalnih prava i političke participacije građana, koji su vremenom oblikovali politički pejzaž i demokratske vrijednosti.

²¹ Prema podacima sadržanim na stranici: Library of Congress. The American Revolution, 1763 - 1783. loc.gov.

Naredna percepcija na pitanje uticaja historijskih tradicija na demokratski proces odnosiće se na, konkretan slučaj, razumijevanje konteksta utjecaja historijskih tradicija na izbore kao demokratski proces. U ovom slučaju na historijske tradicije gledat će se kao na kolektivno naslijedene političke, društvene, ekonomске i kulturne obrasce iz prošlosti koji oblikuju najprije predstavljanje političke agende stranaka i kandidata, a potom i volju građana da biraju na osnovu ovih obrazaca. Za primjer se može uzeti Velika Britanija, gdje se duboko ukorijenjeni historijski elementi manifestiraju kroz, prvenstveno, stranačko oslanjanje na historijske perspektive o ulozi države, koje oblikuju političke retorike, izborne preferencije i strategiju kampanje. Što se reflektira i na percepciju političkih stranaka od strane građana, kao onih koji biraju, a koji se uveliko mogu povezati sa historijskim vrijednostima i iskustvima koje ističu i imaju političke platforme stranaka. Što autori djela "*Political Choice in Britain*" prepoznaju i u skladu s tim ističu: "Birači su podstaknuti da razlikuju lidere i stranke na temelju osobina kao što su spoposbnost ili pouzdanost, te simbola uspjeha i neuspjeha. Diferencijacija se javlja na temelju iskustva sa strankama i liderima i rezultatima koji su postigli, tokom vremena. Ako su se ovi rezultati javljali u prošlosti, tada elektorat nagrađuje vladajuću stranku za uspjeh i donošenje prosperiteta ili je smatra odgovornom za neuspjeh..." (Clarke, H. Sanders, D. Stewart, M. i Whiteley, P. 2004 : 23) Pa tako oni građani koji se identificiraju sa vrijednostima koje promiču tradiciju, stabilnost, podršku jedinstvenoj naciji, najvjerovalnije kao svoj izbor će odabrati Konzervativnu stranku, dok sa druge strane ukoliko su njihove preferencije socijalna pravda, na primjer, više će biti privrženi izboru Laburističke stranke. Ukoliko kompariramo sa Sjedinjenim Američkim Državama, primjetna je podudarnost utjecaja historijskih tradicija u ovom kontekstu, budući da igraju veliku ulogu u oblikovanju političkih opredjeljenja i motivacija glasača na izborima, te utječu na njihovu identifikaciju sa političkim idejama koje se propagiraju. Ovisno o identitetu i vrijednostima građani/ birači mogu kreirati osjećaj povezanosti i bliskosti strankama koje promoviraju slobodu i individualnost, poput Demokratske stranke ili pak građanska prava i društvenu odgovornost koju zagovara Republikanska stranka, što u konačnici dovodi do zaključka da historijske tradicije potiču izborne odluke, koje daju smisao izbornim debatama i nameću pitanja uloge vlade, društvene jednakosti i prava pojedinaca. Uopćenito govoreći, a što oba ova slučaja dokazuju, historijske tradicije razvijaju identifikaciju i osjećaj povezanosti građana sa političkim strankama i kandidatima, gdje je primjetno da se građanske izborne odluke baziraju na percepciji po pitanju kako će određene političke opcije težiti vodstvu države, uzimajući u obzir zalaganja i oslanjanja kroz historijske tradicije stranaka.

Međutim, promatrajući ovaj odnos kroz prizmu da demokratija nastoji izbjegći zamku dogmatizma i rigidnosti, u kojoj se već nalazi konzervativizam u svom pukom oslanjanju na historijske tradicije, uvidjet ćemo da demokratija ide u drugom smjeru, u nastojanju da izbjegne oslanjanje na prošlost kao jedini ispravan izvor spoznaje. Dakle, demokratija je prilagodljiva, u smislu da se ne želi osloniti samo na historijske tradicije, kako to konzervativizam radi, upravo suprotno nastoji pronaći nove načine iznalaženja rješenja modernih problema, ili je bar to ideja kojoj stremi, a praksa je možda teže izvodljiva. Ali svakako uzmemli u obzir usmjerenoće demokratije prema budućnosti, odnosno promicanju istovremenim udaljavanjem od ustaljenih formi vladanja i konzervativnih načela, uviđa se negativan uticaj historijskih tradicija, koji potiču demokratiju da stvara novo i drugaćije društvo, u kojem demokratski sistem podržava otvorenost prema novim perspektivama i idejama, zajedno sa slobodom izražavanja i mišljenja koje se omogućavaju građanima i koje potiču društveni napredak.

Činjenica jeste da historijske tradicije mogu biti korisne za generacijsko prenošenje kulture, održavanje identiteta i vrijednosti, međutim kada se koriste kao sredstvo za očuvanje autoritarnih režima ili pak nepravednih politika, prošlost se javlja kao teret koji ometa napredak u demokratskom smislu. Politika koja se isključivo temelji na historijskim iskustvima može dati rezultate poput stagnacije i nesposobnosti prilagodbe novim izazovima. Pa je tako evidentna suprostavljenost između historijskih tradicija i demokratije, koja može predstavljati veliki izazov budući da se historijske tradicije često koriste kao sredstvo održavanja statusa quo, a pogodne su i za manipuliranje autoritarnim režimima kako bi opavdali svoju vlast, a tako i ograničili političke slobode građana. Sa druge strane, demokratskim procesima poput izbora, omogućuje se građanima sudjelovanje u političkoj sferi i izgradnji budućnosti, gdje se kroz glasanje izražava preferencija građana, što osigurava da politike budu usklađene sa njihovim interesima. Pa tako iako demokratija priznaje i prepoznaje važnost historijskih tradicija, očito se trudi postići ravnotežu među poštivanjem historije i sposobnosti prilagodbe novim okolnostima, u svrhu napretka i doborbiti cjelokupnog društva, tako najvažnija stavka koja mora biti osigurana jesu snažne demokratske institucije koje moraju biti djelotvorne, kako bi se spriječila zloupotreba historijskih tradicija i iskrivljavanje istih u političke svrhe.

4.2.Preddemokratska obilježja konzervativno-paternalističke države

U kontekstu preddemokratskih obilježja konzervativno-paternalističke države možemo govoriti o dvije percepcije, prva je o konzervativno-paternalističkim državama prije nego su postale demokratski režimi i šta ih konkretno karakteriše, te o demokratskim obilježjima koje su konzervativno-paternalističke države imale. Prvi način na koji se tematika može razmatrati upućuje na karakteristike konzervativno-paternalističke države kao što je, prvenstveno, centralizacija vlasti, gdje se kod ovakvih država često ključne političke odluke donose "odozgo", odnosno hijerarhijski, bez posebnog utjecaja i participacije građana na takve odluke. Na drugom mjestu, karakteristika ovakvih vlasti je i upravljanje prema tradicionalnim vrijednostima i normama, gdje se modernizacija osporava ili usporava, u tom smislu može se govoriti i o obilježju poput ograničenja slobode i prava građana, kako političkih tako i individualnih. Potom, ovakvu vlast često obilježava i dominacija političke elite, koja posjeduje značajnu moć, autoritet i kontrolu nad građanima. Nadalje, konzervativno-paternalističke države često su obilježene i nedostatkom političke pluralnosti kako bi održale političku kontrolu. I u konačnici postojano je i obilježje koje čine restriktivni zakoni, a nerijetko i nedostatak vladavine prava. Za primjer, u ovakom slučaju, može poslužiti Španija, prije svoje tranzicije u demokratiju, čija je vlast bila centralizirana, režim autoritarni, a norme temeljene na konzervativnim načelima. Prožeto ograničenim slobodama i pravima građana, sa velikim nedostatkom političke pluralnosti. Na što ukazuje i Tussell, u svome djelu "*Spain: From Dictatorship to Democracy: 1939 to the present*" kada razmatra transformaciju političkog režima Španije i njen put ka demokraciji, navodeći: "Trebamo također istaknuti one karakteristike koje su ostale konstantne tijekom cijele povijesti režima. Jedan od osnovnih definirajućih elemenata ima veze s ulogom političke ideologije. Suštanska autoritarna vizija, nacionalni katolicizam i određena populistička socijalna agenda zajedno su činili ključne karakteristike režima, koji je ostao neprijateljski nastrojen prema pluralnosti i slobodi mišljenja povezanoj s liberalnim društvom." (Tusell, 2007: 13) Ovakva obilježja režima, koje u ovom kontekstu smatramo preddemokratskim, ukazuju na antidemokratski karakter vlasti konzervativno-paternalističkih država, u kojima je politička moć koncentrisana na vlast elite, gdje su građanske političke i individualne slobode ograničene. Pa je tranzicija prema demokratiji, ove države, očito zahtijevala promjene na institucionalnom nivou, u društvenim vrijednostima i političkoj kulturi, čemu je uistinu i doprinijela, kroz transformaciju političkog i socijalnog segmenta društva, te

omogućila širenje građanskih sloboda, kroz promociju inkluzivnosti i participacije u političkom procesu.

Premda su demokratija i paternalistički konzervativizam dva oprečna pravca, primjetna su neka preddemokratska obilježja u konzervativno-paternalističim državama. Prvo takvo obilježe sadržano je u nastojanju konzervativno-paternalističke države da održava stabilnost unutar društva, iako su metode kojima se demokratske države u moderno doba služe za održavanje stabilnosti društva drugačije, cilj je isti. U tendenciji da se stabilnost društva održi, u svrhu dobrobiti građana, konzervativno-paternalistička država sklona je i osiguravanju zaštite osnovnih prava građana, što se može okarakterisati i kao još jedno preddemokratsko obilježe ovakvih država, budući da se nastoji zaštititi građane, iako demokratija ide korak više od toga i podržava veću slobodu građana i nastoji osigurati siguran sistem u kome se prava koja imaju građani neće kršiti i konzervativno-paternalistička država, na neki način, nastoji obezbijediti sigurnost građana kroz zaštitu osnovnih prava.

Govoreći o preddemokratskim obilježjima konzervativno-paternalističke države neminovno je pomenuti i privatno vlasništvo kao jednu takvu značajku, budući da se u ovakvim državama i u samoj ideologiji konzervativizma, uvijek podržavalo privatno u odnosu na zajedničko vlasništvo. Razlog zbog kojeg se na privatno vlasništvo građana gleda kao na bolju opciju od zajedničkog, konzervativci ističu da predstavlja stečevinu pojedinca koju sam sebi, kroz vlastiti rad, osigurava i u okviru kojeg će svaki pojedinac izraziti svoju slobodu uređenja takvog prostora i slobodnog posjedovanja, te bivanja u takvom prostoru, bez nadzora. Što se može poistovjetiti sa demokratskim načelima da svaki pojedinac ima pravo na vlastitu imovinu, koju obezbjeđuje sebi ili je naslijedena. Također, primjetno je da se u konzervativno-paternalističkim državama i prije same uspostave i širenja demokratije, javlja postpuno širenje biračke populacije, iako je od slučaja do slučaja ograničeno, ipak se postepeno proširivalo. Kao što je to bio slučaj u Velikoj Britaniji kada su, u 19. stoljeću, implementirane značajne reforme poput onih iz 1832. godine i 1867. godine, koje su proširele biračko pravo i smanjile izborne nepravilnosti.²² Ove refome, bez obzira na opoziciju koja se u to vrijeme protivila ovakvim promjenama, doprinijele su širenju političke participacije, jer su omogućile veći broj građana koji su imali pravo glasa, uključujući i radničku klasu, što je dovelo do političke inkluzije šireg dijela stanovništa i

²² Prema podacima sadržanim na stranici: Parliament.uk, The Reform Act 1832. and Second Reform Act 1867.

predstavljalo korak ka postpunom jačanju parlamentarnog sistema i omogućilo veći uticaj građana na političke odluke koje se donose. Što ima uporišta u demokratskom procesu izbora, koji nalaže da svaki pojedinac ima pravo da bira i bude izabran, uz određene uvjete i uslove koji moraju biti ispunjeni i ispoštovani.

Zalaganje konzervativno-paternalističke države za zajednice, dovodi nas do još jednog preddemokratskog obilježja ovakvih država, a to je razvoj, doduše, ograničenih oblika lokalne samouprave. Slično kao što se i demokratijom nastoji obezbijediti nivo lokalne samouprave, tako su i konzervativci prepoznali važnost djelovanja na lokalnom nivou, ali na nešto drugačiji način, ograničen i uz odobrenje. Stoga iako se može načiniti poveznica u ovom slučaju, opet postoje razlike, gdje se demokratska država zalaže za veću participaciju građana od lokalnog do viših nivoa, kao i slobodu govora unutar takvih zajednica, što nije slučaj u konzervativno-paternalističkim državama, koje su na nivou lokalnih zajednica zapravo podržavale one koji predstavljaju istomišljenike i koji su saglasni sa idejama koje sama ideologija konzervativizma propagira. Također, jačanje civilnog društva, u vidu udruga i zajednica može se svrstati u jednu ovaku preddemokratsku karakteristiku.

Promišljajući o preddemokratskim obilježjima u ovom kontekstu, kao primjer može se uzeti i već pomenuta tradicija paternalističkog konzervativizma, zvana Kršćanska demokratija, kroz koju se nastojala uspostaviti vladavina usklađena sa demokratskim i kršćanskim vrijednostima, zauzimajući praktične pristupe u kombinovanju liberalnih ideja sa konzervativnim i religijskim konceptima vrijednosti, uz prisustvo kršćanske socijalne etike. Analizirajući tematiku kršćanske demokratije, Kees van Kersbergen ističe: "Politički, kršćanska demokracija nije zamjena za konzervativizam niti dupliciranje socijalne demokracije; ona je karakterističan politički akter. Religijska inspiracija utječe na gotovo svako područje politike. Artikulirana socijalna teorija kapitalizma ističe važnu ulogu društvenih organizacija i podređenu ulogu države. Specifična politička etika teži pomirenju sukoba i postizanju društvene integracije. Posebno relevantna za socijalnu politiku je politika posredovanja: religiozno nadahnuta, ideološki sažeta i politički provođena uvjerenost da se interesi mogu i moraju politički pomiriti kako bi se obnovila prirodna i organska harmonija društva. Politika posredovanja zajednička je karakteristika kršćansko-demokratskih pokreta Zapadne Europe. Međutim, precizna konfiguracija zastupanja interesa i prilagodbe unutar ovih pokreta dovela je do različitih rezultata u smislu izvedbe socijalne politike. (Kersbergen, 1995: 3) U ovom smislu može se uočiti historijska poveznica jednog od najranijih oblika kombinovanja konzervativnih i demokratskih načela, koju možemo označiti učinkovitom.

Možda bi se moglo reći i da, doduše na različite načine, i konzervativno-paternalistička država, ali i demokratija pridaju važnost tradicionalim vrijednostima. Tu stupa na snagu konstatacija iz prethodnog fragmenta, da demokratija daje na značaju vrijednim historijskim tradicijama, koje je važno očuvati i osloniti se na njih. Opet, postoji velika razlika između ova dva slučaja, gdje se konzervativno-paternalistička država, ne samo poziva, već i čvrsto oslanja na ovakve tradicije, te ih propagira i daje im veliku važnost, kroz nastojanje da se one održe i da se tradicionalne vrijednosti njeguju i budu stub današnjice, koliko i prošlosti.

Također, pristup državnoj upravi bi se mogao razmatrati kao potencijalno preddemokratsko obilježje konzervativno-paternalističke države, zbog jedne zajedničke značajke, a to je ograničena politička moć utemeljena zakonima, gdje konzervativna država podržava važnost vladavine prava i pravne sigurnosti u određenoj mjeri, iako demokratska država opet ide korak naprijed u nastojanju da se osigura zaštita građana, bez skrivenih namjera u pružanju takve zaštite i ograničavanja političke moći.

Međutim, unatoč ovim zajedničkim karakteristikama, postoji fundamentalna razlika između demokracije i konzervativno-paternalističke države, jer se demokratijom nastoji postići sve ono što konzervativno-paternalistička država ima tendenciju da ograničava, kao što su slobode i prava građana, stavljajući naglasak na kontrolu i autoritet i važnost odlučivanja vlade i državnih službenika, dok sa druge strane demokratija daje na važnosti takvim pravima i slobodama, uz slobodu patricipacije građana u donošenju političkih odluka koje ih se direktno tiču.

Zaključna razmatranja

Okončavanjem ovog istraživačkog rada postiglo se saznanje da paternalizam predstavlja izraz kojim se nastoji opisati tendencija države da, kao glavni autoritet, pojedincu pruži zaštitu, sa opravdanjem da je takvo djelovanje korist za opće dobro građana, gdje se smatra da država posjeduje saznanja o tome šta je najbolje za građane. Dakle, u svom političkom kontekstu konzervativni paternalizam se odnosi na pristup države u kojem preuzima ulogu roditeljske figure, gdje su građani percipirani kao nekompetentni kako bi samostalno donosili odluke, vjerujući tako da je u najboljem interesu građana ograničiti njihovu autonomiju i slobode, kako bi ih zaštitala od štetnih posljedica i osigurala njihovu dobrobit. Svoje takvo dejstvo država, najčešće, provodi kroz formu mekog ili tvrdog oblika paternalizma. Gdje se kao "meki" paternalizam prepoznaje djelovanje države koji osigurava dobrobit građana koji daju širok pristanak na ovakvo djelovanje. Dok sa druge strane, "tvrdi" paternalizam nastoji nametljivim metodama postići ponašanje pojedinaca kao građana, koje smatraju poželjnim, jer vjeruju da država bez sumnje ima uvid ili znanje o općoj dobrobiti, pa tako tvrdi paternalizam djeluje podsredstvom zakona i normi, bez obzira na pristanak građana.

Postiglo se saznanje i o tome da se konzervativizam kao ideologija temelji na očuvanju tradicije, institucija i vrijednosti, koje su dio kulturnog i društvenog nasljeđa. Kao politička filozofija, konzervativizam teži očuvanju postojećeg društvenog poretku i sprječavanju brzih i radikalnih promjena koje bi mogle narušiti stabilnost društva. Pa se kao osnovna uvjerenja konzervativizma, između ostalih, ističu očuvanje tradicionalnih moralnih i kulturnih vrijednosti, vjerovanje u hijerarhiju i autoritet i očuvanje važnosti nacionalnog i kulturnog identiteta. Konzervativizam se može promatrati kroz prizmu stabilnosti, kao neki siguran brod, koji nažalost nema promicanja, koji stagnira, ali ipak ne tone i održava sigurnost i stabilnost ljudi. Ali da li je takvo stanje dovoljno? Možda se nekada ovakvo političko stanje moglo smatrati dobrim, za određeni vremenski period, međutim teži li se postići neko odredište, postići neki cilj u promicanju društva, potrebno je kretati se u tom pravcu, što konzervativna ideologija ne pruža kao opciju.

U ovikru rada nastojalo se, također, istražiti temeljna uvjerenja na kojima počiva paternalistička država, probleme koje može izazvati i analizirati pozitivne i negativne aspekte ovog političkog pristupa, te kontradiktornosti koje proizilaze iz ovakvog djelovanja države. Gdje se kao argumenti za paternalističku državu, kao poželjnu, ističu da paternalistička država doista može

pružiti sigurnost i zaštitu građanima, osobito u kriznim situacijama. U to se može svrstati i pružanje osnovnih potreba poput zdravstvene skrbi, socijalnih usluga i obrazovanja koje su ključne za dobrobit građana.

A sa druge strane, argumenata i kritika protiv paternalističke države je mnogo. Takva je i kritika, na prvom mjestu, da konzervativno-paternalistička država nema, u biti, konačan cilj da osigura istinsko blagostanje građana sukladno njihovim potrebama, već ih koristi kao sredstvo za postizanje drugih interesa. Vjerovanje paternalističkog konzervativizma da država ima bolji pristup informacijama i stručnost za donošenje odluka koje su u najboljem interesu građana, da je u potrebi da zaštitи građane od njih samih i da su određene vrijednosti i ponašanja inherentno dobri za građane, bez obzira na njihovu osobnu volju, istovremeno može ograničiti slobode. Oslanjajući se na paternalističku državu građanima se, u većini situacija, oduzima pravo na autonomiju donošenja osobnih odluka i pravo na samoodređenje. Na taj način se suzbija i pluralizam mišljenja različitih percepcija, kao i inovacije.

Pa se kao naučeno može istaknuti da paternalistička država, u većini slučajeva, može donositi odluke koje su u najboljem interesu građana, ali sa postojećim rizikom ograničavanja slobode i prava pojedinaca. Balans koji je potrebno napraviti odnosio bi se upravo na postizanje ravnoteže između zaštite građana i autonomije građana kao pojedinaca, gdje se kao uloga države može istaknuti da prihvata mišljenja i potrebe građana, što je ključno za izgradnju pravednog društva.

Primjeri koji su navedeni, a koji potvrđuju učinak i dejstvo konzervativno-paternalističke države poput onih u kojima su predočeni zakoni o obaveznoj vakcinaciji; o zabrani pobačaja; o zabrani identifikacije i o zabrani skalapanja braka između istospolnih partnera, istovremeno nam daju i potvrdu postavljene generalne hipoteze, da je društvo, u paternalističkim državama, doista suočeno sa političkim, socijalnim i ekonomskim poteškoćama zbog toga što centralna vjerovanja na kojima se paternalistički konzervativizam zasniva, umanjuju i ograničavaju autonomiju, individualna prava i slobodu pojedinca, u svrhu postizanja određenog dobra. Ova tvrdnja bolje će se razumjeti ako se prisjetimo da su neka od centralnih vjerovanja, na kojima se konzervativizam kao ideologija zasniva: tradicija, ljudska nesavršenost, hijerarhija i autoritet, pa samim potenciranjem da država predstavlja autoritet i moć, nametnjem normi koje su sukladne moralnim, religijskim i etičkim vjerovanjima konzervativizma dolazi do ograničavanja slobode i autonomije pojedinca, te njegovih prava da donosi odluke u skladu sa vlastitim vjerovanjima i da razvija vlastiti

sistem vrijednosti koji nije nametnut od strane vlasti, što u konačnici ima refleksiju na političke, socijalne i ekonomске aspekte u životu pojedinca, u zavisnosti o kojim mjerama se radi. Predočeni primjer o diskriminaciji LGBTQ+ zajednice daje nam uvid u saznanje da se pojedinci u konzervativno-paternalističkim državama, koji se izjašnjavaju kao pripadnici ove zajednice, suočavaju sa poteškoćama i diskriminacijom od strane vlasti budući da ovakve države donose zakone i mjere koje zabranjuju izjašnjavanje o pripadnosti ovoj zajednici, praktikovanje istospolnih veza ili sklapanje braka istospolnih partnera i druge. Što istovremeno dokazuje i hipotezu da politička vlast u paternalističkim državama, koristeći legitimni autoritet pri donošenju odluka, na manipulativne načine, često obespravljuje pojedince, budući da paternalistička država nastoji otkloniti sve društvene, političke, etičke i druge pojave i ponašanja koja nisu u skladu sa konzervativnim vjerovanjima, pa time zloupotrebljava svoj autoritet da nametne pojedincima norme prema kojima se moraju ponašati, čime ih obespravljuje, jer su suočeni za nedostatkom prava na izbor, do onog ustrojenog. Također, hipoteza koja glasi da je konzervativno-paternalističko vjerovanje u hijerarhijsku prirodu društva i autoritet u suprotnosti sa njihovim zalaganjem za uspostavljanje ravnoteže u slučajevima društvene nejednakosti, dokazana je u radu. Što se razumije kroz situaciju da konzervativno-paternalistička država ističe svoju tendenciju za postizanjem stabilnosti, uspostavom balansa društvene jednakosti i obezbijeđivanjem dobrobiti svojim građanima, ali istovremeno naglašavaju važnost autoriteta, onih koji vladaju nad onima kojima se vlada i prirodni poredak društva, u smislu hijerarhijske podjele, što samo po sebi predstavlja veliku kontradikciju, a na djelu tek predstavlja besmisao, budući da dobrobit društva ne znači nametnute norme koje se moraju slijediti, ne znači diskriminaciju i ne znači poticanje konformizma. Ukoliko se ponovo osvrnemo na primjer, poput onog o zabrani pobačaja, otkrit ćemo dokaz o valjanosti hipoteze da paternalistički konzervativizam percipira društvo kao nedovoljno sposobno da racionalno formira i prati vlastito poimanje i koncepciju dobra, iz razloga što ovaj primjer, kao i brojni u radu, pokazuje koliko konzervativno-paternalistička država nema povjerenja u pojedince da sami donose odluke, posebice ako one kao u ovom slučaju nisu u skladu sa moralnim i religijskim vrijednostima koje konzervativizam ističe

Iako paternalistička država i nacija imaju recipročan značajan utjecaj jedna na drugu i na oblikovanje nacionalnog identiteta, uočeno je da takva veza može dovesti do niza problema, uključujući gubitak kulturne raznolikosti, diskriminaciju manjinskih zajednica i smanjenje političke participacije, što potvrđuje i hipotezu da je konzervativno-paternalistička privrženost jednoj naciji i religiji u suprotnosti sa njihovom idejom pružanja sigurnosti i pripadnosti društvu.

Budući da i sigurnost i pripadnost osjećaju samo oni pripadnici nacije i religije koja je dominantna, a to ni u kojem slučaju ne čini cijelokupno društvo neke države, pa su u tom kontekstu pripadnici manjinskih nacionalnih ili religijskih skupina diskriminirani, a kao takvi ne mogu osjećati sigurnost, niti pripadnost društvu, iako konzervativno-paternalistička država nerijetko naglašava važnost svog zadatka da pruži sigurnost svojim građanima i da razvije osjećaj pripadnosti, što predstavlja kontadikciju primjetnu u praksi takvih država. Za državu je ključno da njen zadatak bude poštivanje različitih kultura, jezika i identiteta građana, te da promiče inkluzivnost i jednakost za sve kako bi se očuvalo bogatstvo kulturne raznolikosti i osigurao pravičan društveni sistem. U konzervativno-paternalističkim državama, nacionalni identitet može dominirati, što može marginalizirati i oštetići prava i slobode manjinskih skupina. Pa tako, iako nacionalna zajednica i nacija igraju ključnu ulogu u konzervativnom modelu, njihova podrška može dovesti do diskriminacije prema manjinskim skupinama.

Religiozne skupine također igraju važnu ulogu u konzervativnim društvima, ali korištenje religije u političke svrhe može iskriviti prave vrijednosti i samu svrhu religije kao takve. Ovo može dovesti do diskriminacije i ograničavanja vjerskih sloboda drugih skupina. Uz to, teorije prema kojima konzervativizam tumači religiju su zastarjele i vjerovatno da ne govore mnogo o statusu religije danas, to se može zaključiti na osnovu tendencije konzervativizma da percipira društvo sa jednom jedinstvenom religijom, a stvarnost je drugačija, usmjerimo li se na zapadna društva u kojima ne postoji konsenzus o religiji, pa čak i na one države u kojima je religija ključna komponenta državnog uređenja, ona može istovremeno biti i ključni faktor u nastajanju konflikta.

Analizirajući države poput Rusije, Mađarske, Poljske, Indije i drugih moglo bi se ustvrditi da rijetko koja država istinski želi dobro svojim građanima i da čini sve što je u njihovom interesu, većinom države imaju skrivene namjere ili čak i kada su namjere dobre, nisu adresirane svim građanima, drugim riječima izazivaju neravnopravnost.

Dokazano je i da demokratija, koja u svojoj osnovi predstavlja vladavinu naroda, kao takva ujedno predstavlja i animozitet paternalističke države. Paternalistička država, vjerujući da je uloga države, u svrhe određene dobrobiti prema građanima, ima nadmoć i donosi odluke koje ne poštuju autonomiju i prava pojedinca, a nasuprot tome, demokratija nastoji osigurati zaštitu individualnih prava i sloboda svih građana, bez obzira na njihovu pripadnost naciji, religiji ili drugim skupinama, pa su dijelom toga i otvorenost za različite perspektive i građanska participacija ključni za održavanje demokratskog društva, koje cijeni različitosti i promiče pravdu i jednakost.

Utvrđeno je i da historijske tradicije, koliko god da igraju značajnu ulogu u nastanku demokratskog procesa, toliko imaju i negativnog uticaja na demokratski proces sadašnjice. Razlog tome je upravo činjenica da demokratija teži ka napretku, opirući se stagnaciji. Ipak, prepoznate su i neke zajedničke značajke demokratije i paternalističke države u okviru fragmenta koji govori o preddemokratskim obilježjima konzervativno-paternalističke države, a odnose se na tendenciju održavanja stabilnosti društva oba ova pravca, zatim održavanje društvene kohezije, potom zagovaranje privatnog vlasništva u odnosu na zajedničko, poštivanje historijskih tradicija, ograničavanje vlasti, ali sve u drugačijem ruhu i sa drugačijim metodama.

U konačnici, može se zaključiti da cjelokupan ovaj rad, u kome se konzervativizam i paternalizam susreću kao ideološki povezani koncepti, koji naglašavaju stabilnost, tradiciju i zaštitu društvenog poretku, koji zasigurno mogu dovesti do problema sa temeljnim pravima pojedinca, istaknute su neke od glavnih kontradikcija koje proizlaze iz ovog političkog modela. Jedna od krucijalnih kontradikcija leži u odnosu konzervativnog paternalizma prema državi i građanima, gdje se može uočiti da konzervativno-paternalistička država nagnje prema centralizovanom upravljanju i kontroli vlasti, što uveliko ograničava građanske slobode i prava, bilo kojeg segmenta, pa tako iako ovakav pristup može biti motiviran željom zaštite građana i pružanja dobra i blagostanja, to ne mijenja činjenicu da dovodi do ograničavanja autonomije pojedinca, individualnih sloboda i prava stvarajući ujedno i ovisnost o državi.

Budući da je izazovno pronaći optimalan put koji poštuje vrijednosti paternalističkog konzervativizma, ali istovremeno promiče inkluzivnost i demokratske vrijednosti, u svjetlu ovih kontradikcija u konzervativno-paternalističkom poimanju države, važno je istaći i da se one mogu prevladati, a to bi iziskivalo široku državnu i društvenu angažiranost, ali prije svega promicanje svijesti o ljudskim pravima i jednakosti, pa tako i borbu za pravedno društvo koje je spremno da poštuje različitosti i tako da kroz suradnju, toleranciju i dijalog pruži doprinos svim građanima. Takav zadatak bi morao biti utemeljen na trajnoj refleksiji, napretku i volji da se izgradi društvo koje zadovoljava interes i potrebe svih građana.

Literatura

Knjige:

- [1] Aristotel. (1988), *Politika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- [2] Beck, Ulrich. (2010), *Religion's Capacity for Peace and Potential for Violence*, Polity Press, Cambridge.
- [3] Clarke, Harold. Sanders, David. Stewart, Marianne. i Whiteley, Paul. (2004), *Political Choice in Britain*, Oxford University Press, New York.
- [4] Coles, R., Hauerwas S. (2008), *Christianity, Democracy, and the Radical Ordinary – Conversations Between a Radical Democrat and a Christian*, The Lutterworth Press, Cambridge.
- [5] Cooper, Robert. (2009), *Slom država – Poredak i kaos u 21. stoljeću*, Profil International, Zagreb.
- [6] Cvitković, Ivan. (2019), *Religija u razdoblju politike*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- [7] Degan, Vladimir-Đuro. (2011), *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb.
- [8] Feinberg, Joel. (1986), *Harm to Self: The Moral Limits of the Criminal Law*, Oxford University Press, New York.
- [9] Fejzić, Elvis. (2017), *Političke ideologije: Hrestomatija*, Fakultet Političkih Nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- [10] Fejzić, Elvis. (2017), *Uvod u politologiju: Hrestomatija*, Fakultet Političkih Nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- [11] Freedman, Michael. (2006), *Političke ideologije: novi prikaz*, Algoritam, Zagreb.
- [12] Gellner, Ernest. (1998), *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb.
- [13] Greeley, Andrew. Hout, Michael. (2006), *The Truth about Conservative Christians: What They Think and What They Believe*, The University of Chicago Press, Chicago.
- [14] Held, David. (1997), *Demokratija i globalni poredak: Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Filip Višnjić, Beograd.
- [15] Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. (1989), *Osnovne crte filozofije prava*, Svjetlost, Sarajevo.
- [16] Hejvud, Endru. (2005) *Političke ideologije: Uvod*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- [17] Hobbes, Thomas. (2004), *Leviatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- [18] Huntington, Samuel. (1991) *Democracy's Third Wave*, Journal of Democracy.
- [19] Isensee, Josef. (2004), *Država, ustav, demokracija*, Politička kultura, Zagreb.
- [20] Iversen, Torben. (2005), *Capitalism, Democracy and Welfare*, Cambridge University Press, New York.

- [21] Kalle, Grill. Jason, Hanna. (2018), *The Routledge Handbook of the Philosophy of Paternalism*, Routledge, London and New York.
- [22] Keane, John. (2004), *Violence and Democracy*, Cambridge University Press, New York.
- [23] Kersbergen, Kees. (1995), Social Capitalism: A Study of Christian Democracy and the Welfare State, Routledge, London.
- [24] Kirk, Russell. (2015), *Politika razboritosti*, Večernji list, Zagreb.
- [25] Kurt A. Raaflaub, Josiah Ober and Robert W. Wallace. (2007) *Origins of Democracy in Ancient Greece*. University of California Press. Los Angeles, California
- [26] Kymlicka, Will. (1995), *Multicultural Citizenship: A liberal theory of minority rights*, Oxford University Press Inc., New York.
- [27] Larson, James S. (2014), *Is God a Democrat? Essays from a Christian perspective*, Nova Science Publishers Inc., New York.
- [28] Laughland, John. (2005), *Zatrovani izvor: Nedemokratski korijeni europske ideje*, Slovo M., Zagreb.
- [29] Lilla, Mark. (2018), *The Once and Future Liberal*, Hurst & Company, London.
- [30] Lixinski, Lucas. Peleg, Noam. (2022), *Paternalism in International Human Rights Law*, Duke Journal of Comparative & International Law.
- [31] Locke, John. (2013), *Dvije rasprave o vlasti*, Naklada Juričić, Zagreb.
- [32] Maier, Hans. (2008), *Totalitarianism and Political Religions, Volume III: Concepts for the comparison of dictatorships: theory and history of interpretation*, Routledge, New York.
- [33] Merkel, Wolfgang. (2009), *Transformacija političkih sustava: Teorije i analize*, Fakultet Političkih Znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- [34] Mahbubani, Kishore. (2021), *Je li se Zapad izgubio?*, MATE d.o.o., Zagreb.
- [35] Milardović, Andelko. (2014), *Uvod u politologiju*, Sveučilište Sjever, Koprivnica.
- [36] Mujkić, Asim. (2022), *Ideja demokratije i ljudskih prava: Etičko-politička perspektiva*, Fakultet Političkih Nauka, Sarajevo.
- [37] Nisbet, Roberz. (2010), *The Quest for Community*, ISI Books.
- [38] Nisbet, Robert. (2017), *Conservatism: Dream and Reality*, Routledge, New York.
- [39] Nisbet, Robert. (2003), *Konzervativizam: san i stvarnost*, Politička kultura, Zagreb.
- [40] Oakeshott, Michael. (1962), *Rationalism in politics and other essays*, Methuen & Co Ltd, London.
- [41] Opello, W., Rosow S. (2004), *The Nation State and Global Order: A Historical Introduction to Contemporary Politics – Second edition*, Lynne Rienner Publishers, Boulder.
- [42] Platon. (2002), *Država*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- [43] Prelot, Marcel. (2002), *Političke institucije: Opća teorija političkih institucija*, Politička kultura, Zagreb.
- [44] Ravlić, Slaven. (2003), *Suvremene političke ideologije*, Politička kultura, Zagreb.
- [45] Rajah, Jothie. (2012), *Authoritarian rule of law : legislation, discourse and legitimacy in Singapore*, Cambridge University Press, New York.
- [46] Schulze, Hagen. (2002), *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Filip Višnjić, Beograd.

- [47] Schwarzmantel, John. (2005), *Doba ideologije: političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena*, Agom, Zagreb.
- [48] Simpson, Gerry. (2006), *Velike sile i odmetničke države: Neravnopravni suvereni u međunarodnom pravnom poretku*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.
- [49] Tocqueville, Alexis. (2000), *Democracy in America*, Hackett Publishing Company, Inc.
- [50] Tusell, Javier. (2007), *Spain: From Dictatorship to Democracy: 1939 to the present*, Blackwell Publishing.
- [51] Vincent, Andrew. (2009), *Teorije države*, JP Službeni glasnik, Beograd.
- [52] Woshinsky, Oliver H. (2008), *Explaining Politics: Culture, institutions and political behavior*, Routledge, New York.
- [53] Wright, Anthony. Eatwell, Roger. (1993), *Contemporary Political Ideologies*, Pinter Publishers, London.
- [54] Zgodić, Esad. (2015), *O državama: Kritički pojmovnik statologije – Knjiga 1*. Fakultet Političkih Nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- [55] Zgodić Esad, (2015), *O državama: Kritički pojmovnik statologije – Knjiga 2*. Fakultet Političkih Nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Znanstveni radovi:

- [1] Barišić, Pavo. (2013), *Demokracija i postdemokracije u Jugoistočnoj Europi*, Pan Liber, Zagreb.
- [2] Cvrlje, Vjekoslav. (1994), Vatikan i kršćanska demokracija u Italiji, Politička misao.
- [3] Đoković, Jelena. (2011), *Denis Tompson o paternalizmu*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
- [4] Gilbert, Jeremie. Keane, David. (2017), *Equality versus Fraternity? Rethinking France and its Minorities*, International Journal of Constitutional Law.
- [5] Hrnjaz, Miloš. Krstić, Milan. (2015), *Obama's Dual Discourse on American Exceptionalism*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
- [6] Josić, Željko. (2018), *Anthony D. Smith - Ideologija nacionalnog identiteta*, Naučno-stručni časopis Svarog, Banja Luka.
- [7] Katunarić, Vjeran. (2009), *Zašto postoje države nacije, a ne svjetska država?: Prilog raspravi o teoriji moderne Jacquesa Bideta*, Politička misao, Vol. 46, No. 2, 2009, str. 81 – 95.
- [8] Kordić, Ivan. (1994), *Demokracija, ideologija i religija*, Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti.
- [9] Lalović, Dragutin. (2005), Suverena država – temeljni pravnopolitički projekt moderne, Politička misao,
- [10] Marković, Mihailo. (2009), *Paternalizam i kritika. Odgovor Aleksandru Prnjatu*, Filozofija i društvo.
- [11] Nitschke, Peter. (2002), *Monopol sile u defanzivi: o promjeni državnosti na području unutarnje sigurnosti*, Politička misao, Vol. 39, No. 2, 2002, str. 84 – 91.
- [12] Posavec, Zvonko. (2000), *Je li država prema svojem najvišem određenju prošlost?*, Politička misao, Vol. 37. No. 4, str. 3 – 11.
- [13] Posavec, Zvonko. (1994), *Kršćansko-demokratska unija Njemačke*, Politička misao.

- [14] Puljiz, Vlado. (1995), *Bismarckove socijalne reforme*, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- [15] Raduški, Nada. (2008), *Položaj nacionalnih manjina u razvijenim evropskim zemljama*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- [16] Raunić, Raul. (2013), *Edmund Burke*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- [17] Reinhard, Wolfgang. (2002), *Čemu nas o budućnosti države poučava njezina povijest?*, Politička misao, Vol. 39, No 2. str. 15 – 26.
- [18] Shonoover, Garret. (2019), *One Nation, One Race: An Analysis of Nationalist Influence on Japanese Human Rights Policy*, International Studies Honors Projects.
- [19] Simendić, Marko. (2021), *Paternalistička sredstva za antipaternalističke ciljeve: Državna intervencija i društveno nemešanje u delu Džona Stjuarta Mila*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
- [20] Šturanović, Petar. (2021), *Konzervativizam u SAD-u u drugoj polovici 20.*
- [21] stoljeća i konzervativne vrijednosti, Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica.
- [22] Veselinović, Velimir. (2016), *Desne političke stranke: ideologija, pojmovi, vrste*, Međunarodne studije, XVI.
- [23] Vučetić, Srđan. (2020), *In Search of British Exceptionalism Post-Brexit*, E-International Relations.
- [24] Vukas, Stjepan. (2012), *Izrael - židovska i demokratska država*, Međunarodne studije, XII (3/4).

Internet izvori:

- [1] Asia Pacific Foundation of Canada (2017). *China's one-child policy*. Fondation Asie Pacifique du Canada.
 Dostupno na: <https://asiapacificcurriculum.ca/learning-module/chinas-one-child-policy>
 (pristupljeno: decembar, 12. 2022)
- [2] Europski parlament. (2022) *Rezolucija Europskog parlamenta od 7. srpnja 2022. o odluci Vrhovnog suda SAD-a o ukidanju prava na pobačaj u Sjedinjenim Američkim Državama i potrebi za zaštitom prava na pobačaj i zdravlja žena u EU-u*. europarl.europa.eu
 Dostupno na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0302_HR.html
 (pristupljeno: septembar, 3. 2023)
- [3] Europski portal za informacije o cijepljenju. (2020) *Cijepljenje*. Vaccination-info.eu
 Dostupno na: <https://vaccination-info.eu/hr/cijepljenje>
 (pristupljeno: decembar, 11. 2022)
- [4] Human Rights Watch. (2023) *Saudi Arabia: Law Enshrines Male Guardianship*. Hrw.org

Dostupno na: <https://www.hrw.org/news/2023/03/08/saudi-arabia-law-enshrines-male-guardianship> (pristupljen: juli, 24. 2023)

- [5] Human Rigths Watch. (2022) *Singapore: Events of 2021*. hrw.org.
Dostupno na: <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/singapore>
(pristupljen: august, 29. 2023)
- [6] Human Rights Watch. (2023) *Uganda's President Signs Repressive Anti-LGBT Law: New Law Violates Fundamental Rights*. Hrw.org.

Dostupno na: <https://www.hrw.org/news/2023/05/30/ugandas-president-signs-repressive-anti-lgbt-law> (pristupljen: juli, 24. 2023)

- [7] Library of Congress. *The American Revolution, 1763 - 1783*. loc.gov.
Dostupno na: <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/american-revolution-1763-1783/> (pristupljen: maj, 28. 2023)

- [8] Parliament.uk, *The Reform Act 1832. and Second Reform Act 1867*
Dostupno na:
<https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/reformact1832/>
<https://www.parliament.uk/about/livingheritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/furtherreformacts/> (pristupljen: maj, 28. 2023)

- [9] Politico (2021) *Hungarian law criminalizing asylum seeker help breaches EU law, top court rules*. politico.eu.
Dostupno na: <https://www.politico.eu/article/eu-top-court-rules-hungary-breached-eu-law-over-treatment-of-asylum-seekers/> (pristupljen februar, 11. 2023)

- [10] Stanford University. (2011), *China's Great Firewall*. Cs.stanford.edu.
Dostupno na:
<https://cs.stanford.edu/people/eroberts/cs181/projects/2010-11/FreedomOfInformationChina/the-great-firewall-of-china-background/index.html>
(pristupljen: april, 11. 2023)

- [11] The Karnataka Protection of Right to Freedom of Religion Bill. (2021) Prsindia.org.
Dostupno na: <https://prsindia.org/bills/states/the-karnataka-protection-of-right-to-freedom-of-religion-bill-2021#:~:text=Religion%20Bill%2C%202021-,The%20Karnataka%20Protection%20of%20Right%20to%20Freedom%20of%20Religion%20Bill,for%20undertaking%20a%20religious%20conversion.>

(pristupljeno: april, 7. 2023)

- [12] The New York Times (2016) *Turkey Seizes Newspaper, Zaman, as Press Crackdown Continues*. Nytimes.com.

Dostupno na: <https://www.nytimes.com/2016/03/05/world/middleeast/recep-tayyip-erdogan-government-seizes-zaman-newspaper.html>

(pristupljeno: april, 11. 2023)

- [13] UK. Parliament (2010) *The Glorious Revolution*. parliament.uk.

Dostupno na: <https://www.parliament.uk/globalassets/documents/commons-information-office/g04.pdf>

(pristupljeno: maj, 27. 2023)

- [14] United Nations Population Fund. (2022), Family planning. Unpf.org

Dostupno na: <https://www.unfpa.org/family-planning#readmore-expand>

(pristupljeno: decembar, 11. 2022)

Zakoni i zvanični dokumenti:

- [1] Ustav Bosne i Hercegovine. OHR, Office of the High Representative, Sarajevo.

- [2] Federalna uprava za inspekcijske poslove Bosne i Hercegovine. (1977) *Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće* (“Službeni list SRBiH”, broj 29/1977). fuzip.gov.ba

- [3] Narodna skupština Republike Srpske (2008) *Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće*. narodnaskupstinars.net

Naziv odsjeka i/ili katedre: Politologija
Predmet: Završni magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Ilhana Hindija
Naslov rada: Kontradikcije u konzervativno-paternalističkom poimanju države
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 89

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 08.09.2023.

Potpis